

Diplomová práce

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MUDr. Emil Flusser – dětský lékař jako posel humanity. Příspěvek ke studiu židovské intelektuality v první polovině 20. století.

Vedoucí práce: doc. Dagmar Blümllová, CSc.

Autor práce: Markéta Löwová
Studijní obor: Kulturní historie
Ročník: VI.

Prohlašuji, že svou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 17. dubna 2011

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala paní docentce Dagmar Blümlové, CSc. za podporu při zpracovávání mé diplomové práce a za ochotné poskytování cenných rad a připomínek. Mé velké díky dále patří pracovníkům Státní vědecké knihovny v Českých Budějovicích, zejména pak panu Janu Marešovi, který se jako první začal zajímat o dílo MUDr. Emila Flussera, a stal se tak zdrojem zajímavých podnětů a vždy mi ochotně vycházel vstříc. A v neposlední řadě poděkuji pamětnici paní H. D., že se se mnou podělila o své zážitky a vzpomínky.

Anotace

MUDr. Emil Flusser – dětský lékař jako posel humanity. Příspěvek ke studiu židovské intelektuality v první polovině 20. století.

Předkládaná diplomová práce se zabývá osobností českobudějovického lékaře MUDr. Emila Flussera a snaží se historicko-antropologickou metodou o proniknutí do jeho myšlenkového světa.

Na základě rozboru jeho dvou děl (Křičící kojeneček, Válka jako nemoc) a na základě zkoumání dochovaných pramenů (dobový tisk, vlastní texty lékaře) je MUDr. Emil Flusser jako židovský lékař hovořící německým jazykem zasazen jak do českého, tak do německého kulturního prostředí v Českých Budějovicích.

Práce nepojednává pouze o povolání lékaře, nýbrž její největší část je věnována válce a boji proti ní. Jelikož se MUDr. Emil Flusser znal s významnými osobnostmi, jakými byli Albert Einstein nebo Karl Kraus, pokusila jsem se na základě studie dobové literatury o rekonstrukci jejich chápání světa před vypuknutím druhé světové války.

Annotation

Dr. Emil Flusser – pediatrician as the humanity carrier. Contribution to study of the Jewish intellectuality in the first half of the twentieth century.

The presented diploma thesis is concerned with the personality of Budweiser's doctor Emil Flusser and tries to enter his intellectual world with the historical-anthropological method.

Based on his two main writings analysis (*Křičící kojeneček, Válka jako nemoc*) and preserved sources analysis (press of the period, the doctor's own texts), German-speaking Jewish doctor Emil Flusser, is placed into both Czech and German cultural society in Budweis.

This diploma thesis is focused not only on his doctor's work, war and protest against the war are main themes of this diploma thesis. Since Dr. Emil Flusser knew important people (Albert Einstein, Karl Kraus), based on contemporary press study I've tried to reconstruct their art of world understanding in period close to the second world war.

Úvod	7
Životní dráha MUDr. Emila Flussera.....	12
Kulturní prostředí v Českých Budějovicích ve 20. a 30. letech 20. století.....	13
Život rodiny za protektorátu	16
Válka jako nemoc- Prožitek z první světové války jako filozofický koncept.....	22
Svět bez pojmů válka a utrpení – lidé odmítající válečné konflikty.....	42
Německo v roli světovládců.....	63
Kdo je tedy Žid? – Snahy evropských Židů o rovnoprávnost	66
Nový politický směr v Sovětském svazu – zrod nové síly	69
Možnosti profesní odbornosti (pediatrie) jako nástroje poselství humanity.....	74
Počátky moderní české pediatrie	77
Závěr	81
Prameny a literatura	83
Seznam příloh.....	88

Úvod

Při výběru tématu jsem i já odkryla „roušku“ svých židovských kořenů. V mé rodině se k židovství a tématu holocaustu snažíme navrátit. Zbývalo již nalézt takový okruh bádání, aby téma holocaustu v současnosti velmi populární, nebylo hlavní náplní práce. Větší prostor jsem chtěla věnovat odkazu jednotlivce a zaměřit se přímo na takou osobu, u které židovství nehrálo hlavní roli. Na osobu, pro kterou bylo lidství jeho povoláním – na MUDr. Emila Flussera.

Tento českobudějovický dětský lékař neléčil jen své dětské pacienty, ale aktivně se zamýšlel nad budoucností světa. Pojem, který vyvstal po hrůzách první světové války a stále častěji začal být připomínán na polích historie, beletrie, filozofie atd. To ještě nemohl nikdo tušit, co přinese válka následující, a že MUDr. Emil Flusser skončí kvůli svému židovskému původu kdesi v pobaltských koncentračních táborech. Že Němci, mezi kterými měl tolik přátel, zahubí 6.milionů židů bez rozdílu.

Mým záměrem nebyla pouze rekonstrukce života za protektorátu a léta strachu a beznaděje, nýbrž rekonstrukce let, kdy vedle sebe žilo české a německé obyvatelstvo v relativním poklidu. Aspoň takto chtěl MUDr. Flusser vidět své okolí a byl svým okolím často nazýván snílkem. Analýza děl *Válka jako nemoc* a *Křičící kojeneček* mě utvrdila v názoru, že pro jisté lidi byl snílkem, ale byl v první řadě vynikající lékař s obrovskými filozofickými znalostmi. Proto si jeho život i práce zasloužily zpracování, aby nebylo zapomenuto, kolik toho vykonal pro lidi a že jeho pouť byla násilně ukončena německou vyhlazovací politikou.

Dochované prameny pro mne byly spíše vzácností, jelikož po rodině Flussarových se po skončení 2. světové války nic nedochovalo. Zde jsem se opírala především a svědectví pamětníků a čerpala jsem ze zmínek ostatních obyvatel města České Budějovice. Snažila jsem se při setkání s pamětníky o to, aby to byli oni, kdo budou vzpomínat na své rodné město. Otázky jsem pokládala jen velmi okrajově, nejvíce mne zajímal vztah MUDr. Emila Flussera k lidem v jeho okolí. V současné době, kdy se národní nacionalismus znovu opírá o rasové rozdíly, je proto s podivem, že tolik mladých lidí se přidává do této strany bez jakýkoliv vědomostí o dění za 2. světové války. Proto je důležité, aby se o hrůzných prožitcích přeživších stále hovořilo a jejich osudy nezůstaly kdesi daleko v propadlišti dějin. Bohužel, jejich věk hraje v neprospěch budoucí generace. Literatury k dějinám 20. století a k národnímu socialismu v Německu je nepřehledné množství. Já jsem čerpala především z Pavla Maršálka a jeho díla

Protektorát Čechy a Morava.¹ Velmi klíčová je též práce Miroslava Kárného – Konečné řešení. Genocida českých Židů v německé protektorátní politice.² Opomenout nemohu ani práci Heleny Krejčové a Jany Svobodové – Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945.³ Co se osudů českých Židů za Protektorátu týče, je zajímavá i publikace Heleny Petrův - Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941).⁴ Největší inspiraci mi dodal sborník autorů Miloše Pojara, Blanky Soukupové a Marie Zahradníkové – Židovská menšina na druhé republicy. 5

Ze zahraniční literatury bych zmínila práci od Clemense Zimmermanna- Medien im Nacionalismus.⁶ Také práce autorů Martina Bernda a Ernsta Schulina – Židovská menšina v dějinách, uvede čtenáře hlouběji do poznání židovské menšiny.⁷

Ve své práci jsem vycházela nejen z pramenů a literatury týkající se židovské problematiky za protektorátu, ale i ze dvou hlavních prací MUDr. Emila Flussera – *Křičící kojeneček a Válka jako nemoc*. Pro základní životopisná data jsem využila zejména Budweiser Namen Index a výpis z Katalogu evidence obyvatel Českých Budějovic. Dále jsem pracovala s Adresářem města České Budějovice z let 1931 a 1933.

Vzhledem k tomu, že MUDr. Emil Flusser byl dětský lékař a jeho díla se zabývala problematikou dětských nemocí, znamenalo to pro mne, že alespoň částečně prostuduji dějiny lékařství. Velmi zdařilá edice je od autorů Černý Karel – Svobodný Petr (edd.), *Historie, Medicina, Kultura*.⁸ Ucelený náhled na vývoj lékařství mi podala i publikace od Petra Svobodného a Ludmily Hlaváčkové.⁹

MUDr. Emil Flusser nebyl jen vynikající lékař, ale při čtení jeho děl *Válka jako nemoc* a *Křičící kojeneček* je až s podivem, jaké filozofické znalosti tento českobudějovický pediatr měl. Obě díla jsem se snažila vidět v souvislostech událostí 20. století. Celý svět byl zasažen katastrofou 1. světové války. Mým cílem nebylo plně interpretovat poslání

---

¹ Pavel Maršálek, *Protektorát Čechy a Morava*, Praha 2002.

² Miroslav Kárný, *Konečné řešení. Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991.

³ Helena Krejčová- Jana Svobodová (ed.), *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939-1945, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR*, Praha 1998.

⁴ Helena Petrův, *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, Praha 2000.

⁵ Miloš Pojar- Blanka Soukupová- Marie Zahradníková, *Židovská menšina za druhé republiky, Sborník přednášek, Židovské muzeum Praha* 2007.

⁶ Clemens Zimmermann, *Medien im Nacionalismus. Deutschland, Italien und Spanien in der 1930er und 1940er Jahren*, Wien 2007.

⁷ Martin Bernd- Ernst Schulin (ed.), *Židovská menšina v dějinách*, Olomouc 1997.

⁸ Karel Černý- Petr Svobodný (edd.), *Historie, Medicina, Kultura*, Praha 2006.

⁹ Petr Svobodný- Ludmila Hlaváčková, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

obou děl, chtěla jsem nastínit osobu MUDr. Emila Flussera a jeho myšlení o tomto světě.

Nutno poznamenat, že roku 1933, kdy se v Německu chopil moci Adolf Hitler, došlo k hromadnému pálení díla *Válka jako nemoc*. Nacisté k tomuto úkolu přistoupili stejně precizně jako později k vyhlazovací politice. Na světě se nemělo dochovat nic z této knihy, která rozvracela správné myšlení pravého příslušníka „Árijské“ rasy. Naštěstí se to nepovedlo úplně.

Ve světě „přežily“ pouze čtyři výtisky díla *Válka jako nemoc*, které jsou vlastnictvím knihoven v USA (U. S. National Library of Medicine in Washington D. C.), v Norsku (Norwegian Nobel Institut in Oslo), v Nizozemí (Peace Palace in the Hague) a knihovny Národního muzea v Praze.¹⁰

Smysl práce měl původně vystihnout fakt, že války patří k lidstvu a do budoucna se jen těžko najde způsob, jak jim zabránit. Pakliže se o to nepokusíme, koledujeme si o vymizení lidstva z planety Země. Proto se MUDr. Emil Flusser snažil apelovat především na kolegy lékaře, aby pochopili nebezpečí války a léčili jí stejně jako léčí pacienty nemocné běžnými nemocemi.

MUDr. Emil Flusser vychází se středověké paralely, načrtnuté mezi mocí a kontrolními mechanismy moderního a středověkého církevního státu. Tím českobudějovický lékař Emil Flusser dokázal, že absolutní moc církevního státu byla moderním státem přejata a co do úrovně dokonce překonána. Od náboženství se začalo ustupovat na počátku 18. století a tehdy doprovázel tento ústup i nový kult – „kult národa.“. Vedle náboženského katechismu se objevil zcela nový „nacionální katechismus“ a i militaritní stát měl do jisté míry své svaté, mučedníky a hrdiny, a používal metody, které zavedla Svatá Inkvizice, aby se vypořádával se svými vnitřními nepřáteli. „Kněžským stavem tohoto sekulárního náboženství se stala armáda a doktrínou, kterou šířila, byla armádní nadřazenost (supremát) a válka. Nástup průmyslové revoluce a kapitalistického řádu vedly spolu s vyšínutím lidí z normálního běhu života k vykořisťování širokých mas, jejichž bídná existence dostávala smysl pouze v začlenění se do mocného kolektivu. Flusser poukazoval na skutečnost, že ve válce se vojáci v důsledku projevení vlastní patologické poddajnosti vůči nejvyšší autoritě (často sestávající z jedinců s vražednými sklony) stávají bezmocnými, poslušnými nástroji v jejích rukách. Na základě vlastních pozorování věnoval autor

---

¹⁰ Ing. Zdeněk Smrčka, Připomínka 110 výročí Flussera narození (1888-1942).

jednu z kapitol své knihy přehledce patologických charakterových typů vyskytujících se ve válce. Po čtyři léta první světové války Flusser sloužil jako lékař na frontě i v týlu, a po určitou dobu byl osobním lékařem vysoce postaveného a mnohokrát vyznamenaného velitele (s.104-106). V tomto prostředí se setkával s četnými významnými (obzvláště postaršími) muži, a rovněž s ženami, s vojáky i civilisty, kteří často zastírali své krvedychtivé sklony. A všímal si, jak málo lidí - a to i v zázemí - si uchovávalo zdravý rozum a ještě méně lidí že pozvedalo svůj hlas na protest. Světlymi výjimkami podle něj byli dramatikové G. B. Shaw a Karl Kraus.¹¹

V závěru své knihy MUDr. Emil Flusser objasňuje a obhajuje své myšlenky tím, že jako lékař s dvacetiletou praxí má dost zkušeností na to, aby se zabýval válkou jako součástí své profese: „Den co den, každou z hodin se střetávám s požadavkem objasnění, co je důvodem pláče bezmocných malých dětí. (...) Ve svém předchozím drobném spise (vydaném v roce 1928 nakladatelstvím Urban und Schwarzenberg) jsem se snažil ukázat, jak se dá odhalit původní příčina pláče a nářku malého stvoření. Za války lidé na frontě i v domovech bezmocně trpí stejným způsobem jako dítě či zvíře. (...) Jsem, coby pediater, bezradný do těže míry jako laik, když se ocitám tváří v tvář takovému šílenství, takovému mentálnímu onemocnění, jakým je válka. Ale mým posláním je, abych rozpoznal, co se skrývá v pláči a nařikání. Shledávám se s bezmocně a nevinně trpícími lidmi, a proto jsem se odvážil vstoupit na pole, které má - možná - blíže k jiným oborům než k tomu mému. Odvážil jsem se, neb slyším to nařikavé volání o pomoc a má snaha o její poskytnutí snad bude přínosnější než pouhé nicnedělání. (...) Necht' si lékaři uvědomí, že jsou zde proto, aby pomáhali nemocným.“¹²

Ranější práce MUDr. Emila Flussera – *Křičící kojeneček* se zabývá především dětskou psychikou a reakcemi na první nemoci dítěte. Tato kniha je uložena ve vídeňském univerzitním archívu lékařské fakulty.

Zajímavým prvkem ve vztahu MUDr. Emila Flussera bylo přátelství s Albertem Einsteinem a MUDr. Felixem Schleissnerem. Tyto tři muže nepojilo pouze přátelství, ale kladli si za svůj životní úkol boj za mír. Je obrovská škoda, že se nezachovala jediná korespondence. Nacistický režim jejich osudy zcela pozměnil. Albert Einstein stačil z Evropy utéci, MUDr. Emil Flusser ani MUDr. Felix Schleissner takové štěstí neměli.

Velmi cenné se pro mne pak staly rady pana Mareše z Jihočeské vědecké knihovny, který se začal o osudy MUDr. Emila Flussera jako první zajímat a přeložil jeho dílo

---

¹¹ Ing. Zdeněk Smrčka, Připomínka 110 výročí Flussera narození (1888-1942).

¹² Emil Flusser, *Krieg als Krankheit*, s. 149-150.

Válka jako nemoc. Díky němu jsem se pustila do tématu, které přede mnou postupně otvíralo složitost, ale zároveň i porozumění tolik odlišného německého a českého židovského živilu. Nemohu tudíž opomenout, že o vědecké práce MUDr. Emila Flussera je i do dnešní doby velký zájem z řad historiků i lékařů v západní Evropě. A v neposlední řadě velmi děkuji pamětnici paní Haně Dingesové za její vzpomínky na léta válečná i neválečná.

Životní dráha MUDr. Emila Flussera

Dětský lékař Flusser se narodil 4. května 1888 v Křivoklátě. V Českých Budějovicích působil od 20. let a zařadil se tak po bok dalších vynikajících lékařů židovského původu ve městě (Karel Fleischmann, Emil Klauber).¹³ Roku 1920 se v Lounech oženil s třiadvacetiletou židovkou Emmou Glaserovou, která z tohoto města pocházela. Společně měli 3 syny. V roce 1921 se jim narodil syn Petr a po něm přišli po 3 letech na svět dvojčata- chlapci František a Jan.¹⁴ České Budějovice se staly pevným domovem rodiny teprve v roce 1929, předtím to byly Votice.¹⁵ Podle všeho se pokládal za asimilovaného Šumavana. MUDr. Emil Flusser ordinoval z ordinace naproti dnešní budově Českého rozhlasu. Odsud léčil své dětské pacienty a konejšil mnohdy vyděšené rodiče. Práce s dětmi ho uklidňovala a hlavně naplňovala. Mnohdy v ní hledal útočiště od problémů. Nikdy nepodcenil sebemenší vzlykání a pozorně vyslechl trápení svých dětských pacientů. Vždyť podle svého přesvědčení napsal o své prvotině „Pokusil jsem se už té malé knížce z roku 1928 ukázat, jak můžeme dospět k pochopení tohoto všeho, co se skrývá za křikem a žalováním maličkého tvora“.¹⁶

Vedle své lékařské praxe se angažoval také ve spolkové činnosti a pořádal přednášky a besedy. Ty často řešily otázky vztahu mezi lidmi, lépe řečeno rozebíraly problematiku sexuality. Mluvit otevřeně o vztahu dvou lidí a jejich lásce nebyl pro doktora Flussera žádný problém. Není divu, že těmto přednáškám naslouchal okruh mladých posluchačů. Při výkladu Flusserovi asistovala jeho o osm let mladší žena, která na přednáškách sedávala vedle něho. Mladí nejvíce ocenili to, že je doktor Flusser povzbuzoval, aby se neostýchali o svých citech a problémech hovořit. Na dobu 30 let 20. století to byl nový a ojedinělý jev. Jev, který byl pozitivně přijat. Snad proto, že mu společnost rozuměla a žádala si ho.

18. dubna 1942 nastoupil dr. Flusser se svou rodinou a ostatními českobudějovickými Židy na cestu do Terezína a odsud kdovíkam do Pobaltí. Zde se cesta lékaře, který

---

¹³ Jan Podlešák (ed.), Naše dny se naplnily, České Budějovice 2002.

¹⁴ Budweiser Namen Index. Verzeichnis der Juden des Bereiches der Aussenstelle Budweis (JKG Budweis , Frauenberg a. d . M., Kaladei a. d. L., Kardasch- Retschitz, Wittingau und Wodnian) vom 15. III. 1939 BIS 6. VI. 1944. Budweis, Ältestenrat der Juden in Prag- Aussenstelle Budweis.

¹⁵ Životopisná data MUDr. Emila Flussera a jeho rodiny převzata z Knih evidence obyvatel Českých Budějovic, svazek F II., s. 87, uložených ve zdejší Státním okresním archivu .

¹⁶ Der schreiende Säugling, Urban u. Schwarzenberg, Berlin – Wien 1928. Medizinische Klinik, Jahrgang 24. –Beihefte.

pomáhal lidem a snažil se být užitečným pro svět, ztrácí. Bohužel stejný osud potkal i zbytek rodiny a tímto zločinem jsme i my přišli o výjimečné lidské bytosti.

Kulturní prostředí v Českých Budějovicích ve 20. a 30. letech 20. století

Za první republiky se v Českých Budějovicích k roku 1921 hlásilo k židovskému vyznání 1423 osob. Židovská menšina zaujímala významné postavení jak v hospodářském životě, tak i ve společenském a kulturním. Nejvýznamnější ŽNO (Židovská náboženská obec) v Jižních Čechách byla v Českých Budějovicích. Byla založena roku 1859 a hřbitov v roce 1866. V roce 1888 byla postavena krásná gotická synagoga podle návrhu vídeňského architekta Maxe Fleischera. Podle sčítání v r. 1930 měl soudní okres Č. Budějovice 1169 židovských duší, město samo 1138. Vedle této mladé, ale svým počtem nejvýznamnější obce bylo v českobudějovickém kraji mnoho sice menších, většinou však mnohem starších obcí. Tak v těsné blízkosti Českých Budějovic byla velmi stará židovská osada v Hluboké nad Vltavou, třebaže židovská obec byla založena teprve v 18. století. Obec čítala v roce 1930 25 duší. Byly zde staré obce Kardašova Řečice, Koloděje nad Vltavou a Neznašov, z nichž dříve první byla vedoucí, později se stal Týn významnější, avšak odlivem Židů do měst klesl počet židovských obyvatel v roce 1930 na 8, 19 a 6. Vedle Českých Budějovic, co do počtu nejvýznamnějších obcí, patřil Jindřichův Hradec s 234 Židy.¹⁷

Z roku 1919 pochází první inzerát informující o dětské praxi MUDr. Emila Flussera v dnešní Rudolfovske ulici. To již uplynul jeden rok od skončení první světové války, ze které se MUDr. Emil Flusser vrátil. Proč si zvolil právě jižní Čechy za své působišťe se můžeme jen domnívat. Snad ho přitahovala tajemnost Šumavy a tvrdá nátura lidí. Spíš si ale město České Budějovice zvolil kvůli tomu, že jako německy hovořící žid zde necítil ohrožení ani neklid pro svou práci, jak lékařskou tak literární.

Základna lékařů židovského vyznání byla v Českých Budějovicích celkem početná. Někteří z nich se krom své praxe věnovali i umělecké činnosti (např. Karel Fleischmann). Podle pamětníků, kteří si na něho vzpomínají, měl MUDr. Emil Flusser milou a přátelskou povahu. Často ve svém domě přijímal návštěvy a i s MUDr. Karlem Fleischmannem často diskutovali nejen o lékařských problémech, ale stále častěji

---

¹⁷ Jirí Dvořák, Židé v jižních Čechách v letech 1918-1945, in: Židé v Sudetech, Ackermann-Gemeinde, Praha 2000, s. 166-182.

o vzrůstající nenávisti vůči židům. MUDr. Karel Fleischmann také navrhl hlavní stranu Flusserovy publikace *Válka jako nemoc*. Šlo o odznak udělovaný za zásluhy v 1. světové válce. MUDr. Karel Fleischmann rovněž organizoval kulturní život v Českých Budějovicích. Pořádal lékařské osvětové přednášky, publikoval odborné články z oblasti medicíny, organizoval výstavy, zájezdy, psal úvahy o umění, fejetony, divadelní recenze a filmové kritiky, kreslil a tvořil grafiky, zejména linoryty a litografie. Patřil mezi zakládající členy jihočeské avangardní umělecké skupiny „Linie“. Toto sdružení zahrnovalo levicově orientované, převážně amatérské výtvarníky a literáty, vydávalo stejnojmenný časopis, pořádalo výstavy a ve své ediční řadě samostatně vydalo i několik děl svých členů.¹⁸ Literární tvorbu Karla Fleischmanna je třeba rozčlenit na etapu předterezínskou, spjatou s hledáním hodnot v soudobém umění a pokusy o jejich vlastní vyjádření, a na období terezínské, v němž literární tvorba vychází ze zcela odlišných pohnutek a zkušeností.

Právě tak jako jeho druhové ze skupiny „Linie“, usiloval i Karel Fleischmann o prolomení kulturní uzavřenosti a provincionálnosti Českých Budějovic a snažil se o dosažení kontaktu a přehledu o kultuře hlavního města i o světové kultuře. Největší možnost i volnost ke sdělování svých myšlenek o současném umění měl právě v časopise *Linie* (vycházel 1931-1938), kde působil jako člen redakční rady. Ve svých příspěvcích do časopisu si kladl za cíl přinášet čtenáři přehled moderní kultury, pomáhat jeho zorientování v různých směrech soudobého umění a formovat jeho názory, se Fleischmann zamýšlel často nad funkcí umění vůbec a hledal místo a úlohu nových druhů, směrů a oborů literárního, výtvarného, filmového a divadelního umění. Ve filmových kritikách vždy ostře kritizoval produkci filmových kýchů, které zvláště v období hospodářské krize odváděly diváka od reality, a oceňoval pravidelně původnost a sociální náboj sovětských filmů. K poslání divadla v budoucnosti se vyslovoval značně skepticky, ovlivněn patrně kvalitou českobudějovické scény. Životnost a aktuálnost divadelního umění však našel v tvůrčím přístupu E. F. Buriana k programu *D 34* a dále ho hluboce uchvátila Reinhardtova inscenace „*Jedermana*“, provedená v romantickém a působivém prostředí pod salcburským hradem. Ve výtvarném umění považoval za adekvátní nové době grafické techniky a sám se jimi umělecky vyjadřoval.

---

¹⁸ Karel Fleischmann – Osobnost a dílo, Židovské muzeum Praha 1987, s. 3.

Publikace *Prázdninová cesta* (Č. Budějovice, 1928) je literárním i výtvarným ztvárněním zážitků z cesty přes Německo do Francie, kterým dominují dojmy ze zhlédnutí Dürerovy výstavy v Norimberku, bojiště u Verdunu a z prvního kontaktu s velkoměstskou Paříží. Román *Návrat* (Č. Budějovice, 1933) je inspirován krátkým autorovým lékařským působením na pražské klinice. *S dlaní nad očima* (Č. Budějovice, 1936) a *Lidé v ordinaci* (Č. Budějovice 1937) jsou souborná vydání kurzívek, napsaných v uvedených letech pro Jihočeské listy pod pseudonymem „Al Terego“. Z pozice bystrého pozorovatele a shovívavého komentátora v nich zachytil drobné příběhy i vlastní zážitky z každodenního života kolem sebe. Jeho poslední předválečná sbírka básní, expresivně laděná a symbolicky nazvaná *Pěští do oblak* (Č. Budějovice, 1938) odráží nejistou atmosféru doby a obavu z hrozící války.

Z literární činnosti Karla Fleischmanna v koncentračním táboře Terezín se zachoval soubor několika desítek básní, próz a přednášek v rukopisné podobě, z valné části dosud nepublikovaných. Básnická tvorba je v podstatě soustředěna ve třech sbírkách z let 1942-1944. *Terezínské panoptikum* kritizuje různé negativní jevy v soužití vězňů, *Osm básní* je laděno filozoficky, zatímco *Držet!* vyzařuje konkrétní víru v přežití hrůz koncentračního tábora a naději ve svobodnou budoucnost. Všechny básně však mají společného jmenovatele – tragický osud lidí, uvězněných v koncentračním táboře, bezmocnost a nemoci starých lidí, neznámý osud vězňů odcházejících s transporty kamsi na východ.

Z pozoruhodné prózy *Jak vznikalo zdravotnictví v terezínském ghettu* vyplývá obrovské úsilí terezínských lékařů – vězňů, s nímž budovali základy zdravotnické péče v mimořádně obtížných podmínkách. Do reality Fleischmannovy terezínské práce uvádí literárně ztvárněný popis jednoho jeho pracovního dne nazvaný *Terezínský den*. Metodou sondy a zkratky podává své svědectví o hrůzách terezínského ghetta prostě, avšak sugestivně. Terezínská realita se všemi svými krutými aspekty na Fleischmanna silně zapůsobila a přispěla ke vzniku díla, které představuje nejen subjektivní, umělecké ztvárnění skutečnosti, ale především svědectví o životních podmínkách v koncentračním táboře.¹⁹

Krásy jižních Čech zde objevovala taková jména jako prof. Nejedlý, dr. Šmeral, prof. Vycpálek, doktor Procházka, dr. Běhounek a jiní. MUDr. Emil Flusser se snažil být dobrým hostitelem těchto pokrokových lidí.

---

¹⁹ Karel Fleischmann – Osobnost a dílo, s. 5-6.

Bez zajímavosti není ani fakt, že MUDr. Emil Flusser byl spíše levicového smýšlení a s jeho myšlenkami korespondovala ideologie v Sovětském svazu. To potvrzují i někteří z jeho posluchačů, kterým bylo hnutí v Sovětském svazu též sympatické a i z tohoto důvodu navštěvovali Flusserovy přednášky. České levicové myšlení procházelo složitým vývojem a rozštěpení na frakce potvrdilo tendenci kráčet k bolševismu. Jisté je, že kdyby MUDr. Emil Flusser neskončil v německých vyhlazovacích táborech, pro jeho židovský původ a pro jeho znalosti, které daleko převyšovaly český standart, by byl minimálně vězněn. Měl vzácný dar, že navzdory režimu si myslel a říkal to, co chtěl a co byla pravda. Před pravdou a spravedlností se mohou zavřít vrata, ale dřív nebo později si samy otevřou.

Život rodiny za protektorátu

S příchodem německých vojsk do Českých Budějovic se život rodiny Flusserových začal měnit. I když se v rodině hovořilo německy, všichni tři synové navštěvovali české školy a byli hrdí na to, že mohou být občany Československé republiky. Určitě měla celá rodina v živé paměti, jak v roce 1937 nadšeně vítali na náměstí prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše. Tehdy výhružkám, které se stále intenzivněji ozývaly z Německa, nikdo nevěnoval zvláštní pozornost. „My jsme přeci občané Československa, ať si pro nás Hitler přijde. Máme opevnění a statečné muže a Československo mu bez boje nedáme.“ Takto popisuje náladu v tehdejším ČSR pamětnice a autorka vzpomínkové knihy *Klid je síla, řek' tatínek* paní Zdenka Fantlová.²⁰

Ovšem lidská mysl nemůže obsáhnout všechny události, které kdy mysl zaznamenala. U autorů židovského původu a jejich memoárů musíme mít na paměti, že určujícím předmětem jejich vzpomínek je prožitek holocaustu.

Jak tedy vypadá období druhé republiky ve vzpomínkách autorů? První významnou událostí je mobilizace v roce 1938. Mobilizaci zářijové předcházela mobilizace 21. května, jež měla rychlý a organizovaný průběh a která byla ve společnosti přijímána

---

²⁰ Zdenka Fantlová, *Klid je síla, řek' tatínek*, Praha 1996, s. 20.

s euforií a optimismem: „Adolf Hitler hrozil celé Evropě, zejména pak Československu. Lidé u nás se nezalekli; byla vyhlášena mobilizace, vojáci s odhodláním nastupovali do posádek. I my skauti jsme stavěli hlídky u důležitých objektů, továren, tratí a mostů.“²¹ Následná demobilizace byla přijímána s rozpaky, jež následovala zkušenost ještě tristnější: „V září nastupuji znovu. Všeobecná mobilizace. Zakrátko hrozné zklamání.“²² „Prožitek samotných zářijových dní se tedy shoduje s většinovou společností: národní tragédie. Hodnocení nově vzniklé situace po mnichovské dohodě je různé. Po počátečním otřesu z mnichovské dohody se v novém politickém klimatu snažili mnozí Židé najít modus vivendi v naději, že jde pouze o přechodnou dobu, která co nejdříve pomine.“²³ „Stále jsme se utěšovali nadějí, že když teď Německo získalo Rakousko a Sudety se všemi svými Němci, nemohou nám v Československu už nic udělat.“²⁴ Tak třeba Eduard Goldstücker uvádí, že „ani ve skličujícím ovzduší malé republiky jsme nepomýšleli na emiraci. Musím přiznat, že jsme nepočítali s úplným obsazením zbytku naší republiky. Ne proto, že bych byl věřil v Hitlerovy ohledy na Čechy, ale protože jsem předpokládal, že ten zbytek někdejšího státu, který se stal naprosto nezávislým na Německé říši, by jí mohl být hospodářsky prospěšný.“²⁵

Zůstává otázkou, jaké ve skutečnosti bylo období druhé republiky. O čem vypovídá absence vykreslení změny, k níž ve společnosti po Mnichovu došlo? Znamená fakt, že v autobiografických vyprávěních nejsou zaznamenány téměř žádné změny v chování většinového obyvatelstva (českého; chování německé většiny v již zabraném pohraničí je vykresleno barvitě), zprostředkování opravdového stavu věci? Není tato skutečnost způsobena přimknutím většiny autorů k české národnosti a spolu s tím i pocitem sounáležitosti s češtvím, v jejímž důsledku by bylo nemorální obviňovat českou společnost z příklonu k antisemitismu? Nebo toto „zapomínání“ svědčí o tom, že minulost je podřízena diktátu přítomnosti a paměť je tak používána účelově?²⁶

I když byl MUDr. Emil Flusser k německé politice a ke vzrůstajícímu vlivu NSDAP skeptický a podle tendencí knihy *Válka jako nemoc* předpokládal mocenské touhy tohoto evropského národa, jistě nevěřil, že by Němci jako velmi kulturní národ dokázali dovést svoji nenávisť vůči židům do takových rozměrů. Hodilo by se poznamenat, že

²¹ Oldřich Stránský, *Není spravedlnosti ne zemi*, Středokluky 2002, s. 310.

²² Rudolf Beck, *Vzpomínky na moji dceru*, Červený Kostelec 1994, s. 9.

²³ Miloš Pojar-Blanka Soukupová- Marie Zahradníková, *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha 2007.

²⁴ Ruth Elias, *Naděje mi pomohla přežít*, Litomyšl 1998, s. 53.

²⁵ Eduard Goldstücker, *Vzpomínky 1913-1945*, Praha 2003, s. 112-113.

²⁶ Souhrn soudobých úvah o paměti a zapomínání viz Jakub Grygar, *Historie, paměť, autobiografie*. Poznámky k tematizování minulosti, *Lidé města*, č. 7, 2001, s. 139-152.

nejen židé se stali terčem nenávisti ze strany nacistické propagandy. Při akci Mříže 15. března 1939 bylo pozatýkáno mnoho lidí, mezi nimi i MUDr. Emil Flusser.²⁷ Bylo velké štěstí, že po několika hodinách nekonečného čekání a výsleších, byl MUDr. Emil Flusser propuštěn na svobodu. Akce byla záměrně zaměřena na rozvraceče a škůdce říše, mnozí byli odvezeni z cel rovnou do koncentračních táborů.

Po vyhlášení protektorátu se smyčka kolem židovského obyvatelstva stále utahovala. Ti, kteří uvažovali o útěku, měli již jen malé šance. S předáním českých úřadů do německých rukou vzrostla pravomoc německé byrokracie. Zesměšňování židů se stalo běžnou součástí dne. Navíc začalo vylučování z veřejného života. Kdo vlastnil podnik, obchod nebo měl jakoukoliv živnost, musel svůj majetek přenechat arijskému občanovi. Ti si na svých obchodech poté vylepovali nálepky, že jejich obchod je čistě „arijský.“

Adresář republiky Československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství z roku 1931 uvádí jako adresu rodiny Flusserových ulici Boženy Němcové 475. Stejná adresa se objevuje ještě v Adresáři Protektorátu Čechy a Morava v roce 1939. Poté se rodina, stejně jako ostatní židovské rodiny, musela z domu v ulici Boženy Němcové vystěhovat, jelikož některý z místních obyvatel chtěl mít tuto ulici „judenfrei.“ Nové bydlení našli Flusserovi v Krausově ulici (dnešní Riegrova).²⁸

MUDr. Emil Flusser se věnovat dál své lékařské praxi. Dne 4. září 1939 vydalo Policejní ředitelství v Českých Budějovicích následující vyhlášku: „IV. Všichni majitelé, resp. Odpovědní vedoucí židovských podniků, jakož i obchodů, tovarů, dále lékaři, advokáti apod. jsou povinni označit svoje podniky nebo místnosti, kde provozují praxi na nápadném místě nápisem „Jüdischer Arzt“ – „Židovský lékař“, nebo „Jüdischer Advokat“ – „Židovský advokát.“²⁹

Absurdní situace došla tak daleko, že Židé byli pomalu degradováni z lidských bytostí na zvířata. Pro nacisty se stali jen „všič“, kterou je třeba zamáčknot. Např. podrobná definice Žida ze zprávy Komise pro rasové otázky Lékařské sekce Strany národní jednoty ze 30. ledna 1939, která nese všechny znaky politické objednávky, dokumentuje skutečnost, že biologický rasismus v druhé republice nebyl pouze projevem autenticky chronických Gajdových, Stříbrného a vlajkařských fašistů, ale že byl sdílen a dokonce

---

²⁷ Rudolf M. Wlacscek, *Juden in Böhmen. Beiträge zur Geschichte der europäischen Judentums im 19. und 20. Jahrhundert*, München 1997, s. 107.

²⁸ Orientační knížka města Českých Budějovic (pravděpodobně z roku 1940 sloužící pro potřeby protektorátní české policie) uvádí v sekci Lékaři Židé též Flusser Emil (dětský), Krausova 780 – byt tamtéž.

²⁹ SOA Třeboň, karton 24, vyhláška Policejního ředitelství v Českých Budějovicích, čj. 1935/23 pres., ze 4. září 1939.

verifikován částí kapacit české vědy a tehdejších provládních společenských špiček a elit.³⁰ Podle dobrozdání profesorů Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v čele s bývalým ministrem zdravotnictví kardiologem prof. S. Mentlem „rasa je větší skupina lidí vyznačených shodnými tělesnými i duševními znaky, které jsou dědičné“. Židé se prý liší od Evropanů svou fyziognomií, typem chorob a charakterovými vlastnostmi: „Pověstná soudružnost Židů, podnikavost a houževnatost, schopnost obcházet překážky jakýmkoliv způsobem. Silně vyvinutý smysl rodinný. Ziskuchtivost, touha po hromadění peněz. Nechuť k zaměstnání spojenému s tělesnou prací a volba zaměstnání snadnějších a výhodnějších bez zvláštní námahy (peněžnictví, obchod a svobodná povolání). Povýšenost vůči jiným rasám (vyvolený národ), neshášenlivost a nedůtklivost, v podřízeném postavení však podlézavost. Slaběji vyvinutý smysl pro čest a pohrdání morálkou vůči jiným rasám... Židé nejsou národem, nýbrž rasou. Proto Žid zůstává Židem, ať se hlásí k té či oné národnosti. Židé dovedou svou národnost nabývat podle konjunktury... Míšení Židů s příslušníky našeho národa považujeme za nežádoucí!“

Občané židovského původu měli být vyobcováni z české kultury, vědy, školství, svobodných povolání, tisku, studia na vysokých školách,³¹ zbaveni možnosti podnikání a pozemkového vlastnictví a nemovitých práv. Publikovaly se úvahy, jak občanům židovského původu nejefektivněji obstatit majetek, aby nemohl být předisponován do zahraničí. Ano, o majetek se „árijští“ občané starali nejvíce. Čeští antisemité vycházeli ze svých tradičních protižidovských omezujících představ. Dalším inspirativním pramenem pro ně bylo i stávající diskriminační zákonodárství sousední „třetí říše“. Také konzervativní notáblové z okruhu prezidenta E. Háchy se hlásili k předpokládaným protižidovským opatřením, odmítali pouze jejich rasistické zdůvodňování jako nekřesťanské.³²

Součástí zdravotnické osvěty druhé republiky se stala i tisková kampaň o povinnostech každého českého občana dbát o svou rasovou čistotu, zakládat rodiny jen s lidmi „stejného původu, krve a jazyka“. „Dbá-li o čistotu rasy veliký národ německý, musí o ni dbát i malý národ český, protože nemůže dovolit, aby se jeho životní prostor stal

---

³⁰ Jan Gebhart – Jan Kuklík, *Druhá republika. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 216-217.

³¹ Zásady kulturní politiky SNJ. Jan Gebhart – Jan Kuklík, *Druhá republika...*, c.d.,s. 188.

³² „Není snad třeba podotýkat, že řešení rasové jest pro nás zásadně nepřijatelné: vždyť odpovědní činitelé druhé republiky prohlásili jasně a srozumitelně, že duchovní základ státu bude spočívat na zásadách křesťanských a mezi křesťanstvím a rasismem není smíru... Tím ovšem není řečeno, že by naše opatření protižidovská byla méně významná a důrazná, než tam, kde se vychází ze zásad rasových“. *Národní politika* č. 32, 1 .2. 1939.

kořistí jiné rasy,“ hájil biologický antisemitismus z vládního Venkova předseda tiskové komise strany SNJ (Strana národní jednoty) R. Halík.³³

Představitel českých árijských advokátů JUDr. Oldřich Čihák lapidárně poznamenal: „Žid zůstane židem, necht' mluví česky, německy nebo jiným jazykem. Židé nemohou tvrdit, že jsou Čechy, čeští židé zůstanou vždy židy mluvícími česky“. ³⁴ Občan s židovským původem se nemohl stát členem vládnoucí SNJ ani její mládežnické odnože.³⁵ Byl vyloučen z českých lékařských a advokátních komor, které se označily za árijské, a hrozilo mu omezení či odnětí oprávnění k praxi.³⁶

Když už nemohl MUDr. Emil Flusser léčit své dětské pacienty, snažil se pomoci alespoň lidem stejného vyznání. Muži se museli postarat o své rodiny a mnozí z nich tvrdě pracovali na soutoku Vltavy. Manželka MUDr. Flussera Emma se aktivně zapojila do kulturních činností. Na starost si vzala půjčování knih v sídle Židovské náboženské obce na Senovážném náměstí každou středu.

Emma Flusserová na počátku roku 1939 navštěvovala kurzy hebrejštiny v bláhové domněnce, že se rodině podaří dostat do Palestiny. Je pravdou, že do této země přicházel ve 30. letech 20. století stále větší počet emigrantů hlavně z východní Evropy, ale s nacistickým režimem v Německu začaly do Palestiny proudit i davy ze západní a střední Evropy. Počet židovských imigrantů byl však od poloviny třicátých let, kdy v Palestině znovu vypuklo arabské povstání, Velkou Británií jako mandátní mocí stále více omezován. Palestinský úřad v Praze, vedený Jakobem Edelsteinem, se potýkal s naprostým nedostatkem přistěhovaleckých certifikátů. Teprve po mnichovské dohodě se podařilo přesvědčit vedení sionistické organizace o naléhavosti situace Židů v Československu a získat několik set přistěhovaleckých certifikátů. S československými úřady zároveň sionisté jednali o možnosti zvláštního ujednání transferu alespoň části jmění uprchlíků (ti z nich, kteří do Palestiny přijížděli na tzv. „kapitalistické certifikáty“, se museli vykázat značným finančním obnosem). Tento transfer pak probíhal prostřednictvím částky 500 000 liber vyhrazené z britského daru

---

³³ Rudolf Halík, Rodná země – základ nejbezpečnější, Venkov č. 50, 28. 2. 1939.

³⁴ Česká advokacie č. 1-2, leden - únor 1939.

³⁵ „Národ je útvar přirozený, daný krví, jazykem a půdou, k němuž nelze přistoupit pouhým projevem vůle. Proto Židé, kteří jsou národem zvláštním, i když mluví některým slovanským jazykem, nejsou našimi národními příslušníky. Židé budou zásadně považováni za jinonárodní menšinu a jejich právní postavení bude upraveno zvláštním zákonem... Židé členy (Mladé národní jednoty) býti nemohou.“ Ideový řád Mladé národní jednoty, Večer č. 386, 24. 12. 1938.

³⁶ M. Holátková, Koncept českého árijství v druhé republice a na počátku protektorátu, diplomová práce, Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha 2006, s. 27-41.

na emigranty do Palestiny a podle dohody s úřady mělo vycestovat 2500 Židů.³⁷ Asi nejdramatičtější ze zorganizovaných legálních transferů do Palestiny z Prahy odjel v noci ze 14. na 15. března 1939, zatímco byly české země obsazovány německou armádou. Ve vlaku sedělo i několik prominentních a velmi ohrožených sionistických intelektuálů, např. Max Brod.³⁸

Synové Petr, Jan a František byli pro svůj židovský původ vyloučeni ze škol a tak si museli zvolit jiné povolání. Nejstarší Petr pomáhal jako mlynář v Lužnici u Lomnice nad Lužnicí, František vykonával práci řezníka a Jan byl zahradníkem. Ze svých nových „povolání“ si dělali legraci v židovském mládežnickém časopise Klepy.³⁹ Do tohoto časopisu, psaném židovskou mládeží, všichni tři přispívali. Důležité pro přežití v nesmyslném světě Protektorátu byl humor. A ten „klukům“ Flusserovým rozhodně nescházel. Když už se nemohli věnovat studiu na univerzitě, kterou by jistě navštěvovali, trávili čas se svými vrstevníky u Voříškova dvora a dávali dohromady znění časopisu. Nejenom mladí si rádi četli a půjčovali si výtisky mezi sebou. I někteří rodičové propadli kouzlu časopisu. Dokonce i matka Emma Flusserová byla nadšenou čtenářkou Klepů. O to tragičtější byl 18. duben 1942, kdy se českobudějovičtí občané židovského původu vydali transportem do Terezína a konec války přežila jen hrstka z nich.

---

³⁷ K Palestinskému úřadu a Jakobu Edelsteinovi viz Ruth Bondyová, Jakob Edelstein, Praha 2001, s. 106-115.

³⁸ Max Brod, Život plný bojů, Praha 1966, s. 259-268.

³⁹ Klepy (časopis českobudějovické židovské mládeže vydávaný v letech 1940-1941).

Válka jako nemoc- Prožitek z první světové války jako filozofický koncept

Začátek první světové války razantně vstoupil do života občanů rakousko-uherské monarchie. Vyhlášení mobilizace postihlo všechny státy uvnitř monarchie. Muži museli odejít bojovat za „císaře pána“ a zanechat tak své domovy a rodiny. Nikdo z nich si nedokázal představit, z čím se na frontě setká. Že zakopáni v zákopech promrzlí a hladoví nebudou bojovat jen proti nepříteli, ale i proti svému strachu. Každá válka je strašná, ale první světová válka teprve světu ukázala, kam až jsou lidé bažící po světovládě ochotni zajít.

Jedním z narukovaných vojáků byl i MUDr. Emil Flusser. Po čtyři roky první světové války sloužil na frontě i v sanitních etapách. Zároveň byl „delší dobu v celkem záviděníhodném postavení osobního doktora jednoho vysokého velícího důstojníka.“ S ironií vzpomíná i na to, jak pomáhal úředníkovi štábu c.k. armády vypracovávat pro ministerstvo války ve Vídni zprávy o bojích u Venetta Vittoria, kde v listopadu 1918 útočila italská armáda už jen proti prázdným zákopům, které jejich obránci opustili. Po 28. říjnu se už i na Piavě vědělo, co se děje v Praze, a jednotky se vracely do vlasti, každý jak uměl.⁴⁰

Po skončení války hledal MUDr. Emil Flusser způsob, jak se z hrůz války vzpamatovat. K vydání *Války jako nemoc* ho přivedl taktéž dětský lékař MUDr. Felix Schleissner. Poměry v decimované Evropě v MUDr. Flusserovi vyvolávaly stále větší obavu z příští války.

Nesmyslné rozkazy, žádná úcta k lidskému životu, to jsou jen dvě stejná témata, která spojují MUDr. Emila Flussera a Franze Kafku. Především ale tyto dva muže brilantního myšlení spojuje židovský původ. Kafka ve svém díle *In der Strafkolonie* („V kárném táboře“) naprosto přesně vystihl situaci na bojovém poli.⁴¹ Celým dílem prostupuje vina a trest v neustále návaznosti na zdánlivě neškodné přihlížení nespravedlnosti páchané na nevinném člověku.

“Je to zvláštní aparát,” řekl důstojník cestovateli a jaksi obdivně přejel pohledem po aparátu, který přece dobře znal. Cestovatel podle všeho jen ze zdvořilosti vyhověl

⁴⁰ Jan Mareš- Jan Podlešák (edd.), *Naše dny se naplnily*, České Budějovice 2002, s.148 .

⁴¹ Franz Kafka, *In der Strafkolonie*, Prag 1919.

pozvání velitele, aby se zúčastnil popravu jednoho vojáka, který byl odsouzen pro neposlušnost a urážku představeného. Ani v kárném táboře nebyl ovšem nijak zvlášť velký zájem o tuto popravu. Alespoň tu v tom hlubokém, písčitém, malém údolí, uzavřeném kolem dokola holými stráněmi, byl kromě důstojníka a cestovatele jen odsouzenec, tupě vyhlížející člověk s širokými ústy a zpustlými vlasy i obličejem, a voják držící těžký řetěz, k němuž se sbíhaly menší řetězy, jimiž byl odsouzený spoután na kotnících a zápěstích i kolem krku a které též mezi sebou byly propojeny spojovacími řetězy. Odsouzenec vypadal ostatně tak psovsky oddaně, až se zdálo, že by ho mohli nechat volně pobíhat po stráních a před začátkem poprav by stačilo jen zapískat a on by přišel.

Cestovatel neměl valné porozumění pro aparát a téměř s očividnou neúčastí přecházel sem a tam za odsouzenecovými zády, zatímco důstojník konal poslední přípravy, tu vlezl pod aparát zapuštěný hluboko do země, tu se zas vyšplhal na žebřík, aby prohlédl hořejší části. Tuto práci by byl vlastně mohl nechat nějakému strojníkovi, avšak důstojník ji prováděl velice horlivě, buď že byl obzvláštním přívržencem tohoto aparátu, nebo že z jiných důvodů nemohla být tato práce svěřena nikomu jinému. “Teď je všechno hotovo!” zvolal konečně a slezl z žebříku. Byl docela vysílen, oddechoval dokořán otevřenými ústy a za límec stejnokroje si nacpal dva jemné dámské kapesníčky. “Tyto stejnokroje jsou přece jen do tropů příliš těžké,” řekl cestovatel, místo aby se vyptával na aparát, jak důstojník očekával. “Jistě,” řekl důstojník a myl si ruce umazané od oleje a tuku v přichystaném kbelíku s vodou, “ale znamenají vlast; nechceme ztratit vlast. – Teď se však podívejte na ten aparát,” dodal ihned, utíral si ruce hadrem a zároveň ukazoval na aparát. “Až dosud bylo ještě zapotřebí práce rukou, od nynějška bude však aparát pracovat docela sám.” Cestovatel přikývl a sledoval důstojníka. Ten dodal, aby se pojistil pro všechny případy: “Vyskytnou se ovšem poruchy; doufám sice, že dnes žádná nenastane, přece však je s nimi třeba počítat. Vždyť aparát má být v chodu nepřetržitě dvanáct hodin. Ale i když nastanou poruchy, bývají docela nepatrné a ihned se odstraní.”

“Nechcete si sednout?” zeptal se nakonec, vytáhl z hromady rákosových židlí jednu a nabídl ji cestovateli; ten nemohl odmítnout. Seděl teď na okraji jakési jámy a letmo do ní pohlédl. Nebyla příliš hluboká. Na jedné straně jámy se vršil násep vykopané hlíny, na druhé straně stál aparát. “Nevím, jestli vám už velitel podal o aparátu výklad,” řekl důstojník. Cestovatel udělal neurčitý pohyb rukou; důstojník si nic lepšího nepřál, neboť teď mohl podat výklad o aparátu sám. “Tento aparát,” řekl, uchopil jakousi zalomenou

tyč, opřel se o ni, “je vynález našeho dřívějšího velitele. Já jsem už od samého počátku spolupracoval při pokusech a účastnil jsem se také veškerých prací až do konce. Zásluha o vynález náleží ovšem jedině jemu. Slyšel jste už o našem dřívějším veliteli? Ne? Nu, nepřeháním, řeknu-li, že zřízení celého kárného tábora je jeho dílem. My, jeho přátelé, jsme už ve chvíli, kdy zemřel, věděli, že uspořádání tábora tvoří natolik pevný celek, že jeho nástupce, i kdyby měl v hlavě tisíc takových plánů, nebude moci, aspoň po řadu let, změnit nic z toho, co bylo. Naše předpověď se také splnila; nový velitel to musel uznat. Škoda, že jste neznal dřívějšího velitele! – Ale já tu povídám,” přerušil se důstojník, “a jeho aparát tu stojí před námi. Skládá se, jak vidíte, ze tří částí. Časem se pro každou z těchto částí vytvořily jakési lidové názvy. Dolní se říká postel, horní se říká kreslič a zde té prostřední visuté části se říká brány.” “Brány?” zeptal se cestovatel. Neposlouchal docela pozorně, slunce se příliš opíralo do údolí beze stínu, bylo těžké soustředit se. Tím více obdivoval důstojníka, který tu v přiléhavém, parádním vojenském kabátě obtěžkaném epoletami, ověšeném šňůrami tak horlivě vykládal svou věc a kromě toho za řeči ještě tu a tam pracoval šroubovákem na nějakém šroubu. Voják se patrně cítil podobně jako cestovatel. Kolem obou zápěstí měl omotaný odsouzencův řetěz, jednou rukou se opíral o pušku, hlava mu visela dolů a ničeho si nevšímal. Cestovatel se tomu nedivil, neboť důstojník mluvil francouzsky a ani voják, ani odsouzenec francouzštině nerozuměli. Tím nápadnější ovšem bylo, že se odsouzenec přesto usilovně snažil důstojníkův výklad sledovat. S jakousi ospalou vytrvalostí se pokaždé zadíval tam, kam důstojník zrovna ukazoval, a když teď cestovatel přerušil důstojníka otázkou, podíval se i on, stejně jako důstojník, na cestovatele.

“Ano, brány,” řekl důstojník, “je to výstižný název. Jehly jsou uspořádány jako u bran, také se to celé pohybuje jako brány, i když jen na jednom místě a mnohem důmyslněji. Ostatně hned vám to bude jasné. Sem na postel položíme odsouzeného. – Chci totiž nejdříve aparát popsat a teprve potom dám provést proceduru. Budete ji pak moci lépe posuzovat. K tomu jedno ozubené kolo v kresličce je značně opotřebované: za chodu silně skřípe; není pak slovo rozumět; náhradní součástky se tu bohužel těžko shánějí. – Zde tedy je postel, jak jsem řekl. Je celá pokrytá vrstvou vaty; ještě se dovíte proč. Na tuto vatu položíme na břicho odsouzence, přirozeně nahého; zde jsou řemínky pro ruce, zde pro nohy, zde pro krk, aby mohl být připoután. Zde v hlavách postele, kde, jak jsem řekl, leží muž nejdříve obličejem dolů, je tento malý plstěný špalík, který lze snadno posunovat tak, aby muži vnikl přímo do úst. Je zde k tomu, aby nedovolil muži

křičet a překousnout si jazyk. Muž musí samozřejmě ústy uchopit plst, neboť jinak by mu krční řemen zlomil vaz.” – “Toto je vata?” zeptal se cestovatel a sehnul se. “Ano, zajisté,” řekl důstojník s úsměvem, “sáhněte si.” Uchopil cestovatelovu ruku a přešel s ní po posteli. “Je to vata upravená zvláštním způsobem, proto ani nevypadá jako vata; později vám ještě povím, čemu slouží.” Cestovatele už začal aparát trochu zajímat; zacláněje si rukou oči proti slunci, podíval se nahoru. Byla to veliká stavba. Postel a kreslič byly stejně velké a vypadaly jako dvě tmavé truhly. Kreslič byl umístěn asi, dva metry nad postelí; jejich rohy spojovaly čtyři mosazné tyče, které v slunci skoro zářily. Mezi truhlami se na ocelovém lanu vznášely brány.

Důstojník si sotva všiml cestovatelovy dřívější lhostejnosti, teď ovšem měl pro jeho počínající zájem pochopení; ustal proto ve výkladech, aby měl cestovatel kdy nerušeně si vše prohlédnout. Odsouzenec napodobil cestovatele; protože si nemohl rukou zaclonit oči, mžoural do výšky nekrytýma očima.

“Tak odsouzenec tedy leží,” řekl cestovatel, opřel se na židli a zkřížil nohy. “Ano,” řekl důstojník, trochu si posunul čepici do týla a rukou přešel po rozpáleném obličejí, “teď poslouchajte! Jak postel, tak kreslič mají vlastní elektrickou baterii; postel ji potřebuje pro sebe, kreslič pro brány. Jakmile je muž připoután, uvede se postel do pohybu. Chvěje se nepatrným, velmi rychlým škubáním ze strany na stranu a zároveň nahoru a dolů. Podobné aparáty jste možná viděl v nemocnicích; jenže u naší postele jsou všechny pohyby přesně vypočteny; musí být totiž nanejvýš dokonale sladěny s pohyby bran. Na těchto branách je však, aby vlastně vykonaly rozsudek.”⁴²

Flusser se přiklání k filozofii Imanuela Kanta a jeho mravních zákonů. Ty by podle Flussera měly zabraňovat člověku, aby chtěl vyvraždit jiný národ. „Morální zákon v lidech zakáže jemu jiné lidi usmrtit. Z druhé strany je to však svatá povinnost občana, dbát zákonů jeho vlasti a vlast proti nepříteli hájit.“⁴³ Bohužel se ale projeví touha slabomyslného jedince, že cizí národ nejdříve ovládne, aby ho mohl později definitivně zničit. Slabomyslnost a patolízalství je nemocí lidstva. Je zastoupeno ve všech sférách lidského života a s vypuknutím války se rozroste do obřích rozměrů. „Je naprosto nemožné se sluhý diktátorů bojovat. Budou svým pánům sloužit, ale jednoho dne přijde jejich chvíle a oni se chopí moci.“⁴⁴

---

⁴² Franz Kafka, In der Strafkolonie, Prag 1919, s. 24-26.

⁴³ Krieg als Krankheit, s. 13.

⁴⁴ Tamtéž, s. 23.

„Podle Kanta nemůžeme poznávat věci o sobě, ale pouze to, jak je zakoušíme. Důsledkem tohoto tvrzení byl pro něj i fakt nemožnosti poznání boží existence, z čehož vyvodil, že Bůh není předmětem poznání, ale víry.“⁴⁵

Později se Kantovou filozofií a mravními zákony zabýval i přední český filozof Jan Patočka. Ve svém doslovu ke Kantově *Kritice praktického rozumu* prozkoumal mravní dobro s odkazem na dnešní dobu takto: „Jako Kritika čistého rozumu obsahuje syntézu dosavadního metafyzického úsilí moderního člověka, obsahuje Kritika praktického rozumu syntézu jeho mravního myšlení, jak se jeví ke sklonku 18. věku. To činí tuto myšlenkovou stavbu přes všechnu jednodušnost tak složitou. Neboť je-li již teoretická kritika pokusem o ražení schůdných cest houštinami dávných a nevyjasněných tužeb rozumu, uložených v harmonických filosofických doktrínách, a neosobně jasných metodických postupů moderní vědy, které obojí do té doby byly navzájem srostlé do neschůdnosti, přistupuje zde k tomu ještě problematika křesťanství, které má být zbaveno všech svých složek, jež nejsou ryze duchovní, tj. v Kantově pojetí ryze racionální, a úsilí jeho doby o ustavení ryze lidského společenského řádu na analogických principech. Teprve dokončením tohoto obrovského úsilí stál Kant na konci úkolu, který si předsevzal, totiž aby založil myšlenkově čistě lidský svět - tj. svět, kde je člověk pánem, aniž by byl tvůrcem, a který nic vnějšího, co nemá základ v jeho vlastní přirozenosti, nepřichází rušit.

V položení i řešení této otázky je Kant osvícencem, neboť tato autonomie člověka, jeho postavení na sebe sama, na jeho přirozenost, je resumé osvícenského programu. Je jím hlavně též v tom, s jakou metodickou určitostí se chápe své úlohy. Neboť jeho snahou je postupovat ve všem všudy podle pravidla nezaujatého rozumu, který se vystříhá nástrah, ležících v jeho vlastní povaze, a zejména toho, aby se přání nestalo otcem myšlenky. Vždyť v našem rozumu leží přirozený sklon, aby svůj vnitřní pořádek a svou vnitřní harmonii považoval za řád a harmonii věcí samých a aby za své předměty považoval to, co vytváří jeho vlastní architektonický obrys. Kant s jistotou soustředil celý svůj metodický aparát na pojem, který se mu z celé dosavadní metafyziky zdá ústředním, totiž pojem myslí boží, tvořící poznáním. Znovu a znovu připomíná, čím se lidský rozum fundamentálně liší od myslí boží, která není odkázána na nic vnějšího a nemusí tudíž v sobě chovat žádných příprav pro jeho přijetí, nemusí si tvořit žádnou scénu pro jeho vystoupení ani pravidel pro předchozí seznámení s ním - právě to, co lidský rozum

---

⁴⁵ Peter Byrne, Kantovská filozofie, in: Alister E. McGrath (ed.), Blackwellova encyklopedie moderního křesťanského myšlení, Praha 2001, s. 225.

činit musí. Člověk nezná přímo, v jeho autentickém bytí, žádné jsoucno, bytí a poznání je pro člověka navždy odděleno tím, že je vždy nuceno vystoupit do čehosi vnějšího, do čehosi mimo sebe, jakmile má námi být poznáno. Cítíme sice vlastní bytí, ale nepoznáváme; a cizí bytí je v sobě samém zajisté cosi odlišného od oné vnějškovosti, kterou je pro nás. Bytí pro nás je vždy cosi vnějšího, soubor určení v prostoru a času, sjednocených podle pravidel zákonné zkušenosti, tj. v podstatě tak, že jejich jednotu tvoříme sami syntetickými funkcemi svého rozumu; bytí v sobě samém nemůže být nic takového, neboť nepředpokládá ničeho vnějšího, žádného milieu, žádné scény k svému vystoupení, jako věci naší zkušenosti. A bytí pro nás je samo o sobě čímsi nedostačujícím. Neboť podmínky jeho možnosti sice mohu zjistit, mohu se vždy ujistit tím, jaké může být a bude, pakliže bude, ale nikdy si je sám nemohu dát, nemohu jeho danost samu nikdy zaručit - tato danost je samo prafaktum, za které nelze zajít dále.

Stává se nyní, že nespokojeni s pořádním tohoto bytí pro nás, jak nám je představuje denní zkušenost a specializovaná věda, chceme mu dát definitivní formu, položit mu poslední otázky, které by z něho učinily naprostý celek. Tu se teprve zcela projeví, že tento svět naší zkušenosti není schopen odpovídat k takovým otázkám, pro něž není dostatečné opory v našem názoru, a že se zaplétá do rozporů, chce-li si přesto o nich zjednat jasno. Nyní jsou právě pojmy světa, Boha, svobody, duše tím, co by z našeho nazírání mohlo učinit celek, kdyby jim náležela objektivní realita; neboť v nich leží myšlenka absolutního celku, absolutní skutečnosti, absolutního počátku. Ve skutečnosti neobsahují tyto pojmy nic více než ideální požadavky rozumu, jejichž objektivní realitu nelze žádným ryze teoretickým způsobem zaručit. Tyto základy světové harmonie jsou tedy proměněny v pouhé prostředky harmonizace, jimiž se naše mysl hledí sama uspokojit; z objektivní harmonie se stává subjektivní snaha o ni. Tím též definitivně končí stará filosofická názornost obrazu světa; řecký kosmos i křesťanský svět středověku byly celky, které zásadně bylo možno myslit a představit si; nyní se takový nárok ze zásadních důvodů naprosto odmítá. Celek musí zůstat pro pouhou teorii čímsi na věky problematickým.

Je jasné, že takový nárok, který se protíví duševním návykům lidstva od tisíciletí, musil být pocíťován jako otřes nejzákladnějších jistot, jako maximum skepse, že vskutku ospravedlňuje slovo o Kantu všerobíječi. Náзор byl Kantem zbaven filosofické dignity, vědění, nazírání se dostalo (aspoň v očích mnohých interpretů) do blízkosti pouhého zdání bez posvěcení světlem rozumového chápání. Přitom však také sám rozum se musel vzdát mínění, že by sám dovedl zaručit objektivní platnost svých pojmů

způsobem ryze teoretickým, doktrinálním. Jak žít v takovém světě, zbaveném nejvyšších duchovních měřítek a jistot? Nenutí nové nazírání na lidský rozum k tomu, aby náš globus spiritualis byl podroben nejen revizi, ale základním restrikcím? Někteří osvícenci, pokročivší až k pozitivismu, tuto restrikcii provedli do všech důsledků: žádný celek, žádný Bůh, žádné duše, žádná svoboda. Jenže pak je utopíí zbožnost, je utopíí mravní řád jako cosi absolutního, je utopíí konečně vše, co nás povznáší nad každodennost a relativnost denní a historické nahodilosti. Pak nelze spatřovat v tom všem, co lidstvo po staletí budovalo jako ideály svého vnitřního života, nic než hru bez skutečné vážnosti. Podstatný zájem lidského ducha se točí kolem náboženských ideálů, a ti z novějších myslitelů, kteří tento závažný fakt ignorovali, nemohli stvořit jinou než lehce vážící filosofii, jako naopak ti, kdo dosáhli vnitřního ponoru, dospěli a dospívají dodnes k bojům pro a proti křesťanství, o nový mýtus, nový kult, k obnovenému pohanskému cítění nebo naopak k novému zajištění transcendence: Immanuel Kant byl duch tak silně proniknutý osvícenskou vírou v rozum jako jediné poslední pravidlo lidského života, že by zajisté necouvl před žádným životním důsledkem, který by považoval za ryze racionální; a byl by zajisté obětovatel jako předsudek vše, co by nedovedl zdůvodnit z ryzího rozumu, včetně náboženských idejí; na druhé straně však jeho racionalismus byl tak přesvědčen o své životní hloubce, že každý podstatný zájem lidského života se mu jevil v odvislosti od problému rozumu. Tak tomu bylo právě s problémem náboženským; v něm se zvlášť určitě ukazuje, jak Kant nejen že není ochoten pranic obětovat z přísnosti racionální metody, ale jak na druhé straně neustává reklamovat náboženství jako kus domény čistého rozumu.

Kant prožil v tomto smyslu náboženský problém nadměrně ostře. Život v otcovském domě byl proniknut pietistickým duchem; pietismus jeho dětství zůstal mu sice v příznivé památce, ale byl přikryt vzpomínkou na extrémní dogmatismus a formalitní pobožnostkářství života na Collegium Fridericianum. Nábožensky aktivní atmosféra obklopovala Kanta po celý život. K jeho korespondentům náležel po nějaký čas Lavater. O tom, jak jej zaujal Swedenborg, svědčí ironická vážnost Snů duchovidcových, jejichž výklady o dvojím světě, smyslovém a pomyslném, všeličím připomenou pozdější výklady Kritiky praktického rozumu. Silně reflektovanou a sentimentalizovanou pietistickou tradici zastupoval v jeho okolí Hamann, vlastní to původ hnutí Sturm und Drang; Hamann byl první myslitel, který z diskrepancí rozumu a víry vyvodil důsledek, že tím hůře pro rozum, a který to zkoušel se zvláštními, podivínskými principy, jako osobní interpretace Písma, coincidentia oppositorum, pansofická mystika, obnovená

z Jakuba Bohma. Filosofická skepse mu byla oporou náboženské konstruktivnosti, ovšem silně fantastické. Kanta Hamann zajímal jako zvláštní zjev, který celkem posuzoval s teoretickou shovívavostí až do chvíle, kdy za fideistickými nápady některých jiných myslitelských hlav (zvl. Jacobiho) začal cítit počínající církevní reakci (jež jej po smrti Friedricha II. též osobně postihla); pak začal svůj náboženský racionalismus s důrazem hlásat a hájit veřejně. Jeho racionalismus se vyznačoval odporem ke vší náboženské sentimentalitě, ceremonálu a vnějšímu kultu; je např. známo, že se i jako profesor vyhýbal účasti na bohoslužbách, pokud k tomu nebyl vázán z úřední povinnosti, a že obyčejně přerušoval toho ze svých hostí, kdo se chystal k modlitbě před jídlem. A byl mu přirozeně svázán se všemi praktickými důsledky, zejména s náboženskou tolerancí, jejíž pozitivní stránku, svobodu myšlení, častokrát výslovně postuloval a bojoval za ni; jistě z toho důvodu se mohl počítat k okruhu jeho známostí i takový osvícenský enfant terrible, jakým byl „doktor a nynější hostinský“ Bahrđt v Halle. S osvícenci, zvláště z okruhu Berlinische Monatschrift, se Kant cítil spojen nejúže; ani když byl časem nucen bránit se proti některým zvláště mělkým a náročným reprezentantům osvícenského směru, jako byl známý Nicolai, neznamenal to nic pro jeho zásadní hledisko. Kantův racionalismus byl ovšem zvláštní, nesouměřitelný s pochopením většiny soudobých osvícenců; u nich šlo o intelektualismus v náboženských problémech, jak to dobře vidíme Lessingovi s jeho pojetím náboženství jako výchovy k rozumu a s jeho pozdním spinozismem, a ten právě Kantův racionalismus odmítá. Kantovo pochopení rozumu bylo příliš nuancované a rozmanité, aby racionalitu náboženství chápal jako pouhé učení, pouhou doktrínu; rozum má v jeho konceptu tolik rozmanitých funkcí, užití, způsobů a postojů, že omezení na jeho funkci ryze teoretickou značí co nejsilnější okleštění. Zdá se, že i v těchto obtížných otázkách Kantovi pomohl Rousseau. Ukázal mu totiž, že podstata člověka, jeho pravá důstojnost, nemůže ležet v intelektuální oblasti, nýbrž v mravní hodnotě, a tím mu zároveň poukázal k doméně, kterou musí rozum ovládnout nejdříve a nejhluběji, má-li se stát ukazatelem lidské praxe. A tím, že se Kant rozhodl k soustavnému vyšetření mravního problému, otevřela se mu též perspektiva k rozřešení otázky náboženství, která celému osvícenství ležela tolik na srdci.

V Kritice praktického rozumu nesmíme tedy spatřovat pouze filosofickou teorii mravního zákona, nýbrž zároveň filosofickou metodu k rozřešení náboženské otázky. Také zde totiž Kant provedl cosi jako „kopernikovský obrat“. Jestliže tradiční, naivní nazírání dogmaticky opírá morálku o náboženské sankce, nechávajíc ji vyplývat

z teologických předpokladů, spatřuje Kant, jak uvidíme dále, celou a jedinou racionální oporu náboženství v tom, že jeho základní pojmosloví nerozlučně souvisí s mravním zákonem.

K praktické filosofii, filosofii praxe nutily tedy Kanta požadavky jeho racionalismu, kterému bylo uloženo zmocnit úkoly veškerého duchovního života. Je ovšem třeba dodat, že k praktické filosofii je ražen most již od Kritiky čistého rozumu. Kant již v jejím prvním vydání rezervoval idejím, jež mají zvláštní význam pro praxi, jako duše, svobody, Boha, zvláštní možnost mít mimo obor teorie význam pro praxi a tak se „osvědčovat“ ještě jiným způsobem, než ryze spekulativním. Kant tentokrát sice již měl na zřeteli založení ryze „apriorní“, čistě rozumové mravouky, která měla zejména prakticky, tj. mimo obor vlastního poznání, podložit některé ideje čistého rozumu; ale Kantova mravouka tenkrát pravděpodobně ještě nebyla, jako se jí stala později, oním ryzím racionalistickým formalismem, neprotestovala ještě tak absolutně proti každému pokusu spojovat morálku s pojmem blaženosti, i když mravní zákon, který mu tenkrát tanul na mysli, nevycházel od snahy o blaho, nýbrž od toho, aby člověk byl blaha hoden. V době prvního vydání kritiky byl tedy Kantův mravní systém teprve v zárodcích a zejména ty jeho pojmy, které se měly později v jeho očích stát samotným svorníkem systému kritické metafyziky, nebyly ještě propracovány: pojmy svobody a autonomie. Co dovedlo Kanta k hlubšímu propracování těchto pojmů? V. Delbos ve svém velkém díle *O Praktické filosofii Kantově* činí nadmíru pravděpodobným, že to byla filosofie dějin, kterou se brzy po vydání Kritiky čistého rozumu zaměstnával, a to ne v poslední řadě, aby se vyrovnal s myšlenkami, jež ve své filosofii lidskosti a lidských dějin vyslovil Herder. Pro Herdera jsou dějiny uskutečňováním lidskosti, tj. harmonie lidských sil, a blaženosti, která z toho pramení. Proto sice má bystrý zrak pro všechny odstíny a způsoby harmonického projevu člověka v dějinách, ale zastírá a uhlazuje jejich dysteleologie. Pro Kanta však právě tyto disharmonické momenty, svár našich smyslových vzpruh, sobeckých a společenských pudů, mají historický význam; právě v nich vidí prostředek, jímž „příroda“ uskutečňuje svůj účel s člověkem, účel, kterým není blaženost jednotlivce nebo blaha národů, nýbrž společenské právní zřízení, zaručující svobodu. Svoboda je tak účelem „přírody“; na empirické scéně historie se odehrává boj sobeckých zájmů a vzpruh; v metafyzickém pozadí však stojí cosi, přikazující nám, abychom, byt nevědomky, ba proti své vůli, kráčeli za cílem svobody. účel, nám předepsaný, je účel svobody, a třebaže jeho uskutečňováním smyslový člověk trpí, dostává se jí ke slovu ona pravá, metafyzická „přirozenost“ člověka, jež je prosta

smyslového nátlaku, jež je částí pomyslného světa, jež je svobodná. Svoboda je tedy zároveň základem, z něhož cíl vychází, i cílem, který si klade; což je sama podstata myšlenky autonomie vůle, na které Kant založí svou morální teorii. Bylo často řečeno, že tato Kantova filosofie dějin připomíná Hegela, a není pochyby, že jej ovlivnila; přitom však u Kanta nikdy není svoboda pojata jako nadindividuální, nadosobní síla, jako je tomu u Hegela, a v tom zůstává Kant osvícencem; i názory těch německých historiků, kteří se Kantem inspirovali, jako byli např. Schlosser a jeho škola, nezapřou svůj osvícenský ráz.

Filosofie dějin pomohla tedy asi Kantovi k objevu autonomie vůle, který pak prvně výtěžil v *Základech metafyziky mravů* z r. 1785. V tomto spisku Kant rozebírá „metafyzicky“, tj. a priori, z pouhého rozumu bez zřetele k psychologickým faktorům, lidské mravní vědomí, chtěje určit podmínky „dobré vůle“, kterou *communis opinio* všech lidí považuje za neomezeně, bezpodmínečně dobrou. Tento rozbor ukazuje, že cíl takové vůle musí být obsažen v rozumu, nikoli ve smyslových pohnutkách. Smyslové pohnutky, tíhnoucí k blahu, jsou něčím podmíněným a nemohou dát vznik ničemu jinému, než podmíněným, hypotetickým předpisům naší vůle; pouze nadsmyslová, ryze ideální pohnutka úcty k zákonu může vést ke skutečně mravnímu jednání; bezpodmínečný zákon, povinnost, je předpis nepodmíněný, kategorický imperativ, který naší smyslovosti předpisuje, že musí být poslušna bez odmluvy hlasu rozumu. (Tato myšlenka kategorického imperativu, protikladu imperativů hypotetických, které přikazují, co činit za uskutečněním cílů nikoli nutných, se u Kanta vyskytuje již v předkritickém spise *Untersuchung uber die Deutlichkeit der Grundsätze der natürliehen Theologie und Moral* z r. 1763; nyní ji Kant spojuje s výtěžky své kritické filosofie.) Kant tu podává formulace a aplikace nepodmíněného praktického zákona, který nesmí záviset na žádném empirickém, zkušenostním předmětu, nýbrž obsahovat pouze formu bezpodmínečného příkazu vůbec (odtud název „formalismus“ pro Kantovu etiku); účelem tohoto imperativu, jenž předpisuje jednání, jejichž formulace v příkazech mohou být všeobecnými zákony, není nic vnějšího, nýbrž obecně rozkazující vůle sama. Rozumná vůle je sama o sobě účelem a zákonem - to je princip autonomie. Autonomie je však možná toliko pod podmínkou svobody; naše rozumná přirozenost je součástí vyššího, na empirickém nezávislého světa svobodných osob. Tento svět svobodných osob, nezávislý na zkušenosti, se nikdy nemůže stát předmětem poznání, jak ukázala *Kritika čistého rozumu*; je to však idea rozumu, která není sama v sobě nemožná, a nepodmíněnost mravního zákona předpokládá jeho skutečnost. Tak je prokázán svět

svobody, svět metafyzický, nikoli jako předmět poznání, ale jako moment morální praxe, nedělitelná součást praktického rozumu.

Co bylo v *Základech metafyziky mravů* vyloženo na rozboru mravního vědomí, stává se v *Kritice praktického rozumu* (z r. 1788) předmětem dogmatického výkladu, který postupuje synteticky, od principů ke konsekvencím. *Základy metafyziky mravů* sice vykládají Kantovy morální ideje velmi úplně a do hloubky, ale přece nikoli tak, aby bylo přesně určeno jejich tvoří architektonický celek, který je možné systematicky vyčerpat, a proto hledí co možná důkladně vybudovat každou jednotlivost systematicky. V teorii poznání počíná názorem (smyslovým), k němuž se vztahují pojmy a zásady rozumu, a končí idejemi chápání, které je systematicky organizují; v teorii apriorního určování vůle se pak řídí systematickou, odkrytou v *Kritice čistého rozumu*. Jenže poněvadž je čistý rozum praktický bezprostředně, nepotřebuje k této své funkci žádného smyslového názoru; odpadá tedy pro kritiku praktického rozumu celý oddíl jeho kritiky; druhá kritika se pak dělí na část elementární a metodologii, elementární část na analytiku a dialektiku. Analytika čistého praktického rozumu se liší od analytiky rozumu spekulativního svým postupem; v *Kritice čistého rozumu* analytika pojmů (kategorie a jejich dedukce) předchází analytiku zásad, které z těchto pojmů vyplývají a umožňují zkušenost (schematismus a syntetické zásady čistého rozumu), kdežto pro praktický rozum analytika zásad (kategorický imperativ a princip autonomie vůle, jakož i vyvrácení všech materiálních principů; odpověď k otázce, jak je kategorický imperativ možný - tj. svobodou) předchází analytiku pojmů (dobra a zla, jakož i „typiku praktického rozumu“, tj. použití teoretického pojmu všeobecného zákona jako vzorce, typu pro posouzení, zdali určité jednání patří pod pojem povinnosti či nikoli); odtud pak se přechází k nauce o vzpruhách čistého rozumu, jež by nejspíše ještě odpovídala transcendentální estetice v *kritice čistého rozumu*; je to totiž nauka o vlivu rozumu na naši smyslovost, tedy o citu úcty před zákonem. Sem vložil Kant též úvahu o ideálu svatosti (vůle, jež nemůže být ohrožena kolizí s mravním zákonem) a polemiku proti „náboženskému blouznění“, které nedbá rozdílu mezi člověkem a nadlidským mravním stupněm, jemuž je povinnost v mravním ohledu čímsi nedostatečným nebo aspoň nedosti čistým (stoikové a Rousseau): neboť povinnost je indexem naší rozeklané povahy členů dvojího světa, nadsmyslného a smyslového, a přilnout k ní bezprostředně je nám zabráněno právě tak, jako pochopit svět bezprostředním názorem; povinnost je vrcholný projev lidského života („Povinnosti! Vznešené, velké jméno...“). Zde jsou

řešeny i teologické otázky, týkající se problému determinismu, zvláště o poměru boží kauzality a naší svobody.

Dialektika čistého praktického rozumu je ona partie, jejímž účelem je důkaz praktické nevyhnutelnosti idejí Boha a nesmrtelnosti. Viděli jsme již, že v Kantově duchu byla tato část jednou z nejdávnějších součástí jeho morálního systému, že již v prvním vydání *Kritiky čistého rozumu* bylo pro ně rezervováno místo; a čím důkladněji svůj systém propracovával, tím silněji směřoval k myšlence teologie ryze morální, jež by se opírala o čistý rozum v jeho praktickém užití. Již ve spisku z r. 1786 *Was heisst sich im Denken orientieren?*, kterým vyložil své názory ve sporu Mendelssohna s Jacobim, dogmatického racionalisty s fideistou s mystickými odklony, o Lessingův spinozismus, užil Kant slova „Vernunftglaube“ (víra rozumu), aby charakterizoval vztah našeho rozumu k nadpřirozeným předmětům, vztah, jemuž autonomie praktického rozumu tvoří nezlomnou páteř. Morální teologie dovoluje překlenout protiklad mezi mysticismem, který popírá rozum, a dogmatickým racionalismem, který popírá víru. Idea svobody je již ospravedlněna a vyložena v analytice; k ospravedlnění ostatních nadpřirozených idejí vede dialektika praktického rozumu naukou o jeho postulátech.

Praktický rozum, právě tak jako spekulativní, se zaplétá do antinomie. Podnětem této antinomie je idea nejvyššího dobra, kterým není pouhý mravní zákon, nýbrž sjednocení mravního zákona s blažeností, realizace blaha, jehož je mravní osobnost hodna. Mravní dialektika existuje mezi myšlenkou blaha, vedoucího k ctnosti, a myšlenkou ctnosti, jež v sobě obsahuje blaho. Avšak ctnost jakožto pojem přírody, poslušné rozumu, je založena ve světě nadsmyslovém a její sjednocení s blažeností, pojmem přírodním, se nikdy nemůže stát pouhými prostředky přírodního řádu. Neboť pouze skutečnou vnitřní proměnou naší bytosti, která sblíží ctnost a blaženost tak, že mezi nimi nebude napětí, označované slovem povinnost, je možné vyrovnání mezi obojím, vyrovnání, na jehož konci je svatost. Toto vyrovnání je však nekonečná úloha, v tomto životě neřešitelná, a poněvadž přece jen prakticky nutná (jako nerozlučně spjatá se samým pojmem ctnosti), je nutno postulovat nesmrtelnost jako podmínku věčného úsilí o nejvyšší cíl svatosti, a Boha, původce světa, zaručujícího poslední harmonii blaha a ctnosti. Metodologie podává pravidla mravní výchovy.

Takový je tedy ve stručnosti přehled praktické metafyziky Kantovy a *Kritiky praktického rozumu*. Je ta dílo neobyčejné síly a důslednosti; při vši myšlenkové složitosti a zjemnělosti působí dojmem díla jediného vrhu - na rozdíl např. od *Kritiky čistého rozumu*, jejíž systematika je dílem dlouhých a rozmanitých úsilí, přestože její

hlavní myšlenky koncipoval již dvanáct let před publikací, a která v Kantově myšlence nebyla úplně hotova nikdy. Kritika praktického rozumu je jedno ze stěžejních děl etiky, která od Kanta dostala právě tak nový impuls jako spekulativní filosofie. Je to patrné jednak z toho, jak mocnou odezvu vzbudily Kantovy myšlenky v kladném i polemickém smyslu, jednak na tom, že ukázaly hojně i nepřímo svou plodnost; málokteré dílo dává modernímu člověku právo k tak mocnému osobnímu sebevědomí a zdůrazňuje tak silně nekonečnou cenu lidské osobnosti. Dříve však, než se zmíníme o kritikách Kantovy koncepce, musíme ji ještě jednou ocenit historicky, ukázat, kam až v ní byla dovedena problematika lidského ducha, jak ji vypracovalo 18. století. Zdůraznili jsme již, že základy Kantovy pozice jsou osvícenské; ale Kant přece nepřichází bezdůvodně až po Rousseauovi. Až do Rousseaua je rozum všem osvícencům bezpečnou cestou, bezpečným prostředkem k dosažení cíle - přirozenosti, přírody. Ta je skutečností i normou. Rousseau tuto harmonii přírody a rozumu porušil; ukázal, že rozum, alespoň zjemnělý rozum, nemusí a nevede vždy k přírodě, nýbrž často právě pryč od ní, k civilizační komplikovanosti, neštěstí, zkaženosti. V důsledku toho je Rousseau hotov vyslovit se i proti rozumu pro přírodu a přirozenost. Kanta Rousseauova otázka hluboce zaujala, jak víme z výroků, z pozůstalosti vydaných Reickem: „Sám svou náklonností jsem badatel. Pociťuji celou řízeň po poznání a neklidné dychtění, abych v poznání pokročil, nebo též spokojenost při každém pokroku. Byl čas, kdy jsem myslel, že to vše může tvořit čest lidstva, a pohrdal jsem nevědomou luzou. Rousseau mne obrátil na pravou cestu. Tato oslňující přednost mizí, učím se znát lidi a shledával bych se zbytečnějším než je nejprostší dělník, kdybych nemyslel, že tato úvaha může dodat všem jiným ceny k tomu, aby bylo znovu dobytých lidských práv.“ Rousseauovo dilema chce však Kant řešit metafyzickým prohloubením; nikoli od rozumu k empirické přírodě, nýbrž k „přírodě“ metafyzické, tj. k inteligibilnímu světu čistého rozumu, nikoli zpět k přirozenému stavu člověka, který leží v prehistorii a mimohistoričnosti za námi, nýbrž k onomu přirozenému stavu, který není chronologickým faktem, nýbrž mravně metafyzickým, vede cesta, jež vychází z dilematu. Kant je přesvědčen, že je to těžký správný smysl, v němž má být Rousseau sám vykládán - vždyť je Kantovým výslovným míněním, že je možno v ideji reproduktivně postihnout myšlenku nějakého autora lépe, než se to podařilo jemu samému. Tak Kant ukazuje, jak je možné řešit krizi osvícenství, jež propuká v Rousseauovi, z myšlenkového arzenálu osvícenského racionalismu samého - ovšem za předpokladu, který přece jen vyvádí ne-li vůbec za hranice osvícenství, tedy aspoň na

sám jeho kraj: totiž hlavní osvícenský pojem empirické přirozenosti, přirozenosti tohoto světa, chápaného přírodní vědou, pýchou moderního člověka, přestává nadobro být normou a je nahrazen pojmem „přirozenosti“ vyšší, pochopitelné, která ve své podstatě není nic jiného než rozum sám. Proto je Kant skutečným vyvrcholením racionalismu, je pokud možno racionalističtější než osvícenství samo ve svém klasickém období. Zároveň však toto řešení vychází vstříc křesťanské tradici, do níž Kant svou příslušnost nikdy nepřestal pociťovat. Osvícenství, které započalo odpoutáním od autoritativních náboženských a morálních předpisů a snahou o život pod normou a vodítkem jediné přírody, končí teorií dvojího světa, která připomíná platonismus a úzce souvisí s racionalizovaným křesťanstvím.

Není třeba dále zdůrazňovat, jak hluboce nové bylo Kantovo založení morálky. Příbuznost se stoicismem byla ostře cítěna již Goethem, Schopenhauer v Kantově etické teorii cítil biblickou teologii, jiní pozůstatky racionalismu Clarkova a Wollastonova druhu, ale to vše jsou jen elementy, jejichž velkorysou, věky objímající syntézu Kantovo dílo znamená. Také nedostatek originality je nejmenší výtkou, kterou je možno Kantovi učinit a která byla též málokdy pozvednuta (výjimkou je takový Nicolai, který chtěl princip autonomie nacházet už za Christiana Wolffa!); kritika se spíše obrací proti základnímu principu Kantova formalismu a jeho četným důsledkům. Od Schleiermachera a Trendelenburga až po dnešní myslitele, např. takového N. Hartmanna, se kritika soustřeďuje různými směry na Kantův racionalistický formalismus. Trendelenburg první poukázal, že např. Aristotelova etika je materiální a racionální zároveň; podobně se později Brentano snažil ukázat, že správná vůle závisí na správném hodnocení, tj. na správném cítění předností a nedostatků, pro něž platí apriorní zákony právě tak jako pro čisté myšlení. Z podobných základů chtěli i jiní, novější, vyvodit oprávnění nové etiky, apriorní a přece materiální; Kant se prý mýlil, domnívá se, že všechny city jsou „patologickými“ empirickými stavy, tj. libostmi a nelibostmi, podmíněnými naší empirickou fysis a vyjadřujícími náš subjektivní vztah k žádané či odmítané věci; mýlil prý se též, domnívá se, že veden direktivami svých citů by člověk musel směřovat pouze k sobecké blaženosti. Na druhé straně, veden romantickým pojetím člověka a ducha, zdůrazňoval již Schleiermacher, že Kant není práv elementu vášně, patetického vzepětí v morálním životě. Zatímco jedni tedy chtějí nacházet apriorní, tedy jaksi racionální momenty i v citovém životě samém, jiní Kantovi vytýkají výhradní racionalismus jeho morálky, zdůrazňujíce to, co je v mravním životě temné, nepřevoditelné na jasné pojmy a rozumové principy. Jiní konečně neustávají

dokazovat, že sama myšlenka apriorní morálky z ryzího rozumu beze všeho vztahu ke zkušenosti nejen ochuzuje obsah morálky, která se v tomto pojetí stává prázdnou a abstraktní ve svých všeobecnostech, ale že ani formulace všeobecných příkazů, mají-li vůbec najít v životě aplikaci, se neobejde bez výpůjček od zkušenosti. Mnozí, mezi nimi např. sám důrazný kritikista Ch. Renouvier, vytýkají Kantovi způsob dedukce povinností z nejvyššího mravního zákona prostřednictvím myšlenky všeobecné přírodní zákonnosti; tato dedukce byla vůbec jedním z hlavních terčů kritiky pro svou zběžnost a nepřilíšnou jasnost. Oproti těmto kritikám, jež mívají vesměs na vypjatý racionalismus Kantova etického systému, jsou pak i výtky opačné, jaké formuloval Hegel: Kant je mu málo rozumový, jeho racionalismus je mu příliš abstraktní, nedovede konstruovat celé bohatství mravních vztahů v elementu čisté myšlenky, redukuje se na pouhé identické tvrzení povinnosti, kterou neodůvodňuje v celém rozsahu jejích sociálních souvztahů a funkcí. V novější době se též objevila snaha ukázat, že pokus založit morálku na pojmu povinnosti je v samém základě pochybný, poněvadž povinnost - v tom se tu souhlasí s tezí sociologických pozitivistů - nepramení z rozumu, nýbrž ze sociálního tlaku, a takové založení může tedy dát vznik pouze falešnému nebo sekundárnímu mravnímu zjevu.

Všechny tyto polemiky od doby Kantovy do dnešního dne ukazují, jak živé, jak ještě dnešní jsou Kantovy myšlenky všude tam, kde se usiluje o jiné než čisté přírodní pochopení člověka. Na všechny tyto polemiky je v Kantově systému čím odpovědět, aspoň v podstatných věcech. Nikomu se posud nepodařilo vybudovat morálku bez povinnosti a tak ukázat, že by zde tento pojem nebyl ústředním. Také racionální ráz nebo aspoň racionální stránku v povinnosti a mravním životě vůbec nedovedl dodnes nikdo zdůvodnit soustavněji než Kant. Proti pokusům o založení materiální etiky hodnot mluví fakt, že obecně platný systém hodnot se nepodařilo dosud nikomu stanovit a že sama jeho možnost není dosud filosoficky objasněna; a i kdyby existovaly objektivně závazné hodnotící soudy, tkvící v naší citovosti, je jimi přece pouze zdůvodněno, čemu dávat přednost a co chtít v takových a jiných okolnostech, nikoli to, co vůbec a vždy jako člověk chtít musím. Je sice zajímavé vědět, že „duchovní hodnoty“ jsou čímsi vyšším než materiální, ale, nehledě k mnohoznačnosti pojmu „duchovních hodnot“, co nás vlastně donucuje k snaze o toto „vyšší“? Jak se objektivní nutnost takovýchto pravd mění v nutnost subjektivní? Nehledě ani k tomu, že „systémy hodnot“ jsou zřejmě utvářeny historickým dějstvím a v něm relativizovány.

Proti námitce, že etiku z čistého rozumu nelze provést bez výpůjček zkušenosti, bylo ze strany Kantových stoupců často uplatněno, že záleží na způsobu, jak rozumíme slovu „výpůjčka“; zajisté že zkušenost, lidské vztahy a společenské poměry jsou předmětem mravního výkladu, praktický rozum je ze svého stanoviska osvětluje a ospravedlňuje, aniž je mohl ze sebe úplně vyvodit, jako to nedovede u ostatního zkušenostního materiálu; to však nedokazuje, že samy principy posouzení nepramení z čistého rozumu. Až do jednotlivostí dedukce povinností může se Kant bránit; tvrdí-li např. Lotze, že generalizovat lze libovolné zásady, jako např. závist a škodolibost, bez logického sporu, odpovídá na to Kant, že však tak nelze s ohledem na vlastní konečnou, smyslovou povahu všeobecně chtít, a řekne-li se, že zde vystupuje materiální princip, zní odpověď, že materiálnost je tu na straně obsahu, nikoli formy povinnosti.

Jiná je ovšem otázka, zda nepodmíněné, které v sobě prožíváme, když mravní fenomén povinnosti a věrnosti ideálu vskutku se vši vážností pojmáme a prakticky realizujeme, pramení pouze a výhradně z čistého rozumu. Neboť to je Kantův předpoklad: hledaje platnost, ospravedlnění morálního příkazu, musí postupovat objektivně - racionálně, otázka však je, zda tím vyčerpává plnost, samu poslední hloubku mravního fenoménu. Je jisté, že svoboda může být „prokázána“ pouze tím, že se sama uskutečňuje; je však otázka, zda se uskutečňuje pouze tím, že rozum se v nás stává zákonodárným. Ve velkých dějinných duchovních obrazech např. zajisté nejde o všeobecné zásady, jejichž vhodnost k všeobecnému zákonodárství lze s objektivní jasností nahlédnout; např. Lutherovi při jeho vystoupení bylo abstraktum lidství jako takového lhostejné, záleželo mu jen na člověku - křesťanu. Kantův racionalismus dovede z celého dějinného procesu zachytit a zdůvodnit pouze mravní úsilí a mravní hloubku osvícenského člověka, v němž se rozum stal ve vši plnosti toho slova morální mocí, tj. stojící nad světem a ovládající v hlubokém smyslu toho slova svět. Svoboda však může mít také jiné možnosti a jiné zájmy; všude, kde je hluboký smysl vložen do života s vážností, která obětuje celý bezprostřední svět, kde se jedná z objeveného vnitřního centra a kde se v jeho jménu otřásá původním, bezprostředním systémem našeho života, který považuje sám sebe za absolutní, je před námi mravní fenomén. Termín „povinnost“ je pouze indexem tohoto vnitřního boje a napětí, bez něhož lidský život postrádá veškerou důstojnost. Pravdivost, která k němu patří, není abstraktní racionálnost ani reálná všeobecná platnost, ač je v ní ovšem obsažena nutnost. Kant si může mluvit proti morálnímu blouznění, jež se staví mimo půdu racionálně zdůvodněné povinnosti, co chce: na určitém místě se ukazuje, že ideály, jež mu samému leží na srdci nejvíce, jsou

rozumově zdůvodněny nejslaběji. Mluvím ovšem o pojmu nejvyššího dobra, který je tu pojat ryze sumativně a neobsahuje v sobě čistě racionální nutnost, a o postulátech praktického rozumu, které na něm spočívají. A přece zde, kde „racionálnost“ Kantovy víry je napjata až do zámezí, cítíme nejpodstatnější zájem a nejvyšší vážnost jeho úsilí.“⁴⁶

Stav válečný je něco jako epidemie. Člověk se nakazí v době předválečné a poté vir jen čeká, aby se mohl šířit a udeřit na slabiny. MUDr. Emil Flusser rozlišuje mezi dvěma druhy nemocí. Jde o nemoci fyzické, které jsou vidět na první pohled a o nemoci psychické, které zasáhnou mozek. Často se ale psychické onemocnění projeví fyzickou bolestí. To již má pacient vir v sobě a ten postupně napadá centrální nervovou soustavu. „Usídlí-li se spirocheta pallida do jemné centrální nervové soustavy, poté ztratí člověk poslední zbytky rozumu.“⁴⁷

„Generální štáby obou táborů to dobře vědí a jiné než hmotné výhody neslibují ani svým přívržencům. Lid sám je tím, kdo se v tomto zápolení směje naposled a sbírá jen výhody, zatímco aranžéři posedlí kolektivním afektem bojují jeden s druhým. To je národnostní boj, co tu probíhá před našima očima. Jinde tomu není asi jinak. Lidem jsou tu shora uměle imputovány bojovné názory, loupežné úmysly vůči nejposvátnějším statkům těch druhých. Obyčejnému člověku je ovšem takové myšlení bytostně cizí a dá se mu jen nesnadno vnutit. Tam, kde ještě žije opravdový, naivně lidový domovský cit, musí být zničen propagandou a proměněn v kramářského ducha. O lidi, kteří skutečně považují mateřskou řeč a domov za nezcizitelné statky, zbytečné bojovat. Ať už se však z obou stran střet stupňuje těmi nejtěžšími zbraněmi, ať už konjunktura je pro koupě duší příznivá dnes tomu a zítra zas onomu verbíři, Francouzi, Němci, Češi, Poláci a Židé jsou životními formami, vyvíjejícími se i nadále po svém, žabomyšími válkami sotva dotčeny, v hrubých obrysech jednou provždy dány a z těchto daných kvalit dál živy. Národní vůdcové tu vyhazují peníze, které alespoň tady v jižních Čechách žebrotně chudým Šumavanům (v originále „den bettelarmen Böhmerwäldlern“) přicházejí vhod. Na německém či českém bytí nic ovšem nemění. Duše jsou pro národní věc ve svém navyklém kramaření ztraceny.“⁴⁸

Kafkovi se přičila průměrnost a příslušnost ke stavovské třídě. Průměrný člověk nežije svůj život, pouze kličkuje v každodenních situacích s přáním, aby nemusel něco

---

⁴⁶ Jan Patočka, *Kritika Kantova praktického rozumu*, Praha 1944, doslov.

⁴⁷ *Krieg als Krankheit*, s. 28.

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 122 -127.

rozhodnout a do něčeho se zaplést. Nejraději má rutinu a pokud mu nadřízený udělí rozkaz, bez rozmyšlení ho vykoná. Nejzranitelnější je právě české prostředí. V době vydání *In der Stafkolonie* patřily Čechy do habsburské monarchie, navíc byl první rok po skončení války. Sám Kafka se cítil v pražském ovzduší ztracen.

MUDr. Emil Flusser popsal chování Čechů k Němcům následovně: „Žiji na jazykové hranici dvou národů, jejichž stálé boje plní sloupce domácích i zahraničních deníků. Lidé však, Němci a Češi, nejsou navzájem ani nepřátelsky naladěni, ani se nestřetávají ve vzájemných osobních sporech. To činí pouze stranický tisk. V konkurenčním boji často zazní požadavek, aby Němci podporovali německé a Češi zase české podnikatele. To nemá ovšem nic společného s nepřátelstvím, to je jen jeden z mnoha nepříjemných prostředků v zápase o chleba. Jeden druhému se lidé nejen nevyhýbají, ale každý jednotlivě se naopak snaží pochopit souseďa mluvícího jinou řečí. Národnost není nikde příčinou osobních svárů a třenic. To mi potvrdil i vysoký soudní úředník, který se touto otázkou zabýval hlouběji: spory, které vzejdou z národnostních protikladů, nepřicházejí obvykle před soud. Veřejnost sama nezná jazykový problém. Každý mluví, jak umí nebo jak chce, a u nikoho to nebudí pohoršení; kromě úřadů ovšem. Úřady tak činí proto, aby si mohutný aparát sloužící jazykovým nařízením uchoval zaměstnanost a neomezenou kompetenci a aby tedy zabránil učinit ze svých zaměstnanců lidí zbytečně bez práce. Jazyková nařízení jsou vypracována tak vynalézavě a rafinovaně, aby ti slabší, zde tedy Němce, zasáhla na nejcitlivějším místě, aby jim skutečně ublížila a aby se taková bodnutí jehlou nikdy neutišila, jazykový spor, z něhož žije velká skupina byrokratů ve státních i stranických službách, nesmí utichnout. Zde je příklad jednoho takového jazykového nařízení: Budweis, Budějovice, které byly vždycky jen Budějovicemi, už nesmějí být ani německy nazývány Budweis, ale jmenují se nyní úředně, „Böhmisch — Buweis“. Tím má být dáno celému světu najevo, že pražská vláda má právo i moc zasahovat libovolně do německé slovní zásoby a vykonstruovat tak pro všechny časy historickou skutečnost, že místní jména v Čechách nikdy neměla německý základ, ale byla vždycky jen překlady z češtiny. Proto se nemá město s českým úředním názvem České Budějovice ani v němčině už nikdy jmenovat Budweis, ale vždy už jen „Böhmisch — Budweis.“⁴⁹

To je poselství knihy *Válka jako nemoc*, ale takovýchto poselství nalezneme v této knize více. MUDr. Emil Flusser byl nesmírně tolerantní ke všem lidem, ať už to byli

---

⁴⁹ Krieg als Krankheit, s.31.

Češi nebo Němci. Sám psal díla v němčině, ale jeho čeština byla podle pamětníku dokonalá. Národnostní konflikty tedy podle něho nerozdmýchávají obyčejní občané, ale především české úřady. MUDr. Emil Flusser stál ještě o kousek jinde než Češi a Němci. Byl německým Židem. Náboženství mu přinášelo mravní jistotu. Ten, kdo věří v Boha, není na tomto světě osamocen. Bůh je instance, která zabraňuje špatným činům. To, jaké vyznání nebo názory člověk vyznává, za to MUDr. Emil Flusser nikoho nesoudil. Byli to spíš někteří českobudějovičtí občané a bývalí pacienti, kterým náboženská a národní příslušnost u „pana doktora“ vadila. A to jen pro směšné vymezení a dělení lidí na Čechy a Němce. Jeden z pamětníků vzpomíná, jak na jedné ze svých pro levicově založených přednášek si MUDr. Emil Flusser posteskl, že tohle hloupé dělení mu připomíná kopanou. Ty budeš hrát za tento tým a ty za ten druhý.

Dělení na české Židy a německé Židy musel MUDr. Emil Flusser prožít znovu po odstoupení Sudet. Z těch odcházelo mnoho židovských rodin z obavy nárůstu násilí páchaném sudetskými Němci. A uprchlíci neutíkali pouze ze Sudet.

V prvních letech po nástupu nacistů k moci byla československá uprchlická politika skutečně poměrně otevřená a liberální. Uprchlíkům nebyly zpravidla na hranici kladeny žádné překážky, a to dokonce ani v případech, kdy neměli v pořádku cestovní pasy. Pomoc uprchlíkům z nacistického Německa byla ostatně v souladu s československou zahraniční politikou. Ne všichni uprchlíci byli však vítáni: z liberálního přístupu byly v této době vyloučeny především dvě skupiny uprchlíků – polští Židé a komunisté, jejichž příchodu a pobytu se snažily československé úřady zabránit.

Podle oficiální statistiky uprchlíků z pohraničních oblastí připojených k nacistickému Německu do českého (československého) vnitrozemí uprchlo celkem 171 401 uprchlíků, z toho 141 037 české národnosti, 10 496 Němců a 18 673 Židů.⁵⁰ Ne všichni uprchlíci byli ve zmenšeném státě vítáni. Především v prvních dnech a týdnech po Mnichovu zastávaly československé úřady úzkou definici „přesídlenců“, kteří mají být pouštěni přes zřizovanou demarkační čáru. Československé úřady se především snažily zabránit příchodu Němců a Židů z pohraničí, přičemž se právě tyto dvě skupiny nejčastěji stávaly obětí vynuceného vrácení do obsazeného území. Např. v Českých Budějovicích, kam se po mnichovské dohodě uchýlilo značné množství uprchlíků, byl 8. října všem

---

⁵⁰ Jaroslav Šíma, Českoslovenští přistěhovalci v letech 1938-1945. Příspěvek k sociologii migrace a theorie sociální péče, Praha 1945, s. 107.

německým a židovským uprchlíkům doručen výměr, který jim nařizoval se během 24 hodin vrátit do svých původních domovů.⁵¹

Podle filozofa a básníka Jana Herbena první světová válka údajně „ukázala zbabělost a nečeskost naprosté většiny Židů v Čechách“ a Čechy tak prý zachvátila oprávněná vlna „antisemitismu zklamání“. Na toto tvrzení odpověděla historička Kateřina Čapková následovně: „Myslím si, že jeho názory byly součástí válkou umocněné nacionalistické přecitlivělosti a s ní spojené vzedmuté vlny antisemitismu a protižidovské propagandy, která tvrdila, že Židé odmítají bojovat, že kšeftují. „Vidíš, vlastně totéž byli někteří Čechožidé ochotni tvrdit o východních Židech.“ Jinak Herben měl úzké styky s představiteli českých Židů, měl mezi nimi několik přátel, ale přitom ve svých článcích odsoudil Židy jako takové. Časem se to ale zas obrousilo a vztahy se obnovily. I Židé věděli, že podobné spojení jako realisty v české společnosti jen tak nenajdou.“⁵²

Takto podobně tedy viděla Židy část antisemitsky naladěného českého národa. MUDr. Emil Flusser podle vzpomínek pamětníků sám několikrát naznačil, že Židé jsou neprávem spojováni se všemi negativními událostmi světa.

Ve válce viděl mnoho zraněných a léčil vojáky italské fronty v lazaretech. O tomto zážitku zřídka kdy hovořil. Až na frontě si uvědomil zbytečnost boje. Velitele zajímaly jen postupy nebo ústupy armády, vojáci byli jen panáčkem na poli zvaném první světová válka. Stále častěji si kladl otázku, co lidský život znamená? Daleko od domova, daleko od rodiny. Útoky bojovými plyny, již zde nebyl boj muže proti muži, nyní se zabíjelo hromadně. Podobný zážitek prožil i básník Richard Weiner. Srbská fronta ho psychicky naprosto zlomila.

Kniha je rozdělena do čtyř základních oddílů: Válka a mravní zákon, Hnací síla války, Chorobné typy ve válce a Lékařské prevence války. Knihu dával dohromady přibližně od konce první světové války až do roku 1932, kdy byla vydána v malém německém nakladatelství Paula Reicherta (místo vydání Heide in Holstein, tedy v Holštýnsku). Předmluvu, tedy přesněji průvodní slovo (Geleitwort) k ní napsal autorův přítel Albert Einstein. Dočteme se tam následující: „Tuto knihu nelze číst bez hlubokého zaujetí. Je zajímavá už tím, že ozřejmuje psychické faktory patologické povahy, které svou živoucí součinností hrají roli ve válce a jejich přípravách. Musí zaujmout i toho, kdo

---

⁵¹ Národní archiv (NA), PMV 1936-40 (225): X/N/9/8, K. 1119: zpráva policejního ředitelství v Českých Budějovicích, 24. 10. 1938.

⁵² Rozhovor s historičkou Kateřinou Čapkovou, Časopis Babylon ze 6. prosince 2006.

nemá vůči válce jako takové odmítavý nebo aspoň nijak zásadně odmítavý postoj. Zájem by měl být o to silnější, vynikající autor už s ohledem na svou lékařskou zkušenost, výjimečně rozsáhlou a prohloubenou znalostí nejrůznějších vztahů týkajících se lidské přirozenosti vůbec. Necht' tato kniha otevře oči současníkům, necht' uzdraví naše již tak ohrožené kulturní společenství!“⁵³ Albert Einstein jako profesor a člen Pruské akademie věd se nijak netajil podporou sionistických snah o vytvoření samostatného židovského státu. Zejména ho s MUDr. Emilem Flusserem pojilo odmítání válek. Z roku 1934 pochází Einsteinův projev k odzbrojovací konferenci tímto politickým vyznáním: „Stát je pro lidi a ne lidé pro stát. O vědě lze říct totéž, co o státě. To jsou staré formule, které razili ti, kdo považují lidskou osobnost za nejvyšší lidský statek. Ostýchal bych se je opakovat, kdyby jim znovu a znovu nehrozilo zapomenutí...“⁵⁴

Svět bez pojmů válka a utrpení – lidé odmítající válečné konflikty

MUDr. Emil Flusser pojmal své poselství budoucím generacím jako pokus o chronologii dějin lidstva. O člověka jde v dějinách především. Od biblického stvoření muže a ženy začíná nekonečný příběh koloběhu válek. Individualita jednotlivce se odráží v jeho tvorbě a tam, kde vznikají umělecké skvosty, probouzí se u těch méně nadaných vlastnosti, které to dobré rozloží.

Nejvíce výbuchy nenávisti pocítili v dějinách Židé. Říká se, že antisemitismus je starý jako lidstvo samo. Žádný jiný národ není tolik roztroušen po světě jako právě Židé. Děje se tak kvůli tomu, že křesťanská nauka se neshodne s tou židovskou, nebo leží kořeny svárů a nenávisti někde úplně jinde?

Právě v Evropě 19. století Židé poprvé dostali pocit svobody a rovnoprávnosti. Už jim nebylo nic zapovězeno, naopak, počali objevovat nové. A jelikož jim jejich náboženství velí ke všemu přistupovat s obrovskou svědomitostí, stávali se ve svých oborech špičkami. Ovšem mír a klid v soužití s křesťanskými sousedy byl jen maskou, která měla zakrýt po mnohá staletí utvářené stereotypy o židovské lačnosti a chamtivosti.

---

⁵³ Předmluva Alberta Einsteina ke knize *Krieg als Krankheit*.

⁵⁴ Albert Einstein, *Můj světonázor*, Praha 1934, sv. 19.

Naprostý morální rozklad zažil starý kontinent po skončení první světové války. Už nebylo čeho se držet a k čemu se vrátit, život byl vytržen ze své podstaty a zbyl jen pocit prvotní a zvířecí existence. Po hospodářské krizi, kterou musel projít celý svět, se zjevil ten, který měl dát světu novou „nálepku“. Adolf Hitler.

Proti němu a jiným autoritativním režimům vystupovali lidé, kteří odmítali válku a válčení z morálního přesvědčení. Pacifismus vznikl v 19. století, největšího rozsahu však dosáhl v první polovině 20. století. Často je spojen se stylem, že je daleko lepší dát vždy ostatním to, co chtějí, jen aby nedošlo k válce. Zato kritici pacifismu jsou toho názoru, že pokud lidé odmítají násilí, není to příliš dobré, jelikož je nutné někdy násilně zasáhnout hned, ale málo, než později a hodně. V překladu znamená zjednat mír či smiřující. Mezi významné české pacifisty patří Petr Chelčický, Karel Čapek, Přemysl Pitter či Jindřich Groag. První zmínky pacifismu vznikaly již v raném křesťanství ve starém Římě.

Roku 1932 se v Amsterdamu konal protiválečný kongres, kterého se zúčastnily takové osobnosti jako Karl Kraus, Romain Rolland, Henri Barbusse, Albert Einstein, Heinrich Mann, Upton Sinclair, Maxim Gorkij.⁵⁵

Když o Kongresu informovaly vídeňské noviny, Krausovo jméno vůbec neuvedly. Snad proto, že jeho prorocká slova v Rakousku už nikdo neposlouchal nebo poslouchat nechtěl. Karl Kraus začal velmi vážně uvažovat, že se z Vídně odstěhuje do Berlína. Tam se však v roce 1933 chopil moci Adolf Hitler. Tisk v jeho domovině začal na náhle stárnoucího umělce útočit tak vehementně, že byl Kraus nucen pod nátlakem odpovědět. V 889. čísle časopisu „Die Fackel“ shromáždil všechny útoky proti sobě, které vyšly od nástupu hitlerismu v Německu, a odpověděl na ně krátkou, leč výstižnou básnickou replikou „At' nikdo neptá se...“ (Man frage nicht). Nejobsírněji vysvětlil svůj postoj k německému nacionálnímu socialismu v číslech 809-905, v pamfletu „Proč Pochodeň nevychází?“ („Warum die Fackel nicht erscheint?“). Jedná se o jednu z nejduchaplnějších polemik, kterou německá kultura zná. Přesto jí téměř nikdo nevěnoval dostatečnou pozornost. Svou útočnost totiž odvozovala převážně z problematiky němčiny jako jazyka. A koho tehdy v německy mluvících zemích zajímala čistota řeči a kultura jazyka?⁵⁶

Tento pozoruhodný vídeňský novinář pocházející z židovské rodiny z českého Jičína, kde se 28. dubna 1874 narodil jako deváté dítě do rodiny Jakoba Krause a Ernestiny

---

⁵⁵ Karl Kraus, *Moc a bezmoc slova*, s. 120.

⁵⁶ Tamtéž, s. 121.

Krausové, rozené Kantorové, započal svůj boj proti represivní rakouské politice již ve 20 letech. Tehdy se stával více známým v cizině než v Rakousku. Poslední velkou událostí, kterou doma zažil, byl ohlas úplného vydání dramatu *Poslední dny lidstva* v roce 1922 a následně oslava jeho padesátých narozenin v roce 1924. O tomto velkém satirikovi se pak mluvilo ještě jednou, a to když se mu podařilo odhalit a veřejně znemožnit tiskového magnáta Imre Békessyho, kapitalistického dravce nezastávajícího se v honbě po moci a po penězích před sebešpinavějšími metodami.

Vztah Karla Krause k politice byl vůbec prapodivný. Kraus se nevyhnul antisemitismu (Když mluvil o německém judaismu, používal termíny jako „myšina“ atd.). V roce 1898 se dostal do konfliktu se zakladatelem sionismu, Theodorem Herzlem. O rok později se židovské víry veřejně zřekl a mezi lety 1911 až 1923 dokonce vstoupil do katolické církve. Jeho kmotrem při křtu byl architekt Adolf Loos. V roce 1927 po brutálně potlačené dělnické demonstraci policejním prezidentem Johannem Schoberem se Karl Kraus postavil celou vahou své osobnosti za sociální demokracii. Útočil mnoha články a veřejnými vystoupeními proti onomu vysoce postavenému státnímu úředníkovi a dožadoval se jeho demise a potrestání. Jenže přišla ledová sprcha. Sociální demokraté se nakonec se Schoberem smířili. Není divu, že Krausovy politické názory se na pozadí kuriózní společenské situace v Rakousku a ještě kurióznějšího rozvrstvení reprezentací jednotlivých politických hnutí jevily jako jakýsi udivující a obdivuhodný solitér: k měšťanstvu se dávno obrátil zády, sociální demokraty pro jejich přizpůsobivost a polovičatost odmítal, vůči komunismu měl vztah dvojlomný, uznávající i nedůvěřivý. V podstatě hlásal v politice i v soukromí bezvýjimečné „morální chování“; na pozadí až příliš hmatatelných zel, jež se vkrádala do středoevropského života, to byly názory hodně odtažité a tedy žel i sterilní (i přesto se v jednotlivých případech shodl s postoji nejpokrokovějších vrstev společnosti). Kraus se třeba vehementně zastal Karla Liebknechta a Rosy Luxemburgové. Přátel měl čím dál méně; Altenberg i Widekind byli dávno po smrti, architekt Adolf Loos zemřel v roce 1933. Přednášet jezdit proto hlavně do Prahy a do Berlína, aby unikl napjaté rakouské atmosféře.

Jedinou útečnou se pro něho staly Vrchotovy Janovice a péče baronky Sidonie Nádherné z Borotína. Prostředí okolo zámku a zejména krásné zahrady a park uklidňovaly již tak rozbouřenou duši Karla Krause. Přál si dokonce, aby mohl být na zdejších hřbitově pohřben. Toto velké přání se mu již nesplnilo. Umírá roku 1936 ve Vídni na embolii po srážce s cyklistou.

Kongresu v Amsterdamu se též účastnil jeden z největších fyziků 20. století, který měl k Čechám blízko a s MUDr. Emilem Flussserem ho pojilo přátelství založené na bázi úcty – Albert Einstein.

Do Prahy dorazil z předchozího působiště v Curychu v dubnu 1911. Působil zde jako profesor teoretické fyziky. Pražská německá univerzita nalákala curyšského extraordinaria nabídkou řádné profesury a výrazně lepšího platu. Pražené si byli dobře vědomi, koho že to chtějí přitáhnout do řad své akademické obce.⁵⁷ Pravděpodobně to byla Praha, která dala dohromady osobu dětského lékaře Emila Flussera a Alberta Einsteina. MUDr. Emil Flusser se podle tvrzení pamětníků objevil na přednáškách německého akademika Einsteina. Jak daleko jejich přátelství sahalo, se můžeme dnes pouze domnívat. Ale komu jinému, než člověku, který na dění ve světě sdílel stejné názory, by dal MUDr. Emil Flusser nabídku k napsání předmluvy k jeho to jisté míry pacifického díla *Válka jako nemoc*.

Již od počátku své vědecké kariéry musel Albert Einstein bojovat s předsudky mnoha lidí. Fyzika vyžadovala tvrdou práci a trpělivost s experimenty, neustálé konfrontace pro svůj židovský původ. Nechtěl se zabývat politikou, ale události první světové války a následný politický vývoj ho nenechával chladným.

I když je Einsteinovo politické působení často označováno za naivní a diletantské, v jednom bodě zůstává sám sobě věrný až do konce Výmarské republiky. Jako „militantní pacifista“ se přihlásí k tradici dodnes diskutované věty Kurta Tucholského „Vojáci jsou vrazi“. Společně s nikým menším než se Sigmundem Freundem, Thomasem Mannem, Romainem Rollandem a Stefanem Zweigem podepíše memorandum, v němž se otevřeně píše: „Militaristická výchova je školením těla a ducha v umění zabíjet“.⁵⁸

V červenci 1930, tedy docela přesně mezi Yprami a Hirošimou, podepíše Einstein manifest, který jednoznačně poukazuje na roli vědy ve zbrojení: „Víte, co by znamenala nová válka s ničivými prostředky, které věda každý den zdokonaluje?“ Dále se ptá: „Jaký užitek má vzorec, který nezabrání lidem v tom, aby se navzájem nezabíjeli?“ Legendou se stala Einsteinova obhajoba odpírání vojenské služby. Koncem roku 1930 pronese v New Yorku řeč, jejíž ústřední věta se stane vůdčí ideou radikálního pacifismu po celém světě: „I kdyby jen dvě procenta povolanych odepřela vojenskou službu

---

⁵⁷ Jürgen Neffe, Einstein – Životopis, Praha 2006, s. 131.

⁵⁸ Tamtéž, s. 224

a spojila s tím požadavek, aby se všechny mezinárodní konflikty řešily mírovou cestou, vlády by byly bezmocné“. Tato výzva k občanské neposlušnosti spočívá na odvážné kalkulaci, že by se státy nebyly schopny vyrovnat už se dvěma procenty odpíračů. Romain Rolland označil tento názor v září 1933 za „zločinecky naivní“.

Jako málokdo jiný dokáže Einstein rozpoznat nebezpečí hnědých košil sílících od roku 1929 v důsledku hospodářské krize a pranýřuje nacistickou politiku směřující k nové světové válce. „Kdo riskuje, aby byla demokracie zničena, riskuje svůj vlastní zánik“ podotýká prorocky. Nadále brojí proti německému tajnému zbrojení, společně s Rollandem, Gorkým, Mannem, Sincairem vyzve k mezinárodnímu kongresu k zabránění opětovné světové válce. Zúčastní se také Odzbrojovací konference Společnosti národů v Ženevě. Tam Einstein založí fond na podporu odpíračů vojenské služby a v létě 1932 podepíše spolu s Käthe Kollwitzovou, Erichem Kästnerem a mnoha dalšími „naléhavý apel“ k vybudování jednotné fronty dělnictva, kterým chce před volbami do říšského sněmu přimět ke spolupráci sociální demokraty a komunisty. Výzva vyvolala velkou rezonanci, její výsledek ale zklamal. Ani tváří v tvář hrozícímu nebezpečí nedokážou obě soupeřící levicové strany uzavřít spojenectví. Einstein o tom poznamenává, „že by bylo pravděpodobně lehčí usmířit Kaina s Abelem“.

Jeho korespondence se Sigmundem Freundem, vydaná v nepatrném nákladu pod titulem „Proč válka“, se nesečkala prakticky s žádnou odezvou. Slavný fyzik v ní položil neméně slavnému psychoanalytikovi zásadní otázku: „Existuje možnost směřovat psychický vývoj člověka tak, aby se stal odolnějším vůči psychózám, nenávisti a ničení?“ Freund odpověděl, že co se týče eliminace agresivních sklonů, nevidí žádnou naději na úspěch. A vzápětí se provokativně zeptá: „Proč se tak rozhořčujete nad válkou? Vy i já a mnoho jiných, proč jí prostě nepřijmeme jako jednu z mnoha nepříjemných, skličujících stránek života?“ Na konci své dlouhé odpovědi však Freund přeci jen připouští: „Snad to není utopická naděje, že vliv obou momentů, kulturních postojů a oprávněného strachu před účinky budoucí války, učiní válčení v dohledné době přítrž.“ Einstein nechce pouze doufat, chce jednat. Proto je jako jeden z prvních ochoten změnit způsob myšlení.

Když se jedná o hitlerovské Německo, nezná Einstein od nynějška žádný kompromis. Prozíravě jako jen málo lidí dokázal předvídat rozsah katastrofy, která se rozvine po uchopení moci nacisty. Stejně věštecky varuje, dříve než většina ostatních, před hrozícími následky pro světový mír – a vyslouží si za to ve své ztracené vlasti nařčení z „vyhrožování válečnými hrůzami“. Einstein prý agituje za „záchranu Evropy před

návratem k barbarství dávno minulých epoch“, cituje jej *Kölnische Zeitung*. „Kéž by všichni přátelé naší tak těžce ohrožené civilizace soustředili své veškeré snahy na odstranění této světové nemoci. Jsem s nimi“. V komentáři redakce k tomuto prohlášení stojí: „Ať tedy táhne tam, kde věří, že bude v bezpečí před „jedem“ národního smýšlení. Je jen dobře, když se názory rozcházejí.“⁵⁹

Další osobnost, která svým aktivním přístupem vystupovala proti nenásilí, byl německý lékař Albert Schweitzer. I když národnostní označení je na pomezí. Albert Schweitzer se totiž narodil 14. ledna 1875 v Kaysersbergu v Horním Alsasku – v oné části Evropy, která leží mezi Francií a Německem a byla odedávna považována za zdroj rozporů a válek mezi oběma sousedícími velmocemi. I Albert Schweitzer, narozený na pomezí dvou národů, se ocitl v onom problematickém sváru, který později zasáhl několikrát do jeho osudu.

Od dětství mluví i píše stejně dobře francouzsky jako německy. Jeho rodina doma mluví francouzsky, on po celý život koresponduje s rodiči výhradně francouzsky. Ale zároveň mluví i alsaským německým dialektem. Teprve později se zamýšlí nad tím, co je vlastně jeho mateřštinou a zdali může či nemůže mít člověk dva mateřské jazyky. I když člověk mluví a píše od dětství dvěma jazyky, může v obou jazycích tvořit? Jsou mu oba jazyky stejně blízké? Nemá jeden přece jen převahu? Schweitzer analyzuje své vlastní vzpomínky a zážitky z dětství i z pozdějšího věku a každému, kdo jako on si myslí a tvrdí, že se absolutně stejně sžil se dvěma jazyky, v němž označuje domácí nářadí, v němž v duchu počítá, v němž myslí a sní. Teprve ten, kdo by v tomto zpytování obstál, mohl by říct, že se sžil stejně s oběma jazyky, s oběma národy.

Úděl Alasana se však stává osudným i v různých Schweitzerových životních situacích. Do konce první světové války je vlastně německým státním příslušníkem a jako takový internován francouzskými africkými úřady... Po skončení války v roce 1918 jsou němečtí profesori Štrasburské univerzity vykázáni, ale Albert Schweitzer se stal nyní francouzským státním příslušníkem a zůstává jím.⁶⁰

Tato mnohostranně nadaná osoba se věnovala rozličným studiím, začínajíc od filozofie a končíc medicinou. Ve filozofii obdivoval Imanuela Kanta. V březnu roku 1899 na univerzitě ve Štrasburku předkládá profesorovi Zieglerovi disertační práci s názvem „Kantova náboženská filozofie od Kritiky čistého rozumu až po náboženství uvnitř hranic pouhého rozumu“ a v témže roce vychází i knižně. Schweitzer tu ukazuje, že

---

⁵⁹ Jürgen Neffe, *Einstein – Životopis*, s. 226.

⁶⁰ Eduard Wondrák, *Albert Schweitzer*, Praha 1969, s. 9.

Kant, místo aby setrval u náboženské filozofie, stanovené kritickým idealismem, nechává se unášet dále se prohlubujícími rozpory mravního zákona, a tím, že jde hlouběji a hlouběji, přestává být důsledným...

Při pečlivém sledování Kantova textu nalézá však Schweitzer i určité jazykové neshody a dochází k poznání, že se celý velký úsek nazvaný *Zákon čistého rozumu* jazykově i myšlenkově vymyká ze souvislosti Kritiky čistého rozumu a že je zřejmě Kantovou starší, samostatnou prací, jakýmsi nábožensko – filozofickým náčrtem, převzatým pak do konečné koncepce díla. Dále zjistil, že Kant vůbec nedokončil svůj plán transcendentální dialektiky a v úseku o náboženství uvnitř hranic pouhého rozumu upustil od pojednání nábožensko – filozofických postulátů Boha, svobody a nesmrtelnosti. Prohloubené pojetí mravních zákonů klade i náboženské požadavky, které se vymykají tomu, co zmůže kritický idealismus v Kantově pojetí. Současně ztrácí náboženská filozofie hlubokých mravních zákonů zájem na požadavcích, které jsou pro kritický idealismus prvořadé. Proto je pozoruhodné, že v Kantových náboženských úvahách, prodchnutých nejhlubší etikou, není místa pro postulát nesmrtelnosti.⁶¹

Roku 1902 se Schweitzer habilituje jako soukromý docent na teologické fakultě a předkládá spis o tajemství mesiášství a utrpení s podtitulkem *Náčrt života Ježíšova*. Kniha rovněž vychází roku 1901 v Tübingenu, druhé vydání vychází roku 1929. Schweitzer tu vychází z kritiky dosavadních názorů o veřejné činnosti Ježíšově, jak je hlásal i jeho učitel H. J. Holzmann. Šlo v zásadě o názor protestantských teologů druhé poloviny 19. století, že Ježíš Kristus – o jehož historické existenci samozřejmě jako teolog Schweitzer nepochyboval – nesouhlasil s židovským naivním realistickým očekáváním Mesiáše a když se po určitém počátečním úspěchu jeho apoštolské činnosti dostavovaly neúspěchy, potíže a svízele, volil raději smrt.

Schweitzer se snaží dokázat na základě starých evangelií, že Ježíš opravdu očekával, že brzy nastane konec světa a že se uskuteční Mesiášovo království. Hovoří o království božím jako o budoucnosti a sám se nenazývá Mesiášem, ale domnívá se, že se jím stane, až vyvolení vejdou do nadpozemského bytí. Před lidmi vystupuje jako hlasatel království božího. Kdo on je, to všichni poznají, až nastane království Mesiášovo. O „Synu člověka“ mluví ve třetí osobě, jako by se s ním neztotožňoval, ale slibuje těm, kteří se k němu hlásí, že „Syn člověka“ je uzná za své.

---

⁶¹ Eduard Wondrák, Albert Schweitzer, s. 18-19.

Podle židovského učení o událostech při konci světa budou všichni, kdo jsou vyvoleni pro království Mesiášovo, krátce předtím vydáni nepřátelským světským mocnostem. V určité chvíli – jak se Schweitzer domnívá, dochází Ježíš k názoru, že se blíží hodina, kdy nastane konec tohoto světa a vznikne království boží.

Schweitzer se tedy značně rozchází s dosavadními teologickými názory i s názory svých učitelů. V něčem se podobá Ernestu Renanovi.⁶²

Roku 1905 se skoro třicetiletý Albert Schweitzer rozhodl, že bude studovat lékařství. Pro tuto volbu hrály značnou úlohu Schweitzerovy náboženské názory. Nejprve se chtěl ujmout výchovy a péče o opuštěné a zaostalé děti. Nabídl dobročinným organizacím svou pomocnou ruku, svůj vlastní byt, ale směrnice těchto organizací takový způsob spolupráce dobrovolníků nepřipouštěly...

Roku 1904 se mu dostává do rukou časopis evangelických misí, vycházejících v Paříži, v němž si přečte článek „Les besoins de la Mission du Congo“. Autor A. Boegner, rovněž rodilý Alसान, píše o tom, co chybí v Gabunu, v severním Kongu – lidé, lidé, lidé... – A tu se Schweitzer rozhodne jít do Afriky a pracovat tam v misiích jako lékař.

V únoru 1913 bylo odesláno k nalodění sedmdesát beden. O Velikonocích na Velký pátek opouštěli manželé Schweitzerovi domov v Günsbachu a 26. března se v Bordeaux nalodili na malý nákladní parník „Europe“ směrem ke břehům střední Afriky.

Uprostřed práce, právě když Schweitzer hodlá s manželkou na krátký odpočinek do Evropy, dochází 5. srpna 1914 zdrcující zpráva. V Evropě vypukla válka. Tím začíná i pro něj a jeho manželku řada útrap, ponížení a obtíží. Jako Alसान je spolu s jinými cizinci prohlášen za zajatce a hlídán.

Schweitzer cítí, že válka těžce narušuje všechno to, co vytvořila etická a náboženská autorita. Proto se dostává opět k oblasti, kterou musel opustit kvůli medicíně, k filozofii. Tak vznikají počáteční stránky pozdějšího dvojsvazkového díla *Úpadek a znovuvybudování kultury* a druhý *Kultura a etika*.

V málokterém spise se Schweitzer zabývá tak důkladně aktuálními otázkami každodenní potřeby filozofie a kultury moderního člověka. Cítí, že buržoazní filozofie 19. a 20. století nese podstatnou vinu na kulturním úpadku světa.⁶³

Co prožil za první světové války, musí bohužel prožít i na konci třicátých let s novou válkou. Navíc byla paní Schweitzerová židovského původu, takže výhrůžky Adolfa

---

⁶² Eduard Wondrák, Albert Schweitzer, s. 25-27.

⁶³ Tamtéž, s. 60-61.

Hitlera nebral nikdo na lehkou váhu. Té se naštěstí podařilo roku 1941 dostat i s dcerou ze Švýcarska a projet okupovanou Francií do Portugalska, kde se nalodily na loď.

Později Albert Schweitzer jako evangelický teolog neváhá kritizovat církevní instituce. Roku 1962 píše anglickému historikovi Malcolmovi Hayovi: „... Proti hitlerovskému antisemitismu neučinily církve naprosto nic. Jejich mlčení bylo vražedné. Tvrzení církevních otců, že Bůh se rozhodl trestat Židy za to, že ukřižovali Krista, se stalo obecně uznávaným...“.⁶⁴

Pacifismus je tedy silně zakořeněn v lidech, pro které neplatí žádné rasové zákony a nebojí se vyjádřit své názory nahlas. Obrátíme-li se do našich končin, nesmíme zapomenout na nesmírně zajímavý trojlístek osob, který od dvacátých let 20. století aktivně vystoupil proti válce a válčení. Jde o spisovatele Karla Čapka, právníka Jindřicha Groaga a Vladimíra Rajdu.

„Vojáku Vladimíre...“ – Tak koncem roku 1924 oslovil Karel Čapek sloupkem v Lidových novinách jistého „Vladimíra R.“, aby mu otcovsky domluvil. Oslovený Vladimír (celým příjmením Rajda) totiž odmítal sloužit se zbraní v ruce v armádě nové demokratické republiky. Podle Čapka měl proto rychle sebrat rozum a přestat svým rodičům, armádním autoritám i samotnému Čapkovi přidělovat starosti. Jak se však postupně ukázalo, záležitost s Vladimírem Rajdou – a s odpírači vůbec – nebyla tak jednoznačná, jak to na první pohled vypadalo. V první polovině dvacátých let se chvíli zdálo, že svět se začne vyvíjet správným směrem. Pouhých šest let předtím skončila do té doby nejstrašlivější válka moderního věku, která krutě zatočila se všemi dobovými ideály. Nejprve se říkalo „Velká válka“, později první světová. Na troskách předválečného světa vznikly po jejím skončení nové státy, nové politické principy a dokonce nové společenské konvence, které nás v některých ohledech ovlivňují dodnes. První a na ní navazující druhá světová válka přinesly do života obyvatel této planety tak revoluční změny, že jejich vliv převyšuje na mnoha úrovních většinu revolucí v obecném slova smyslu.⁶⁵

Začátkem 20. století se v novinách rozšířila zpráva o jakémsi muži s podivným jménem Nemrava, který prý z důvodu svědomí odmítá sloužit v armádě. Čapek a Groag byli od sebe věkově vzdáleni pouhé tři roky. V době, kdy se tyto zprávy šířily tiskem, bylo Čapkovi patnáct a Groagovi dvanáct let. Jakkoli senzační zpráva je proto mívána. Když

---

⁶⁴ Eduard Wondrák, Albert Schweitzer, s.4.

⁶⁵ Zdeněk Bauer, Vojáku Vladimíre – Karel Čapek, Jindřich Groag a odpírači vojenské služby z důvodu svědomí, Praha 2009, s. 13.

však byla v roce 1914 vyhlášena válka, táhlo Čapkovi na dvacátý pátý rok a Groagovi na dvacátý druhý. O nových peripetiích vojáka Nemravy, který opět odmítl válčit, už proto možná četli. Každopádně byli přesně v tom věku, kdy k armádě a válčení nějaký postoj museli zaujmout. Začala válka! Mnozí jejich vrstevníci se s překvapivým nadšením hlásili k odvodu na frontu, aby s představou krátké a rychlé války zažili dobrodružství a exotickou cizinu. Karel Čapek v Praze, Jindřich Groag v Olomouci a s nimi statisíce dalších mladíků byli náhle pod vlivem okolností přinuceni řešit otázku o účelu a smyslu války, nezbytnosti zabíjení a podivných cestách moderní civilizace. Tyto a související otázky měla před očima generace Karla Čapka, Jindřicha Groaga, ale i lidé o dekádu mladší, k nimž patřil Vladimír Rajda. Za svou pravdu a přesvědčení však nebojovali zbraněmi, násilím a terorem, ale pasivní rezistencí a morálním apelem.⁶⁶

Podívejme se tedy blíže na lidi, kteří vojenskou službu odpírali a jak bylo pohlíženo na takové osoby.

Důvodů k odpírání vojny měli představitelé mužského pohlaví v moderní době hned několik. Omezíme-li se pouze na České země, koncem 19. století se objevoval politicky motivovaný antimilitarismus českých vojáků v císařské armádě, který však od proklamací k odpírání sklouzl zcela výjimečně. Čeští Němci naproti tomu ignorovali odvodní povinnost krátce po svém začlenění do prvorepublikového Československa⁶⁷ a pak znovu v období Sudetské krize v roce 1938. Ani to však plošně vzato nebyli odpírači z důvodu svědomí. Důvody českých Němců byly motivovány politicky a národnostně. Odpírači z důvodu svědomí a náboženského přesvědčení jsou zcela odlišnou a současně nejpočetnější skupinou vojenských odpíračů.

V Českých zemích v 19. století se jen hrstka lidí hlásila k náboženství nazarénů. U zrodu tohoto náboženství stál švýcarský reformovaný pastor Samuel Frölich (1803-1857). Tito nazaréni odmítali službu se zbraní a jejich stanovisko nedokázaly podle dobových žurnálů změnit domluvy, výhrůžky, tělesné tresty ani vězení. Největší počet nazarénů byl v Horní Bačce na maďarsko-srbském pomezí, ale i jinde v Uhrách bylo nazarénské náboženství silné.

V Českých zemích se možná nechtěně stal představitelem nazarénů Wilhelm Nemrava. Roku 1908 vydal Jaroslav Hašek protirakousky laděný článek „Nazarénští“. Vedle toho Nemravu zmínil v jeho nejslavnějším literárním díle *Osudy dobrého vojáka Švejka*:

---

⁶⁶ Zdeněk Bauer, *Vojáku Vladimíre*, s. 13-17.

⁶⁷ Alain Soubigou, Tomáš Garrigue Masaryk, Praha 2004, s. 289-290.

„Ale on je to hodnej člověk“, řekl Švejk, „ten je zde proto, poněvadž nechtěl narukovat. Von je proti vojně, vod nějaký sekty, a je zavřenej proto, že nechce nikoho zabít, von se drží božího přikázání, ale voni mu to boží přikázání vosladějí. Před vojnou žil na Moravě nějaký pan Nemrava, a ten dokonce nechtěl vzít ani flintu na rameno, když byl odvedenej, že prej je proti jeho zásadě, nosit nějaký flinty. Byl za to zavřenej, až byl černej, ale zas ho nanovo vedli k přísaze. A von, že přísahat nebude, že je to proti jeho zásadě, a vydržel to.“⁶⁸

Jak se tedy stavěla prvorepubliková armáda k lidem jako byl Wilhelm Nemrava nebo Přemysl Pitter? Bylo pro představitele generálních štábů důležité zlomit odpor proti válčení u nábožensky přesvědčených lidí? Odpírači vojenské služby v Československu neměli situaci doopravdy moc lehkou. Bez ohledu na pacifistické nálady, evropské státy (Československo nevyjímaje) nadále budovaly své národní armády. Sám prezident T. G. Masaryk věnoval budování armády velkou, podle historika Zdeňka Kárníka až okázalou pozornost.⁶⁹ Pan prezident se jako vrchní velitel armády vůči jakémukoliv protiarmádnímu buřičství pochopitelně ohrazoval. Tolstého filozofii o neodpírání zlému násilím považoval za idealistickou chiméru a agresivní protiarmádní agitaci Přemysla Pittera velice rázně odmítal coby anarchismus.⁷⁰ Policejní úřady proto s nedůvěrou sledovaly činnost spolku Nový Jeruzalém i časopisu Sbratření, jež vytvářely ideovou platformu mnoha bezkonfesních pacifistů.⁷¹

První velkou kauzou První republiky byl případ dvacetiletého Jana Mačkala z Drnovic u Vyškova, který začátkem roku 1921 před odvodní komisí prohlásil, že na základě svého svědomí a četby Tolstého spisů odmítá učit válce. Přesto byl v říjnu toho roku odveden a následně pro neposlušnost odsouzen na čtyři měsíce žaláře. Podal stížnost, ta však byla zamítnuta. Na popud Vojenské kanceláře prezidenta republiky byl Jan Mačkal podroben psychiatrickému pozorování. Nakonec byl 17. června 1923 ze zdravotních důvodů propuštěn.⁷²

Jak tedy vstupují do problematiky Karel Čapek a Jindřich Groag? Jméno prvního je nám známé, kdo ale byl Jindřich Groag? Většině dnešních čtenářů je jeho jméno neznámé. Pokud se o něm vynoří drobná zmínka v literatuře, pak spíše výjimečně. V anglosaských publikacích je letmo zmiňován v souvislosti s krátkým pobytem

---

⁶⁸ Jaroslav Hašek, *Osudy dobrého vojáka Švejka*, Praha 2008, s. 347.

⁶⁹ Zdeněk Kárník, *České země v éře První republiky (1918-1938)*, I. díl, Praha 2003, s. 163.

⁷⁰ Zdeněk Bauer, *Paralely a odlišnosti*, s. 31-32. K Pitterově vizi a misi viz *Vznik, účel a cíle Nového Jeruzaléma*, Praha 1923, s. 4.

⁷¹ Úryvek z dopisu. In: *Sbratření*, 1929, č. 10, s. 4.

⁷² Zdeněk Bauer, *Vojáku Vladimíre*, s. 35.

filozofa Ludwiga Wittgensteina v Olomouci. Právě tam se Jindřich Groag 28. ledna 1893 narodil do prostředí asimilované židovské rodiny.⁷³ Mezi jeho blízké příbuzné patří hned několik dalších známých či veřejně činných osobností. Bratranec Jacques Groag byl mezinárodně uznávaný architekt a interiérový návrhář. Další bratranec Emanuel „Emo“ Groag byl důležitý moravský průmyslník a vedle toho i zručný kreslář, karikaturista. Willi Groag, vzdálený Jindřichův synovec, je znám pro svou humanitární činnost v terezínském ghettu během druhé světové války.

Rozvětvený rod olomouckých Groagů měl dobré historické vazby na několik dalších židovských rodin z Moravy, mimo jiné na Engelmanny z Olomouce a Zweigy z Prostějova.⁷⁴ Také společenské kontakty mladších generací vznikaly v první řadě mezi podobně zakotvenými vrstevníky. Mezi několika studenty, kteří byli spřízněni životem na místním německém gymnáziu, podobnými intelektuálními zájmy, případně příbuzensky, se během jejich dospívání spontánně vytvořil neformální kroužek.⁷⁵ Skupina olomouckých přátel byla v podstatě intelektuálně uměleckým kroužkem, v němž mladí studenti trávili společné chvíle společensky vkusnou zábavou a diskusemi. Heinrich Groag je ve vzpomínkách pamětníků olomouckých setkání jednotně líčen jako jeden z nejpřínosnějších členů skupiny. Osvěžující mladík s komediálním talentem a smyslem pro humor, zároveň však praktický člověk s bystrou myslí a fenomenální pamětí. Miloval divadlo a nejednou se projevil jako nadaný amatérský herec a divadelní režisér. Rakouská autorka Ursula Prokop v souvislosti s hereckými studii také uvádí, že Heinrich Groag a jeho bratranec Jacques stávali jako studenti v opeře a prováděli žerty dámám z baletu.⁷⁶

Vídeň byla tehdy kulturním městem celého Rakouska-Uherska. Není proto divu, že si mladý Heinrich zvolil studium práv na místní univerzitě. V rakouské metropoli prožívali studentská léta i někteří olomoučtí přátelé.

Když světové mocnosti zažehly v druhé polovině roku 1914 válečný konflikt, přijal jej každý z osazenstva olomouckého kroužku po svém.⁷⁷ Fritz Pater a Heinrich Groag zpočátku nemuseli narukovat. Vyhraněný postoj zaujal Max Zweig, který plánoval, že v případě odvelení na frontu „ani jedinkrát nevystřelí“. Zvláštní pacifistické zanícení projevoval i Paul Engelmann. Odmítal představu, že jedna válka je lepší nebo horší než

---

⁷³ ČAK, složka AP č. 1 Brno, Dr. Jindřich Groag.

⁷⁴ Michael Viktořík, *Osudy olomouckých sladoven*, Olomouc 2007, s. 210.

⁷⁵ Max Zweig, *Vzpomínky*, Olomouc 2004, s. 45-63, 98-105.

⁷⁶ Ursula Prokop, *Das Architekten – und Designer – Ehepaar Jacques und Jacqueline Groag*, Wien 2005, s.18.

⁷⁷ Zdeněk Bauer, *Vojáku Vladimíre*, s. 45.

druhá. Odmítal válku jako takovou. Vojenské orgány ho kvůli tuberkulóze brzy zprostily služby v armádě.

Pro Heinricha Groaga i jeho matku dostaly válečné útrapy velmi rychle osobní rozměr. Hned v prvním roce války padl na bitevním poli u Kozinku v tehdejší Haliči Heinrichův starší bratr Emil (1888-1915). Přesto se Heinrich dost překvapivě, dobrovolně přihlásil do armády, čímž nemile překvapil Paula Engelmanna. Dne 15. června 1915 narukoval ke 13. zeměbranceckému pluku v Olomouci. Poslední válečný rok sloužil Heinrich u 148. dělostřeleckého polního pluku, kde si také vysloužil povýšení z vojína na podporučíka.⁷⁸

Stabilizace poválečného uspořádání znamenala pro ty, kteří před válkou nebo začátkem války přerušili svá univerzitní studia, možnost dokončit své vysokoškolské vzdělání. Heinrich Groag si vybral za své působiště v právní praxi Československo. Poslední zkoušky tedy nesložil na vídeňské univerzitě, ale již na pražské univerzitě v Československu. Třetí rigorózum a současně Groagova promoce proběhly dne 21. února 1920.⁷⁹ V českém prostředí se také stal českým Jindřichem. Již od studií byl skvěle jazykově vybaven (vedle němčiny a češtiny výborně ovládal francouzštinu a angličtinu).

Po ukončení vysokoškolského vzdělání sloužil Jindřich Groag následující tři roky ve státní službě u krajského soudu. V roce 1923 studijně krátce pobýval ve francouzském Grenoblu. Po návratu se Jindřich Groag zapojil do činnosti Jednoty filozofické. S tou byl již před válkou (ovšem v Praze) kromě dalších spojen také Karel Čapek a rovněž Emanuel Rádl.

Nyní se tedy dostávám k osobnosti Karla Čapka, ne jako spisovatele a novináře, ale k jeho postojům v oblasti armády a pacifismu.

Bojů první světové války se tedy Karel Čapek aktivně nezúčastnil. Stejně tak pro chatrné zdraví nebyl odveden ani jeho starší bratr Josef. Vojenská vřava by měla dalekosáhlé následky na citlivou duši Karla. Spisovatel Ivan Klíma nebyl patrně příliš vzdálen skutečným pocitům mladého Karla v předvečer války, když je popsal slovy: „Děsil se násilí a bezhlavého, slepě poslušného vojenského stáda. Hrozil se neviditelné síly, která hnala tisíce a milióny lidí na nesmyslnou, nikým z nich nechtěnou smrt.“⁸⁰

---

⁷⁸ VÚA, sbírka vojenské kmenové listy, soubor k osobě J. Groag.

⁷⁹ AUK, Rigorózní protokol Německé univerzity sv. II, s. 516.

⁸⁰ Ivan Klíma, Karel Čapek, Praha 1965, s. 19-20.

Ačkoliv tedy bitevní vřavu neprožil osobně, ještě koncem roku 1924 vojáku Vladimírovi přitakával, že „všichni, kdo jsme přežili válku, jsme tak trochu šílení“.⁸¹

Varovný motiv hrůz válek, zabíjení a masového vraždění se v Čapkových dílech opakoval často.⁸² Tím spíš možná překvapí, že Čapkův postoj k branné moci nebyl záporný. V jakých souvislostech? Branné moci se sice na jednu stranu obával, na straně druhé jí ovšem přisuzoval nezbytný obranný charakter. Neváhal oceňovat domnělý heroismus a družnost, která byla přisuzována legionářům za světové války.⁸³

Ledacos naznačuje jeho ohodnocení Karla Krause, jehož velmi ctil: „Karl Kraus není zásadní pacifista, není z programu humanitář, není kazatelem žádné víry; stačí mu být kritikem.“⁸⁴ Vůči pacifismu si Čapek dlouho udržoval odstup. Coby pragmatik považoval poválečný pacifismus v kontextu doby (spolu s vegetariánstvím či abstinencí) za poněkud extrémní postoj.⁸⁵ To mu však nebránilo, aby válku otevřeně kritizoval. Dobře si proto rozuměl například s básníkem Fráňou Šrámkem (1877-1952), který byl před světovou válkou výrazným protirakouským antimilitaristou. Za svůj anarchismus byl ještě za Rakouska dokonce vězněn. Následně se však aktivně účastnil bojů světové války.⁸⁶

Kdo byl tedy ten „voják“ Vladimír, kterého oslovil Karel Čapek v Lidových novinách? Osoba, jenž svedla dohromady, byť jen na krátkou chvíli, Jindřicha Groaga a Karla Čapka. . Dokud nestudoval Bibli a nebyl následovníkem Krista, díval se na válku stejně jako většina ostatních. Hlasem svého svědomí se začal v duchu Následovníků Krista řídit až od jara roku 1924. Tehdy se mu dostal do rukou Vaňousův časopis Slunce nové doby, načež s jeho vydavatelem navázal osobní kontakt.⁸⁷ Od té doby se odmítal učit zabíjet druhé lidi, a protože chtěl žít i v míru se zvířaty, stal se současně vegetariánem.⁸⁸

Když se dostavil k vojsku a bylo mu v kasárnách nařízeno, aby přijal výzbroj a výstroj, opakovaně to odmítl s poukazem na své náboženské přesvědčení. Tím se dopustil zločinu subordinace podle § 149 vojenského trestního zákoníku a byl Divizním soudem

---

⁸¹ Čapkův článek Prosba o milost z 28.11. 1924.

⁸² Zdeněk Bauer, Vojáku Vladimíre, s. 67.

⁸³ Karel Čapek, Povídky o legionářích. In: O umění a kultuře / Od člověka k člověku. (Dodatky), Praha 1995, s. 120-122.

⁸⁴ Karel Čapek, Karl Kraus: Poslední dnové lidstva. In: O umění a kultuře III., s. 456.

⁸⁵ Zdeněk Bauer, Vojáku Vladimíre, s. 67.

⁸⁶ Tamtéž, s. 67.

⁸⁷ Zdeněk Bauer, Vojáku Vladimíre, s. 73.

⁸⁸ Rajdův dopis Čapkovi z 14. 12. 1924 a následně z 25. 8. 1925.

v Brně odsouzen k patnácti měsícům žaláře, zostřenému měsíčně postem a tvrdým ložem a samovazbou v prvním, sedmém a dvanáctém měsíci.⁸⁹

Ještě ve vazbě napsal Rajda dopis, v němž lidem ze svého okolí objasňoval, proč se už nechce učit zabíjet a z jakého důvodu byl uvězněn. Vysvětlil, že účast na vojenských záležitostech považuje za jednání proti Božímu záměru, takže sloužit v armádě odmítl. Byť se tento dopis patrně nedochoval, můžeme si o jeho obsahu udělat alespoň rámcovou představu díky zprávám z dobového tisku.⁹⁰ Odcitoval a komentoval některé pasáže z Bible. Své stanovisko podpořil i výroky raných církevních autorit nebo berlínského teologa Adolfa von Harnacka (1851-1930), předního znalce dějin náboženství.

Je zřejmé, že své rozhodnutí odmítnout vojenskou službu si Vladimír Rajda dlouhodobě promýšlel a hledal dostatek argumentů, aby nezbytnost tohoto závažného kroku doložil nebo vyvrátil především sám sobě. Díky tomu byl připraven za neuposlechnutí vojenských rozkazů trpět i tvrdým vězením. Vzhledem k tomu, že v tomto smyslu byl Rajda autorsky činný i během vězení, je zřejmé, že z jeho strany nešlo o náhlé hnutí mysli, natož o bizarní experiment, jak se vyhnout vojenské povinnosti.⁹¹

Do celé věci vstoupil tehdy mladý koncipient Groag. Jak píše Zdeněk Bauer, o případu se Jindřich Groag dozvěděl zcela náhodou. Ihned však Vladimíra Rajdu ve vězení navštívil a nabídl mu bezplatně svou právní pomoc. Nutno dodat, že své práce měl už tak docela dost a brzy zjistil, že tato problematika nebude jednoduchá. Začal se tedy případy odmítačů vojenské služby více zajímat a došel k závěru, že výsledky podobných stížností jsou vesměs negativní. Vojenský soud tehdy postupoval tak, že dotyčný odsouzenec byl v případě vytrvalého odmítání služby trestán opakovaně, jako v případě Viléma Nemravy. Po odpykání trestu byl opět povolán ke splnění vojenské služby. Neuposlechl-li, následoval trest přísnější.⁹²

I přesto, že naděje na úspěch byla minimální, vytrval Jindřich Groag ve své práci. Neváhal tehdy oslovit právě Karla Čapka. Proč právě tohoto známého spisovatele, se můžeme nyní pouze domnívat. Nejpravděpodobněji proto, že Čapek ve svých příspěvcích do Lidových novin pomohl již mnoha kauzám.

---

⁸⁹ VÚA, f. VKPR, 1933, karton 123, č.j. 730, složka Rajda Vladimír.

⁹⁰ Zdeněk Bauer, Vojáku Vladimíre, s. 75.

⁹¹ Tamtéž, s. 75.

⁹² Groagův dopis Čapkovi, 24. 11. 1924.

V dopise ze 16. listopadu 1924 nejdříve Jindřich Groag seznámil Karla Čapka s celou situací kolem Vladimíra Rajdy. Poté ho požádal o osobní schůzku v naději, že „najde nějaké slovo pro tohoto člověka“.⁹³

Čapek Groagovi odpověděl už za dva dny, poděkoval za projevenou důvěru, ale současně zcela otevřeně přiznal velké rozpaky, které mu žádost způsobila. Rajdovo jednání označil za „ušlechtilý“ ale „strašlivý omyl“.⁹⁴ Karel Čapek sice uznal rozsudek soudu a souhlasil i s délkou trestu, nicméně vyslovil velmi opatrně nesouhlas s tezí, že by stát neměl nutit svého občana k poslušnosti vězením. Čapek uznával právo, rozsudek byl tedy v jeho očích platný.

Kauza Vladimíra Rajdy otevřela u brněnského advokáta Jindřicha Groga zájem o osudy dalších pacifistů. Snad nejznámějším klientem byl náboženský aktivista Přemysl Pitter.

Skrývalo se za statečností těchto mužů morální přesvědčení, které popsal MUDr. Emil Flusser ve svém díle *Válka jako nemoc? Že vůli těchto jedinců nezlomí ani povely a rozkazy těch nejpřísnějších důstojníků. Může to být vzkaz dalším antimilitaristům, aby se nebáli hájit svůj názor a své přesvědčení? Člověku můžete vzít všechno, ale nikdy mu nevezmete to, co má uvnitř sebe.*

S darem „obětování“ se druhým přišel na svět i duchovní Přemysl Pitter (1895 – 1976). Svoji práci bral jako poslání a konal v ideálu Ježíše Krista. Bez lidské dobroty by nemohl zachránit tolik židovských dětí a dětí z poválečných táborů pro odsunuté Němce. Přemysl Pitter byl také dlouhá léta klientem Jindřicha Groaga kvůli radikálnímu pacifismu a pro kritiku přístupu československého státu k německé menšině.

Jeho pozdější vztah k Židům předurčil jeden zážitek z dětství. Součástí matčiny duševní výbavy byl podle synových vzpomínek i lidový antisemitismus. Jako dcera krejčovského mistra, od kterého převzala představu o Židech jako o nebezpečných a nekalých konkurentech, se prý snažila překonat svou averzi alespoň intelektuálně, ale nezdařilo se to tak, aby si chlapec této snahy nevšiml. „Jiného rázu byl můj otec“, vzpomínal dospělý Přemysl Pitter v korespondenci s českým židovským spisovatelem Norbertem Frýdem. „Židů si vážil a jednou jsem dostal od něho pořádný pohlavek, když jsem se o panu Sekelesovi, víc šnoreru než obchodníkovi, vyjádřil opovržlivě. Ten pohlavek mi pomohl víc než všechny ideologické rozborů“.⁹⁵

---

⁹³ Zdeněk Bauer, *Vojáku Vladimíre*, s. 79.

⁹⁴ Tamtéž, s. 79.

⁹⁵ Archiv Přemysla Pittra a Olgy Fierzové (Pedagogické muzeum J.A. Komenského Praha), fond Přemysl Pitter, korespondence, dopis Přemysla Pittra Norbertu Frýdovi z 13. 7. 1971, karton 158.

Odporovat či neodporovat zlu a jak? K tomuto eticko-náboženskému problému se Přemysl Pitter vrátil celý život a hledal pro jeho řešení oporu a vysvětlení u mnoha velkých duchů své doby – Lva Nikolajeviče Tolstého, Mahátmu Gándhího, Romaina Rollanda, Martina Bubera, Alberta Einsteina...Do jisté míry uznával i T. G. Masaryka. Pitter si ho vážil jako křesťana a státníka, muže vysokých morálních hodnot. Masaryk šel za pravdou a bez ohledu na sebe sklízel zášť a nenávisť. Přemysl Pitter říkal: „Ctím Masaryka a miluju ho, měl odvahu mluvit o víře a Bohu“.⁹⁶

Rozešli se ovšem v názoru na militarismus. Poválečný Masaryk již nebyl pro Pittera filozof, nýbrž člověk ochotný podpořit zabíjení lidí, pokud bude Československo napadeno. I když dost možná, kdyby nevypukla první světová válka a Přemysl Pitter se nedal na vojnu, nikdy by možná nepoznal to, co z něho zřejmě udělalo přesvědčeného odpůrce války a jakéhokoliv násilí.

Co všechno zkouší mladý voják sám v poli? Je to skutečná samota a nic víc než samota, jak jí popisuje MUDr. Emil Flusser? Bát se smrti? Ne, jen se modlit, ať raněné tělo neleží příliš dlouho bez pomoci a cítit, jak se život postupně vytrácí.

Přemysl Pitter byl také raněn a myšlenky na posmrtný život mu kroužily hlavou mezi vědomím a bezvědomím. Kulka ho naštěstí pouze škrábla, odrazila se od esšálku, který si zřejmě nasadil na hlavu. Cosi mu zachraňuje život. Je to snad prozřetelnost, která ho chtěla zachovat při životě?⁹⁷ Italská fronta zanechala nesmazatelné stopy na duši Přemysla Pittera. Nesmyslný boj popsal takto: „Odkládám unaveně sluchátko a vycházím ven, kde se mi naskýtá zvláštní pohled. Řada zajatých italských vojáků sestupuje mazlavou cestou ze zákopů a míjí právě velitelskou kavernu. Jsou to samí holobrátkové, skoro ještě děti, zablácení od hlavy až k patě, s očima, v nichž jsou dosud stopy děsu z právě prožité hrůzy, ale smějí se hlučně a bělostné zuby se jasně odrážejí od snědé pleti. Mají nesmírnou radost, že byli zajati, že unikli peklu.“⁹⁸

Zranění je ovšem příliš lehké, aby ho postavili mimo bojiště. Přemysl Pitter cítí, že se tohoto nesmyslného krveprolívání nemůže a nechce dál zúčastnit, a tak dezertuje. Je však chycen a čeká na popravu. Z hrozného čekání a po odvedení jeho druha k popravčí četě se málem zblázní. Soudce ho přijde vyslechnout, tam mladý Pitter přiznává, že má strach, byl raněn, nemůže zabíjet. Soudce odchází. Najednou zazní rozkaz k nástupu. Je mu vrácen průkaz a přiřazují ho k oddílu, kde ho neznají.

---

⁹⁶ Pavel Kohn, *Můj život nepatří mně*, Praha 1995, s. 16.

⁹⁷ Tamtéž, s. 31.

⁹⁸ Přemysl Pitter – Olga Fierzová, *Nad vřavou a nenávisť. Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittera a Olgy Fierzové*, Praha 1996, s. 17.

Dezertuje znovu, chytí ho a odsoudí k trestu smrti zastřelením. V noci před vykonáním rozsudku náhle zaútočí nepřítel a prolomí frontu. V tomto zmatku se Přemyslu Pitterovi podaří schovat se mezi raněné a nemocné. Další shoda náhod nebo jen štěstí stojí při Přemyslu Pitterovi? Sám nebyl nikdy schopen si tyto události vysvětlit.

Možná proto se přihlašuje na právě založenou pražskou Husovu bohosloveckou fakultu. Poznal, že život nepatří jemu a tak nyní hledal, komu by ho mohl věnovat.⁹⁹

A našel odkaz Jana Milíče z Kroměříže. Stal se tak jeho žákem a následovníkem. Dodnes můžeme u obou nalézt shodné znaky, co se jejich práce a odkazu týče. Boj Jana Milíče proti mravnímu úpadku jeho doby, který se neomezoval jen na plamenná kázání, ale projevil se konkrétními činy, vyústil ve zřizování ubytoven, kam se mohli uchýlovat lidé, často úplně bez prostředků, kteří se jeho působením obrátili k Bohu a činili pokání. Na Starém Městě pražském tak vznikla jakási prvokřesťanská duchovní komunita, kterou Milíč nazval Jeruzalém čili „sídlo míru“.¹⁰⁰

Podle tohoto vzoru vznikl na Štědrý den roku 1933 v Praze na Žižkově Milíčův dům. Tady mohl konečně Přemysl Pitter se svými spolupracovníky uskutečňovat a rozvíjet mimoškolní výchovu dětí, jak si jí představoval. Výchovu, která byla založena na důvěře a péči, opírající se o křesťanskou lásku. Jejím základním požadavkem bylo nesnižovat se k dětem níž. Děti, které do Milíčova domu přicházely, pocházely vesměs z nuzných poměrů.¹⁰¹ K dlouholetým spolupracovníkům patřili vedle Přemysla Pittera také Olga Fierzlová a Ferdinand Krch.

S nástupem Adolfa Hitlera k moci se začínají nad Evropou a židovským obyvatelstvem pomalu stahovat mračna. V průběhu třicátých let tak do Milíčova domova nepřicházejí pouze české chudé děti, ale i děti z Německa (většinou židovského původu).

Křesťanský humanista Pitter nikdy neviděl v Němcích – jak těch, kteří žili v Praze, tak v pohraničních oblastech či kdekoliv jinde – nějaké nepřátelé Čechů. Příčilo se to jeho chápání člověka jako Boží bytosti a jeho víře v dobro, které je vlastní každému lidskému jedinci. Navíc byl toho názoru, stejně jako jeho předchůdce Petr Chelčický, že na zlo nelze odpovídat zlem, protože se tím zlo nevymýtí, nýbrž naopak.. Vždycky se také snažil budovat mezi Čechy a Němci mosty, ať už ve dvacátých nebo třicátých letech, po druhé světové válce nebo v německém a švýcarské exilu.¹⁰²

---

⁹⁹ Pavel Kohn, Můj život nepatří mně, s. 38.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 38.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 46.

¹⁰² Tamtéž, s. 47- 48.

S obsazením Československa začal boj o dětské svěřence v Milíčově domě. Přemysl Pitter a Olga Fierzová se nehodlali smířit s protižidovskými opatřeními a aktivně vystupovali proti antisemitismu. Vedli svůj boj tiše, ale s o to větším nasazením.

„Pod rouškou noci navštěvují židovské rodiny bývalých chovanců i některé další a nosí jim mléko, ovoce a jiné potraviny, které oni na přiděl nedostávají nebo jich dostávají minimum. Často to byl tzv. „ušetřený materiál“. Milíčův dům měl přiděly pro určité zapsané množství dětí, ne vždycky však přicházely všechny, takže občas něco zbylo – a kdyby nezbylo, tak by se sehnalo. Tyto tajné návštěvy, ze kterých se někdy k velké radosti dětí vyvinuly i malé improvizované besídky, jimiž je strýček Přemysl potěšil a pobavil, byly, jak už jsme řekli, přísně zakázané a toto tzv. „židomilství“ se trestalo stejně jako protihitlerovský odboj – koncentrákem, vězením, utýráním k smrti. Na podzim 1941 začaly i první deportace Židů na východ transporty, do kterých byli zařazeni už i někteří bývalí pracovníci i malí návštěvníci Milíčova domu. Některé z nich pomáhal Přemysl s Olgou do transportů vybavovat. Snad právě to proniklo nějak navenek a kolaborantský časopis Protižidovské ligy „Árijský boj“ nelenil a označil Pittera za příznivce Židů. To představovalo velkou hrozbu; lidé v této souvislosti jmenovaní si nebyli jisti životem. Nedlouho poté se v Milíčově domě objevili dva úředníci gestapa, dům naplněný dětským halasem si prohlédli, vyptali se, jak vznikl, kdo jej financuje a podporuje, jak se zde organizuje výchova apod. Zajímali se o Pitterovy životní osudy. Načež vyslovili příkaz, aby se dostavil příští den v tu a tu hodinu do nechvalně známého Petschkova paláce.

Tam byla tehdy centrála pražského gestapa, německé státní bezpečnosti a málokdo, kdo tam byl jednou předvolán, vyšel jako svobodný člověk. Přemysl Pitter si oblékl dvoje prádlo, do kufříku si zabalil rezervní ponožky, košili, spodky, toaletní potřeby – a vydal se na cestu.

Kancelář, kam ho odkázali, byla vyzdobena palmami a byli tam oba muži, které už znal z Milíčova domu; jeden za psacím stolem, druhý, tentokrát v uniformě SS, si přisedl těsně k němu a hlídal každý jeho pohyb. Ten u psacího stolu, zřejmě vyšší šarže, zalistoval ve spisech před sebou, a aniž by na Pittera pohlédl, dal si znovu vyprávět o jeho životě a o tom, jak došlo k postavení žižkovského útulku, čemu slouží a jaké děti tam chodí. Najednou vyprávění tiše přerušil: „Vy ale skrýváte židovské děti, navštěvujete židovské rodiny, nosíte jim potraviny, pomáháte jim s výbavou na transport.“

„To je pravda,“ řekl Pitter. „Ale z lidského hlediska to jistě pochopíte.“

Nastalo dlouhé ticho. Pak se opět tiše ozvalo: „Můžete jít.“

Esesák přitisknutý ze strany k Pitterovy překvapivě vzhlédl.

„Můžete jít,“ ozvalo se znovu.

„Když se Přemysl Pitter vrátil do Milíčova domu, našel své přátele v pokoji v hořejším patře, kde se s nimi nedávno rozloučil, pohroužené do tiché modlitby. Hleděli na něho jako na zjevení.“¹⁰³

Okupace a všechny hrůzy páchané na civilním obyvatelstvu, které Hitler rozpoutal téměř v celé Evropě, provoz Milíčova domu nezastavilo. Jeho vedoucí dokázali vždy šikovně obstarat nejdůležitější věci pro chod domova. Jen židovští malí svěřenci byli pryč – rozeseti od Terezína, Osvětim až kamsi po Pobaltí. Tam je čekalo hladovění, vyčerpání, otrocká práce a v neposlední řadě plynové komory. Přibližně ze stovky dětí, které prošly domovem, jich zůstalo naživu asi pět.

Sotva utichly poslední výstřely v Praze, měl Přemysl Pitter již jasný plán jak pomoci těm, co přežijí. Že jich bude tak málo, to si nepředstavoval ani v těch nejhorších scénářích.

Přemysl Pitter se tedy vydává do Terezína s legitimací člena zdravotně-sociální komise. Děti, které přežily, potřebují co nejrychlejší lékařskou pomoc. Zejména ty židovské děti, které Němci přesouvali před postupující východní frontou. Pitter byl doslova zděšen, když je našel ležet ve vlastních výkalech umírající. „Těm už sotvakdo pomůže“ pronesl někdo. Městem se šířil skvrnitý tyfus.

První, co mu blýsklo hlavou bylo, kam ty děti umístit. Nabízely se opuštěné zámecké areály. A zámky jako Štířín, Olešovice, Kamenice, Lojovice. Tady byly zřízeny ozdravovny a postupně přijížděly první děti z Terezína. Na zámku Štířín se o děti staral MUDr. Emil Vogel, který sám přežil ghetto v Lodži a Osvětim.

Přemysl Pitter, Olga Fierzová a další však nezůstali jen u péče o židovské děti. Shodou okolností se Pitter jednou dostal do Reisovy školy, kde byli tehdy internováni Němci a zjistil, že tam panují hrozné podmínky. Viděl tam kojence vyhublé na kost, protože mléko pro ně tehdy nebylo. Platilo nařízení, že mají dostávat to, co dostávali Židé za války.¹⁰⁴ Proto se dalo předpokládat, že největší odpor k tomu, aby v zámeckých domovech pečovali též o německé děti, budou mít Židé. Ovšem opak byl pravdou.

---

¹⁰³ Pavel Kohn, *Můj život nepatří mně*, s. 58-59.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 62.

„Bylo jim samozřejmé, že se ujímáme nevinných dětí nebo Hitlerem svedené mládeže.“¹⁰⁵

Kdo dal vlastně Čechům právo rozhodovat o osudu Němců? Neměli si spíše Češi zamést před svým vlastním prahem? Kdo z nich sebral odvahu a ukryl třeba jednoho židovského občana? Bylo jich málo. Ale právě ti, kterých se nacismus nedotkl, si potřebovali něco kompenzovat. Odvaha člověka se neprokáže v časech vítězství, nýbrž v časech prohry.

Přemysl Pitter začal okamžitě internovat u příslušných míst. Nebylo to snadné, zvěrstva, kterých se dopouštěli nacisté, byla ještě v příliš živé paměti. Ale děti, děti – to byl hlavní Pitterův argument – ty děti přeci za nic nemohou!¹⁰⁶

Na ministerstvu sociální péče se mu podařilo najít porozumění a získat povolení, aby směl přebírat do zámeckých ozdravoven i nemocné a opuštěné německé děti. Posléze jich bylo téměř dvakrát tolik než dětí židovských – osvobodil je z internačních táborů pro Němce a kolaboranty, kterých bylo na území Velké Prahy asi třicet.¹⁰⁷

O vztahu k lidem, ať již k Čechům či k Němcům, napsal ve svých pamětech Přemysl Pitter toto: „Cestoval jsem na jaře roku 1938 po této horké půdě své vlasti, abych i tu poznal smýšlení druhé strany. Procházel jsem kraji, kde vzájemná nedůvěra a nepřátelské smýšlení ovládaly všecky. Mluvil jsem s našimi lidmi z druhého tábora a měl jsem pocit, že ti lidé na obou stranách jsou si jisti svou pravdou, svým právem, a přesvědčil jsem se o jejich velké obětavosti, nezištnosti, idealismu a nadšení. A přece, jak hluboká propast zeje mezi nimi, propast plná nepochopení, nevůle, zaujetí, nenávisti! Když jsem pak o samotě probíral všechny dojmy a názory, tu jsem se cítil jakoby vyřazen z lidstva a bylo mi nesmírně těžko a teskno. Ti kolem mne jsou ovládnuti myšlenkami, které z nich činí jakési mystické kolektivum, kde se jednotlivec ztrácí. Člověk přestává být individualitou, myslí v neskutečných, převzatých představách, člověk nevidí člověka a pod jakýmsi heslem dovedl by vraždit.“¹⁰⁸

S nástupem komunismu se v Československu změnilo mnoho věcí, výjimkou nebyla ani péče o opuštěné děti v Milíčově domě. Všichni zaměstnanci Milíčova domu dostali za úkol vstoupit do odborového hnutí. Situace už byla pro Přemysla Pittera tak

---

¹⁰⁵ Přemysl Pitter – Olga Fierzová, Nad vřavou a nenávistí. Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittera a Olgy Fierzové, s. 62.

¹⁰⁶ Pavel Kohn, Můj život nepatří mně, s. 62.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 63.

¹⁰⁸ Přemysl Pitter – Olga Fierzová, Nad vřavou a nenávistí. Vzpomínky a svědectví Přemysla Pittera a Olgy Fierzové, s. 42.

nesnesitelná, že koncem srpna roku 1951 raději sám bez nátlaku přešel hranice Československa do Spolkové republiky Německo. Nový život v cizině tak mohl začít.

V posledních letech života se Přemysl Pitter dočkal i několika oficiálních uznání. V roce 1973 obdržel od německého spolkového prezidenta Gustava Heinemanna Záslužný kříž první republiky. Za záchranu židovských dětí ho vyznamenala izraelská vláda stromem spravedlivých v památníku Yed vashem. V červnu 1975 získal čestný doktorát teologie na univerzitě v Curychu a čestné občanství města.¹⁰⁹

Německo v roli světovládce

Jako pediatr zastával MUDr. Emil Flusser názor, že lidský život začíná od oplodněného semena a postupně se vyvíjí. Stejný postup se uplatňuje v rostlinné říši. Před mnohými roky žili muž a žena v Ráji v symbióze s přírodou. Nechali se ale zlákat nabídkou hada a okusili jablko poznání. Od té chvíle se rodí touha člověka po ovládnutí věcí kolem něho.

Německo vždy díky své rozloze určovalo poměry v Evropě. S nástupem kolonizace chtěla i tato velmoc něco pro sebe. Po vzniku německého císařství v roce 1871 nehrála německá koloniální politika zásadní roli. Otto Bismarck byl toho tvrzení, že kolonie nemají žádného valného ekonomického smyslu. Teprve po roce 1880 nabrala koloniální propaganda na intenzitě. Začaly vznikat koloniální spolky a německá společnost toužila po africkém dobrodružství. Zde Bismarck ucítil svou šanci k ovládnutí Německa. Vyhověl tedy prosbám německých obchodníků a na území brémského kupce Adolfa Lüderitze v jižní Africe roku 1884 byla ustanovena Německá jihozápadní Afrika. V témž roce se německou kolonií stal i Kamerun a Togoland, o rok později následovalo východoafrické území Carla Peterse a jeho společnost pro německou kolonizaci a Wituland bratří Denhardtů.

Právě německou kolonizaci v Africe pokládá Flusser za klíčovou. V Africe hledá prazáklad lidstva a soudí, že dobytelské plány bělochů ničí posvátnou půdu. Velmi intenzivně vnímá přetváření původního prostředí na evropské. Afrika již není romanticky tajemný kontinent, mění se na malou Evropu a kolonizátoři se zde chovají stejně bezohledně jako ve svých domovinách.

---

¹⁰⁹ Pavel Kosatík, *Sám proti zlu*, Praha 2009, s. 346.

Politika císaře Viléma II. dala jasně najevo, že Německo chce rozhodovat o světovém dění. Vztahy v Evropě byly napjaté a vyčkávalo se na záminku k vypuknutí válečného konfliktu. Atentát v Sarajevu na rakouského následníka trůnu se hodil Německu do karet. Již dlouho chtělo zničit svého úhlavního nepřítele- Francii. Kdyby se podařilo válku vyhrát, nic by Říši nebránilo v uchopení otěží nad světem. Díkybohu se tak nestalo a Německo bylo donuceno listopadu 1918 kapitulovat.

Po skončení války se staly mocnosti Dohody neoficiálními vítězi. Nyní měly pocit zachránce míru a co nejdříve usilovaly o vyjednání sankcí. Klíčová mírová jednání byla zahájena 18. ledna 1919 na zámku Versailles u Paříže. Jedním z důsledků prohry Německa a Rakouska-Uherska bylo i vytvoření nových států. Mezi nimi bylo i Československo. Předpokládalo se tedy, že poražené státy budou muset splácet vysoké válečné reparace. Ty narostly do takové výše, že neexistoval způsob, jak je splatit bez dalšího zadlužení. O konečné výši reparací měla rozhodnout zvláštní spojenecká komise do května 1921. Do té doby mělo Německo zaplatit 20 miliard marek ve zlatě, zboží a cenných papírech. Na počátku května předaly velmoci své mírové podmínky Německu. To protestovalo prakticky proti všem jejich ustanovením. Konečná verze smlouvy byla podepsána ve Versailles 28. června 1919, v účinnost vstoupila v lednu roku 1920.

Německo ztratilo 13% svého předválečného území (7000 km²) a 10% obyvatelstva (6,4 milionu) a byly mu odňaty všechny kolonie. Francie dostala zpět Alsasko – Lotrinsko. Část Šlesvicka připadla Dánsku, Hlučínsko Československu a Poznaňsko Polsku, které rovněž získalo část Pomořan. Přístav Gdaňsk byl prohlášen za svobodné město pod správou Společnosti národů. Polsku byl zajištěn přístup ke Gdaňsku koridorem, kterým bylo Východní Prusko fakticky odděleno od ostatních částí Německa. Pod správou Společnosti národů přešlo na 15 let i Sársko a po uplynutí tohoto období mělo rozhodnout referendum, jaký bude další osud tohoto území. Německo také přijetím této mírové smlouvy uznalo existenci nástupnických států habsburské monarchie a výslovně i samostatnost Československé republiky a Polska. Zavázalo se také respektovat ustanovení mírových smluv uzavřených s jeho bývalými spojenci.

Versaillská smlouva ukládala Německu i přísná vojenská omezení: patnáct let měla dohodová vojska okupovat levý břeh Rýna; jeho pravý břeh se měl až do hloubky 50 km stát demilitarizovaným pásmem, kde nesměla být budována vojenská zařízení ani rozmístěny posádky. Německá armáda mohla dosáhnout maximálního počtu 100 000 mužů – dobrovolníků, rozpuštěn byl její generální štáb a zrušena byla i všeobecná

branná povinnost. Nesmělo budovat vojenské letectvo a zařazovat do výzbroje ponorky, zepelíny (vzducholodě), tanky, těžké dělostřelectvo a plynové zbraně. Tonáž německého válečného loďstva byla omezena a část obchodních lodí muselo Německo předat Británii jako náhradu za ztráty způsobené ponorkovou válkou.¹¹⁰

Tak sebevědomý národ, kterým Německo je a bylo, se muselo smířit s rolí poraženého. MUDr. Emil Flusser správně odhadl, že je jen otázkou času, kdy se moci chopí silný vůdce a německý národ znovu povstane.

V kapitole nazvané Wirsucht (Der Herdentrieb) Flusser napsal: „Znovu a rychle se pohybuje hlas, když večer se svými přáteli společně sedí a poslouchají nebo s nimi čtou o tom, jak velcí jsme Němci, jak sílí socialisté, jak dobrý je náš sport. Je jistě hezčí být velikostí my než malým já.“¹¹¹

Takto vypadala atmosféra v německých hostincích na počátku 30 let 20. století. Miliony lidí se díky hospodářské krizi ocitlo bez práce. Stále častěji volaly hlasy lidí v Německu po změně. Kvůli práci a lepším životním podmínkám uděláme cokoliv. Šanci dostali lidé, kteří nikdy nepřijali Versaillskou smlouvu a doufali, že se Německo pomstí.

„Osudovým okamžikem se stává přehnané sebevědomí národa ve zlých časech. Tam, kde zaznívá hlas davu a je mu nasloucháno, tam přijde mnohem horší psychopatická masová psychóza.“¹¹² Varování MUDr. Flussera tehdy nebral nikdo vážně, ani on sám jistě netušil, do jaké míry se jeho slova naplní. Nikde ani v nejmenším nezazněla zmínka, že by Němci jako národ byli rasisté nebo se považovali za nadlidi. Naopak si jich MUDr. Flusser vážil za jejich pokoru a pobožnost. To, co je zlomilo, nebyli oni sami, nýbrž se o to postarali mírovými snahami Američané a Francouzi Briand-Kellogovým paktem.

Na tento pakt padá od MUDr. Emila Flussera nejvíce kritiky. Tato mezinárodní úmluva (známá též pod názvem Pařížský pakt), uzavřena roku 1928 a pojmenovaná podle francouzského ministra Aristida Brianda a amerického státního sekretáře Franka Kelloga, se zavazovala, že se v budoucnu nebudou řešit mezinárodní spory válkou. K tomuto paktu se připojilo též 60 států. Problém však byl ten, že smlouva neobsahovala žádné sankce ani konkrétní program postupného odzbrojování. Bez něj se stávala vize světa bez válek jen pouhým snem.

---

¹¹⁰ Jan Kuklík- Jan Kuklík, Nejnovější dějiny IV. Dějepis pro gymnázia a střední školy, Praha 2002, s. 6-8.

¹¹¹ Krieg als Krankheit, s. 26.

¹¹² Tamtéž, s. 27.

Kdo je tedy Žid? – Snahy evropských Židů o rovnoprávnost

Od sklonku 19. století se pomalu tvořil návrh na vytvoření samostatného židovského státu. Tvůrce myšlenky Theodor Herzl, maďarský židovský novinář, chtěl Židy uchránit před výjevou nenávisti křesťanských sousedů. Jako novinář se dostal roku 1894 do Paříže, kde právě probíhala Dreyfusova aféra. Do této doby spatřoval Herzl řešení problémů a útoků na Židy v důsledné asimilaci a z jeho představ se zrodil například plán dohody s papežem, který by hlásal kampaň proti antisemitismu a za oplátku by Židé dobrovolně konvertovali ke křesťanství. Skutečnost, že se ve Francii, kterou sám spatřoval za vzor kosmopolitismu, rozpoutala tak enormní antisemitská kampaň, co by vedlejší produkt vykonstruované Dreyfusovy aféry, jej zděsila a šokovala. V okamžiku, kdy byly Dreyfusovy strhávány důstojnické výločky a byla provolávána smrt Židům, si Herzl poznamenal do svého deníku: „Tento moment byl pro mne prozřením.“ O půl roku později dokončil bibli sionismu, knihu *Židovský stát* (*Der Judenstaat*). Ta se ještě za jeho života dočkala vydání v osmdesáti cizích jazycích.

Reakce na knihu byly různé. Vlivní a bohatí Židé, stejné jako ortodoxní, ji odmítli. Vytvoření nového židovského státu by rádi uvítali především východoevropští Židé, kteří neměli takové možnosti jako západoevropští Židé. A jelikož byli východoevropští Židé převážně chudí, nazýval je Theodor Herzl svou „armádou žebráků“. V knize napsal: „Jsme národ, jeden národ. Všude jsme měli upřímnou snahu začlenit se do národních komunit, které nás obklopovaly, a udržet si pouze víru otců. To nám však není dovoleno. Marně usilujeme úspěchy v umění a vědě dosáhnout větší slávy pro naše vlasti a přispět k jejich bohatství účastí na obchodu. Je námi opovrhováno jako nějakými vetřelci. Kdyby nás jen nechali na pokoji... nezdá se mi však, že to mají v úmyslu. ... Svět potřebuje židovský stát, a proto vznikne.“¹¹³

Až po napsání spisu *Judenstaat* se Theodor Herzl dozvěděl o textu ruského Žida Leona Pinskera — *Autoemanzipation* z roku 1882. Ten v reakci na ruské pogromy došel k názoru, že vlastní stát není pouze politická emancipace židovského obyvatelstva, ale že sami Židé musejí vzít věci do svých rukou, zaktivovat se a poté vytvořit vlastní stát (navrhoval oblast ve Spojených státech amerických).¹¹⁴

---

¹¹³ Theodor Herzl, *Židovský stát*, Praha 2003.

¹¹⁴ Leon Pinsker, *Autoemanzipation. Mahnruf an seine Stammesgenossen von einen russischen Juden*, Berlin 1936.

Myšlenky to byly jistě ušlechtilé, ale v počáteční fázi herzlovského politického sionismu jaksi chyběla úvaha o případném soužití Židů s místním obyvatelstvem. Rizika spojená s příchodem občana do nového státu popsal v knize *Válka jako nemoc* MUDr. Emil Flusser tímto způsobem: „Vezmeme-li libovolného státního občana státu X a řekneme mu, že mu garantujeme ve státě Y lepší životní standart než ve státě X, tak je nutná suma S, aby se vzdal své domoviny X a přijal domovinu Y. Suma S je závislá na velikosti jeho národní lásky V. Důsledky, kde je S nekonečně shodné, patří k výjimkám a málokdy se s ní setkáme. Na co S vůbec nereaguje, je neakceptování X ani Y. Opravdu analytická je velikost druhé síly a nebezpečného kolektivního efektu, politické manipulace. Něco, co člověk skutečně miluje- být dítětem, neopustí za žádnou cenu.“¹¹⁵

MUDr. Emil Flusser tím nenarážel jen na problém židovského státu, nastínil tak, že lidská přirozenost spočívá v tom, mít se lépe a udělat pro toto vše možné. A svět na počátku 20. století nebyl připraven „dát Židům stát“. Muselo dojít k masovému vyvraždění evropského židovstva, aby nový židovský (izraelský) stát byl něco jako omluva.

Jak se tedy lidé s židovským vyznáním prosazovali v křesťanské Evropě a zvláště v prostoru rakousko-uherské monarchie? Židovská komunita v Čechách byla typicky západní komunitou. Židé zde většinou patřili ke střední a vyšší střední sociální vrstvě a koncentrovali se do velkých měst s rozvinutým průmyslem. Charakteristická pro ně byla i silná snaha integrovat se kulturně do okolní společnosti. Vzhledem k podstatě nulovému vlivu imigrace východních Židů na konci 19. a počátku 20. století zůstala sociální struktura židovského obyvatelstva v Čechách i v této době nezměněná.¹¹⁶ Většina Židů v Čechách byli tzv. třídní Židé, kteří chodili do synagogy jen na Vysoké svátky. Před první světovou válkou se jim říkalo „čtyřdenní“, protože do synagogy přišli i na oslavu narozenin císaře Františka Josefa.

S první světovou válkou se zjevila naděje českých Židů na lepší podmínky. Důležitou roli sehrál budoucí československý prezident T. G. Masaryk. Poté, co se otevřeně ohradil proti procesu s Leopoldem Hilsnerem a veřejně kritizoval neznalost židovské problematiky, se mu dostalo popularity mezi Židy na celém světě.¹¹⁷ Tento postoj mu

---

¹¹⁵ Krieg als Krankheit, s. 28.

¹¹⁶ Kateřina Čapková, Češi, Němci, Židé. Národní identita Židů v Čechách 1918-1938, Praha 2005, s. 25.

¹¹⁷ Christoph Stözlzl píše trefně o tom, že hilsneriáda se stala „uzlovým bodem“ vztahu mezi Masarykem a Židy. Viz Christoph Stözlz, Die Burg und die Juden. T. G. Masaryk und sein Kreis im Spannungsfeld der

později pomohl při diplomatických jednáních ve Spojených státech amerických během první světové války, neboť mohl počítat s podporou amerických Židů. Prozrazuje to i jeho dopis adresovaný Benešovi do Ženevy: „Hilsner nám nyní velice pomohl: sionisté a ostatní Židé náš program veřejně přijali.“¹¹⁸

MUDr. Emil Flusser po zážitku z italské fronty na závěr své knihy *Válka jako nemoc* napsal: „Válka je nemoc a žádná filozofie to nespraví. A každá politika, byť by byla eticky a filozoficky ještě fundovanější než Masarykova a Wilsonova, povede lidstvo jen do zkázy, pokud nesplňuje jednu podmínku: zabíjení lidí vyloučit z jakékoli politiky. Aby dal Masaryk smysl a cíl světové válce, nazval ji „světovou revolucí“, a aby pomohla k vítězství nad imperialismem, vstoupila Wilsonova Amerika právě do této války. Válka však nemá žádný cíl, jako ho nemá nemoc. Jsou jen následky války, jako jsou následky nemoci.“¹¹⁹

Dá se tedy dobře vyčíst, že MUDr. Emil Flusser nebyl zrovna zastáncem humanitní politiky našeho prvního pana prezidenta. Do jisté míry mu vadil způsob, kterým byli Židé využíváni. Pokud šlo o vytvoření samostatného Československa, nebránil se Masaryk jednat s kýmkoliv. Američtí Židé se u Masaryka velice přimlouvali za uznání židovské národnosti v Československu. V dopise ze září 1918 odpověděl na pozdrav zasláný americkou sionistickou organizací Československé národní radě ve Washingtonu. Vyjádřil v něm vděčnost za sionistickou podporu snahám českého národa o politickou nezávislost a slíbil, že v novém státě bude všem menšinám zaručena rovnost před zákonem.

Zvláště během první světové války a po ní se Masaryk netajil tím, že mu je sionistické hnutí mnohem bližší než tehdejší hnutí českožidovské. Podobně jako Masaryk se k Čechožidům stavěl i filozof Emanuel Rádl. V článku „České židovství“ v českožidovském časopise *Rozhled* vyjádřil Rádl své sympatie k sionismu, který podporuje existenci samostatného židovského národa, náboženské a národní uvědomění a humanitu. Kladně se vyjádřil i o „asimilaci“, ovšem pouze o takové, která nevede k „nivelizaci“. Reagoval tak na tehdy převládající tón v českožidovském tisku, který propagoval radikální asimilaci.¹²⁰

---

judische Frage: Assimilation, Antisemitismus und Zionismus, in: Karl Bosl (ed.), *Die Burg. Einflussreiche politische Kräfte um Masaryk und Beneš*. Sv. 2. Mnichov – Vídeň 1974, s. 88.

¹¹⁸ Frank Hadler (ed.), *Weg von Österreich! Das Weltkriegsexil von Masaryk und Beneš im Spiegel ihrer Briefe und Auzeichnung aus den Jahren 1914 bis 1918. Eine Quellensammlung*. Berlin 1995, s. 539.

¹¹⁹ *Krieg als Krankheit*, s. 148.

¹²⁰ Kateřina Čapková, *Češi, Němci, Židé. Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, s. 36.

MUDr. Emil Flusser pocházel z německého prostředí a němčina byla jeho mateřský jazyk. Židé z vyšších sociálních vrstev lpěli častěji na německém jazyku. V oblasti školství preferovala tato třída školy německé. Jejich dětem se totiž otvíralo větší spektrum uplatnění v zaměstnání a to jak v Čechách, tak v Německu nebo Rakousku.

Ještě jedna věc byla pro Židy z vyšší sociální třídy společná- liberalismus. Bylo pochopitelné, že nechtěli podporovat strany nacionalistické kvůli jejich antisemitismu a ani socialistické kvůli jejich protiburžoazní politice. Liberalismus je v podstatě elitní politické hnutí. Zavazuje se sice o rovnost práv pro všechny občany, ale do vedení společnosti se pak dostanou jedinci schopní, vzdělaní a movití. A to mnozí Židé splňovali.

Zatímco někteří movití a vzdělaní Židé podporovali rakouský liberalismus, druhá a celkem i početná skupina se našla v ruském socialismu. I MUDr. Emil Flusser byl zpočátku očarován mládežnickým hnutím v Sovětském svazu.

Nový politický směr v Sovětském svazu – zrod nové síly

Velké sociální cítění se u MUDr. Emila Flussera projevilo v obdivu k socialismu. Je zajímavé, že dávno před úvahami o vytvoření sjednocené Evropy, tzv. Panevropy, dokázal ve svých politických myšlenkách ve *Válce jako nemoc* popsat klady i zápory tohoto politicko- ekonomického spojení. Hranice tohoto útvaru měly zahrnovat i území Sovětského svazu. A právě tady se po dramatických událostech z října 1917 dostali k moci socialisté.

Socialistická idea spravedlivější společnosti měla v Evropě silný vliv již od poloviny 19. století a značného ohlasu dosáhla i v carském Rusku, zemi s autokratickým politickým zřízením. Zde byla v roce 1898 založena Ruská sociálně demokratická dělnická strana (RSDDS), která brzy převzala radikální rétoriku vlivných socialistů Marxe a Engelse, vyzývajících k revoluci a zespolečnění soukromého majetku. Tato strana se v roce 1903 rozštěpila na dvě frakce – umírněnější menševiky a radikální bolševiky. Kromě toho vznikla ještě Strana socialistů revolucionářů (eserů) prosazující myšlenky rolnického socialismu.

Carské Rusko bylo kolem roku 1900 největším státem na světě, byl to však stát podle dobových měřítek zaostalý a vnitřně velmi labilní. V zemi chyběla silná střední třída

a společnost fakticky tvořila většinová rolnická masa a úzká vrstva aristokracie, vlastníci velkou část půdy.

I když byla sociální rovnost MUDr. Emilu Flusserovi blízká, v zabírání půdy viděl zločin proti lidskosti. Je evidentní, že si MUDr. Emil Flusser uvědomoval problémy spojené se společným vlastnictvím půdy.

Mínil, že se vytvoří dvě síly- Evropa a Sovětský svaz. Dostatečně si uvědomoval dosud spící potenciál Ruska. Vlastně jen očekával silného vůdce v čele této velmoci. „Proměna politického režimu v Rusku, vyvolaná v roce 1917 odporem téměř bezprávných obyvatel proti militarismu a krutovládě carského režimu, vyvolala ve válkou sužované Evropě vlnu revolučních nálad, která výraznou měrou přispěla k ukončení války a bezprostředně po jejím konci přerostla v řadu revolučních pokusů, které vedly ke změnám vnitřních politických poměrů v mnoha státech. Ačkoli se komunistická ideologie hlásaná novými kremelskými pány na čele s V. I. Leninem v žádné z těchto zemí nakonec neprosadila jako vládnoucí, výrazně ovlivnila myšlení lidí, kteří se díky demokratizaci poměrů prostřednictvím svých voličských hlasů podíleli na formování a podobě politických systémů v meziválečném období.“¹²¹

Rusko od svých počátků ohromovalo svojí rozlohou a velikostí, mnoho vládců a panovníků ho chtělo pokořit. Ale tato zem vždycky vzdorovala a nepoddala se. Na druhé straně země utlačovaná carskou krutovládou. Všechny události, které Rusko postihly, formovaly ruskou „národu“. MUDr. Emil Flusser znal z vyprávění svého přítele MUDr. Felixe Schleissnera mnohé o ruské duši. Ten se podle pamětníka pana Šerého účastnil historického útoku na Zimní palác v Petrohradě a později dokonce velel jednomu z oddílů Rudé armády. Snad proto vkládal MUDr. Emil Flusser naděje do nového politického směru vytvořeného Karlem Marxem. Touha vrátit se k počátkům lidstva a oprostít se od hmotných statků byla v zásadě jedna z hlavních morálních zásad českobudějovického lékaře. MUDr. Emil Flusser nebyl nikdy v žádné politické straně, neprosazoval komunismus ani jiný směr. Spíše mu byla bližší levice a její program než pravicová hnutí a extremismus.

Podobný názor na revoluci v Rusku měl i španělský filozof Jose Ortega y Gasset. Ten otevřeně kritizoval Marxovo učení a ostře vystupoval proti každé nedemokratické vládě. Ve filozofickém díle *Vzpouřavá davů* přiblížil problémy těchto vlád. „Proto jsou bolševismus a fašismus, oba „nové“ politické pokusy prosazující se v Evropě a v jejím

---

¹²¹ Ladislav Cabada, *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*, Plzeň 2005, s. 182.

sousedstvím, dvěma jasnými příklady podstatného ústupu. Ne tak pozitivním obsahem svých nauk, který má samozřejmě sám o sobě svou část pravdy – kdopak na světě svou část pravdy nemá? – ale protidějinným, anachronickým způsobem, jímž se svou částí pravdy nakládají. Jsou to typická hnutí lidí davových, řízená jako všechna taková muži průměrnými, stojícími mimo čas, bez valné paměti, bez „dějinného vědomí“. Probíhají tedy od počátku, jako by se už někdy udála – přestože se dějí dnes – náležela do minulosti. Nejde o to, zda někdo je či není komunistou a bolševikem. Nepřu se o vyznání víry. Nepochopitelné a anachronické je pouze to, že komunista z roku 1917 dělá revoluci, která je formou naprosto stejná jako všechny předcházející, a že ani v nejmenším neumí předejít nedostatkům a omylům revolucí dřívějších. Proto to, co se stalo v Rusku, není historicky zajímavé a je to pravý opak počátku lidského života. Je to naopak, že z mnoha všedností, k nimž stará lidská zkušenost ve věci revolucí došla, se ani jedna nevyhne tomu, aby se jí i v tomto případě nedostalo žalostného potvrzení: „Revoluce požívá své vlastní syny!“ „Revoluce začíná umírněnými, přechází do rukou extrémistů. Revoluce netrvá děle než patnáct let, dobu, jež odpovídá silné životnosti jedné generace.“¹²²

Židovská otázka v Rusku přitahovala pozornost odborné i laické veřejnosti především kvůli projevům antisemitismu jakými byly na prvním místě pogromy. Ty svým rozsahem neměly až do 2. světové války obdobu a představovaly v mnoha ohledech „senzační záležitost“.¹²³

Pravdou zůstává, že v prvních letech bolševické vlády byla patrná převaha Židů v horních patrech strany a státních úřadů. Ovšem výsledkem Říjnového převratu a občanské války bylo, že stovky a stovky tisíc ruských občanů emigrovalo. Byly mezi nimi i zbytky Bílé armády, které přežily a část kozáctva.¹²⁴ Z Ruska utíkala i stará ruská šlechta, jejíž bohatství bylo ve velkostatecích a v půdě.

Mezi emigranty bylo mnoho ruských Židů. Mezi více než dvěma milióny emigrantů ze sovětských republik v letech 1918-1922 bylo více než dvě stě tisíc Židů. Většina z nich překročila polskou a rumunskou hranici a později emigrovali do USA, Kanady nebo do zemí Jižní Ameriky a západní Evropy. Mnozí z nich i do Palestiny. Zvláštní roli

---

¹²² Jose Ortega y Gasset, Vzpouřa davů, Praha 1993, s. 80.

¹²³ Zbyněk Vydra, Židovská otázka v carském Rusku 1881-1906. Vláda, Židé a antisemitismus, Pardubice 2006, s. 11.

¹²⁴ Alexandr Solženicyj, Dvě stě let pospolu. Dějiny rusko – židovských vztahů v letech 1917-1995, Praha 2005, s. 128.

zaujímalu nově vzniklé Polsko. Samo mělo vlastní početné židovské obyvatelstvo i před revolucí, teď sem přijížděla i část navrátilců – přesídlenců válečných let.

Centrem politického ruského azylu se stala Paříž. Hned za Paříží stál Berlín, neoficiální hlavní literární město od konce roku 1920 do začátku roku 1924. Významnou úlohu hrála i Praha, která se stala hlavním univerzitním městem ruského exilu. Ve srovnání s ostatními emigranty z Ruska se židovští emigranti mnohem lépe aklimatizovali v diaspoře. Židovská emigrace se projevila činoroději než ruská, židovští emigranti se zpravidla vyhnuli ponižujícím zaměstnáním. Velitel Kornilovovy armády Michail Levitov, který v emigraci vystřídal všechny nádenické práce řekl: „A u koho jsme v Paříži měli obstojné živobytí? U Židů. Zato ruští multimilionáři na svých krajanech skrbili.“¹²⁵

V Berlíně a v Paříži byla hojně zastoupena židovská inteligence (advokáti, vydavatelé, veřejní a političtí pracovníci, vědci, spisovatelé a novináři). Ruští Židé se v zahraničí projevovali velmi umělecky a angažovaně. To bylo natolik nápadné, že se to projevilo v článku Michaila Osorgina „Ruská osamocenost“, který byl publikován v listu Rassvet (Rozbřesk) obnoveném V. Žabotinským.¹²⁶ Ten obnovil nejprve v Berlíně a následně i v Paříži vydávání Rassvetu a publikoval i svoje romány. Kromě toho působila v Berlíně taková jména jako I. M. Trockij z bývalého Ruskoje slovo, N. M. Volkovysskij, P. I. Zvezdic (za druhé světové války zabit nacisty), menševik S. O. Portugejs, pod pseudonymem S. Ivanovič (z bývalého petrohradského listu Děň). Hrály se i hry Osipa Dymova-Perelmana, vyšly romány a povídky V. J. Ireckého.¹²⁷

Avšak brzy se u části ruské nežidovské emigraci začaly projevovat protižidovské nálady. V prvních letech po vítězství bolševiků mnozí lidé v Evropě vynášeli odsuzující a nepřátelské výroky přijatou módou současného evropského myšlení. Názor, že bolševismus byl vytvořen Židy, byl v Evropě hojně rozšířen. Tento názor ještě podporovaly *Protokoly siónských mudrců*, kterými byla doslova zaplavena poválečná Evropa a Amerika. Mnoho lidí bere tyto „Protokoly“ ještě dnes vážně, a to i lidé inteligentní a se zdravým rozumem. Velmi stručně se dají tato falza shrnout do jedné věty: „Za každou světovou revolucí stojí Židé“. Snad tomuto výroku někdo věří, ale v tom případě věří snůškám klepů a pověr.

---

¹²⁵ Alexandr Solženicyj, *Dvě stě let pospolu*, s. 129.

¹²⁶ Tamtéž, s. 130.

¹²⁷ Tamtéž, s. 132.

Z pera MUDr. Emila Flussera zazní také jeden varovný výrok. S jakou přesností se vyplnil je až zarážející.

Na počátku třicátých let, v časech jisté naivní sentimentality, zazněl hlas tak prorocký, že někdo byl jeho hloubkou tak zasažen, že pocítil očividný strach. Strach o budoucnost našeho světa. Ten výrok zvěstoval Německu a Sovětskému svazu zánik a hrozné utrpení lidí. Podle MUDr. Emila Flussera totiž v obou zemích nebyl smysl pro demokracii historicky zakořeněn. A země vřenu do záhuby dva jedinci, v jejichž nitru se ukrývá cosi zhoubného. Staví totiž do popředí své vlastní hojení komplexů. A lidé, kteří je budou následovat, svrhnou na sebe neštěstí.

V českých zemích bylo přiklonění k levici projevem protestu proti rakouské politice. Hledáme-li již v předválečném období spojení kultury a levicové politiky, nalezneme je právě v českém anarchistickém hnutí. Již v 90. letech 19. století se totiž v českém anarchistickými myšlenkami ztotožňuje zřejmě nejvýraznější a také nejvytrvalejší populizátor a propagátor úzkých vazeb mezi politikou a kulturou na levici – Stanislav Kostka Neumann. Kolem jeho časopisu *Nový Kult* a *Záduha* se na přelomu století formuje část mladé české inteligence, sdružující se do té doby ve spolcích tzv. modistních socialistů (jednalo se o spolky navazující na omladinářské hnutí, které se rozpustily v roce 1899). Spojení anarchismu a kultury bylo pro S. K. Neumanna v tomto období spíše ideové, než politické.¹²⁸

Levici podporoval i Umělecký svaz Devětsil. K oficiálnímu ustanovení tohoto svazu došlo 5. října 1920 na gymnáziu v Křemencově ulici a mezi jeho prvními členy nalezneme několik významných jmen. Předsedou Devětsilu byl V. Vančura (lékař), členy pak mj. K. Teige, A. Hoffmeister či K. Vaněk. Díla členů Devětsilu se prakticky od začátku jeho existence objevovala na stránkách časopisu *Červen* a jeho členové neskrývali své levicové resp. revoluční a prosovětské názory.¹²⁹

---

¹²⁸ Ladislav Cabada, *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*, s. 16.

¹²⁹ Tamtéž, s. 69.

Možnosti profesní odbornosti (pediatrie) jako nástroje poselství humanity

Lékařskou profesi si MUDr. Emil Flusser zvolil pro své přesvědčení vykonávat službu lidem. Býti lékařem pro něho nebylo jen povoláním, nýbrž posláním. A stát se ještě k tomu dětským lékařem nebylo na přelomu 19. a 20. století nikterak chtěným oborem. Již za svých studií na Karlo – Ferdinandově německé univerzitě viděl neutěšený stav rakousko-uherské pediatrie. O tomto problému svědčí i vzpomínky českého profesora pediatrie, profesora MUDr. Jiřího Brdlíka. Tento zakladatel moderního českého dětského lékařství byl rok po válce jmenován mimořádným profesorem dětského lékařství a pověřen vedením dětské kliniky v Bratislavě po maďarském profesoru dr. Palovi Heimovi. Bratislavská klinika byla tehdy jako všechny vysoké školy v Bratislavě vedena maďarskými profesory. Byla tu obtížná situace. Panovaly zde zcela jiné poměry než v Praze. Bratislavská dětská klinika se stala klinikou teprve před rokem přeměnou z dětské městské nemocnice, ale byla vedena mnohem moderněji než pražská. Poměry v maďarské části bývalé rakousko-uherské monarchie byly nesrovnatelně lepší než v rakouské.¹³⁰ Poměry v českých zemích byly narušeny bojem Čechů o rovnoprávnost s Němci. V roce 1883/84 vznikly tedy dvě samostatné lékařské fakulty- česká a německá. Tím byl završen zápas o českou univerzitu, který probíhal na různých úrovních od počátku 60. let minulého století. Se vzrůstajícím počtem českých gymnázií, který odpovídal rychle sílícímu českému živilu ve 2. polovině 19. století, rostla potřeba českého vysokého školství, zvláště pak univerzity. Češi usilovali o zrovnoprávnění obou zemských jazyků, jehož logickým důsledkem by dříve či později bylo počeštění pražské univerzity. Němci (míněno ve smyslu jazykové a nikoliv státní příslušnosti) v obavách o konečný výsledek tohoto procesu volili cestu rozdělení pražské univerzity na českou a německou. 28. 2. 1882 vyšel zákon, který stanovil, že od školního roku 1882/83 budou v Praze dvě univerzity, jedna s vyučovací řečí českou, druhá s německou. Obě nesly nadále jméno Karlo – Ferdinandova (tak se oficiálně jmenovala pražská univerzita od r. 1654) a obě se směly považovat za pokračovatelky vysokého učení založeného v Praze Karlem IV. v r. 1348. Sbírky a ústavy měly ovšem

---

¹³⁰ Svatopluk Káš, Medailonky českých lékařů – spisovatelů, Praha 2006, s. 28.

zůstat existujícím katedrám. Jejich přednostové se měli rozhodnout, na kterou z univerzit se svými pracovišti přejdou.

V případě lékařské fakulty to dopadlo tak, že pouze tři paralelní kliniky, v jejichž čele stáli čeští profesori, (interní, chirurgická a porodnická) přešly na českou univerzitu. Pro teoretické ústavy české fakulty byla narychlo vybudována (za půl roku, od dubna do října r. 1883) první část komplexu budov v Kateřinské ulici (dnes sídlo děkanátu a některých pracovišť 1. LF UK), kam se musely všechny vtěsnat. Proto se mohly lékařské fakulty oddělit až na počátku školního roku 1883/84, o rok později než právnické a filozofické. Další české kliniky se budovaly postupně téměř 10 let.

Německá lékařská fakulta zahájila svoji samostatnou činnost za velmi příznivých podmínek. Nutno si uvědomit, že na českou fakultu přešly téměř dvě třetiny posluchačů, pracoviště německé fakulty se však prostorově ani personálně nezmenšila, ani jim nebyly sníženy finanční dotace. Preference německé fakulty nadřízenými orgány trvala až do vzniku ČSR v r. 1918.

Většina teoretických ústavů německé lékařské fakulty byla umístěna v účelových, na svou dobu moderně vybavených budovách. V ulici U Nemocnice vyrostl r. 1859 patologicko-anatomický a soudně-lékařský ústav (r. 1879 byl zvýšen o patro), r. 1877 anatomický ústav a r. 1879 lékařsko — chemický ústav, kde byl umístěn i ústav experimentální patologie. Roku 1905 dostala německá fakulta i nový fyziologický ústav na Albertově a r. 1907 v jeho sousedství hygienický ústav. R. 1908 byla k novostavbě fyziologického ústavu přistavěna další část, do níž byl umístěn farmakologický a farmakognostický ústav.

Kliniky, většinou umístěné v areálu všeobecné nemocnice, jehož staré části nemohly ani permanentní přestavby příliš vylepšit, na tom byly ve srovnání s teoretickými ústavami co do účelnosti a modernosti svých prostor hůře. Roku 1900 však byl otevřen ve všeobecné nemocnici nový, tzv. německý či jubilejní pavilon (stavba byla dokončena r. 1898, kdy se slavilo jubileum 50 let panování císaře Františka Josefa), kde našly v podmínkách odpovídajících špičkové evropské úrovni umístění německé kliniky interní, propedeutická, gynekologická a oční.

V konkurenci lékařských fakult německy mluvících oblastí Evropy – z nichž zvláště vídeňská byla vždy mocným magnetem pro studenty z našich zemí – mohla pražská německá fakulta obstát jen úrovní svých učitelů a výuky, což se jí dařilo po celou dobu existence. O jejím uznávaném postavení mezi německými fakultami svědčí např. výrok známého lékařského chemika, pražského rodáka a jejího odchovance F. Haurowitze,

který prohlásil, že všichni významní němečtí lékaři pracovali na lékařské fakultě v Praze a ve Würzburgu.

Po celou dobu jejího trvání však pro ni bylo charakteristické poměrně časté střídání přednostů jednotlivých pracovišť. Příčin bylo více. Stejně jako na nerozdělené fakultě byla pro její učitele přitažlivá zejména univerzita vídeňská, preferované učiliště sídelního města, některým říšským Němcům a jejich rodinám nevyhovovaly společenské poměry již převážně české Prahy atd.

Z osobností, které působily na německé lékařské fakultě do vzniku ČSR, zde můžeme připomenout jen některé nejvýznamnější. Mezi teoretiky uveďme např. fyziologa E. Steinacha (1864-1944), který na německé lékařské fakultě založil kabinet pro všeobecnou a srovnávací fyziologii – první ústav svého druhu v Rakousku a Německu – a proslul zejména svými výzkumy v oboru sexuální fyziologie. Po ročním působení ho r. 1912 vystřídal A. Tschermak von Seysenegg (1870-1952), uznávaná autorita zejména ve fyziologické optice. Lékařský chemik R. v. Zeynek (1869-1946) byl zakladatelem léčby diatermií, patologický anatom R. Kretz (1865-1920) se proslavil zejména studii o jaterních chorobách (Kretzova granula při jaterní cirhóze). Na všeobecné a experimentální patologii působil mj. A. Biedl (1869-1933) – později vedl propedeutickou kliniku – jeden z nejvýznamnějších badatelů v endokrinologii (Bodret-Biedlův syndrom). Zakladatelem hygienického ústavu německé lékařské fakulty byl I. Soyka (1850-1889), žák a uznávaný spolupracovník M. Pettenkofera a R. Kocha. Jméno internisty O. Kahlera (1849-1893) je spojeno s několika chorobami a diagnostickými metodami, které objevil (Kahlerova nemoc – myeloma multiplex). Chirurg K. Gussenbauer (1842-1903) patřil k významným představitelům evropské chirurgie, výbornou pověst pražské německé chirurgie udržoval dlouhá léta i H. Schloffer (1850-1937). Gynekolog F. Schauta (1849-1919) proslul jako jeden ze zakladatelů operativní gynekologie. Zásluhou F. Picka (1834-1910) se stala dermatovenerologická klinika centrálním pracovištěm tohoto oboru v německy mluvící Evropě, r. 1889 se v Praze konal první kongres německé dermatologické společnosti, kterou zde založil. Jeho jmenovec A. Pick (1851-1924) proslavil kliniku psychiatrickou, s jeho jménem se setkáváme u označení řady příznaků psychiatrických i neurologických onemocnění. A. Epstein (1849-1918) je uznáván jako spoluvůrce moderní pediatrie. V čele oftalmologické kliniky stál dlouhá léta výborný klinik, operatér, vědec a pedagog

A. Elschmig (1863-1939), který měl pro složité národnostní problémy pražských univerzit vzácné porozumění.¹³¹

Jako svoji specializaci se MUDr. Emil Flusser rozhodl zvolit infekce u novorozenců. Již po dokončení studia na Karlo – Ferdinandově univerzitě v roce 1911 začal publikovat odborné články týkající se právě dětí a jejich infekčních nemocí. Krátký čas pobýval ve Vídni, kde se seznámil s pracemi dalšího dětského lékaře MUDr. Felixe Schleissnera. Byl to právě zájem o zkvalitnění dětské péče, který oba lékaře spojil v přátelství. U tohoto dětského lékaře, též židovského původu, by mělo být připomenuto, že byl jedním z prvních lékařů působících na nově založeném židovském sirotčinci v Čechách (konkrétně v Praze). V roce 1895 se v Židovském humanistickém spolku Bohemia (Israelitischer Humanitätsverein Bohemia – B'nai B'rith) začalo uvažovat o způsobu oslavení budoucího výročí 50- ti let vládnutí Františka Josefa.¹³² Předloženy byly návrhy a nakonec zvítězil Leopold Jerusalem s návrhem na zřízení židovského sirotčince pro Čechy. Do té doby existoval v Praze jediný sirotčinec, určený převážně pro pražské sirotky. Tento nový sirotčinec vznikl pro chlapce z celých Čech a stal se tak prvním svého druhu v Čechách.¹³³ MUDr. Felix Schleissner zde působil jako logoped.

Po klidných časech strávených na klinikách ve Vídni a v Praze zasáhla do života obou mužů válka. Zatímco Felix Schleissner byl na frontě v letech 1914-1916 (není uvedeno místo fronty) a zbytek války prožil jako vojenský lékař v zápolí, Emil Flusser byl odvelen na italskou frontu a prožíval napjaté okamžiky konce války u Venetta Vittoria v Itálii. Po skončení války MUDr. Emil Flusser stále intenzivněji uvažoval o světovém dění a dopadu na lidstvo.

Počátky moderní české pediatrie

V německém plně vyvinutém prostředí dětských klinik a nemocnic, štědře dotovaných vídeňskou vládou, se česká pediatrie rodila jen velmi pozvolna. Většina německých pediatriů uznávala českou práci, často spolupracovali se svými českými kolegy. Tak se tedy malá hrstka lékařů, která se hodlala věnovat nebo se již věnovala dětskému

---

¹³¹ Ludmila Hlaváčková (in.), Vesmír 73, 684, Praha 1994.

¹³² Tento spolek vznikl v roce 1893. viz V. Ledvinka a kol., Pražské spolky- soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895-1990, Praha 1998, s. 10.

¹³³ Jubilejní zpráva Fond: Spolky sign.: 64075 Archiv židovského muzea v Praze 1922 (příloha XII.).

lékařství, seskupila kolem svého učitele, prvního představitele a zakladatele české pediatrie Med. Dr. Bohdana Neureuttera (1829-1899).

Narodil se v Praze, kde též studoval gymnázium a univerzitu a v roce 1854 promoval. Brzo poté vstoupil do jedné dětské nemocnice Löschnerovy na Karlově náměstí, zprvu jako výpomocný lékař či praktikant. Několik let byl též prosektorem, poté primářem a spoluředitelem s lékárníkem Fürstem (z poříčské lékárny, kterou pak měla společnost Medica), později s profesorem Steinerem a Kaulichem. V dětské Löschnerově nemocnici se Neureutter snažil o jazykovou rovnoprávnost. Když byla říšským zákonem 28. února 1884 restaurována česká univerzita, byl Neureutter jmenován mimořádným profesorem dětského lékařství. Neureutter byl již tehdy znám a vážen po celém světě pediatrie. Jeho vrstevníky byli Widerhoffer ve Vídni, Bókay starší v Budapešti, Rauchfuss v Petrohradě, Ranke v Mnichově.

MUDr. Emil Flusser kladně hodnotil přínos českých lékařů na poli pediatrie. V díle *Válka jako nemoc* připomenul svůj obdiv k předchůdcům a jasně tak vyslovil naději, že v dětském lékařství tkví jeden z pilířů vedoucích k poznání nás samotných. Mezi českými dětskými lékaři ale nebyl ještě na počátku 20. století příliš velký zájem o infekční choroby, kterými se naopak MUDr. Emil Flusser zabýval. Zejména apeloval na očkování malých dětí. V tomto ohledu se pohledy lékařů dost lišily. Jedni tvrdili, že na některé nemoci se umírá stále stejně a očkování tudíž nepotvrdilo kladný vliv na průběh nebo vymizení nemocí.

Jako dětský lékař se MUDr. Emil Flusser zaobíral i novorozenci a kojenci. První publikace z roku 1928, *Křičící kojeneček*, řešila problematiku odstavování dětí. Nejedná se pouze o lékařskou studii, nýbrž jsou nám beletristicky vysvětleny důvody, kdy je možno dítě od matky bezpečně odstavit. I dětský pacient byl u MUDr. Emila Flussera brán za individualitu. Často říkával: „Nemám před sebou nemoc, ale nemocné dítě. A ten malý tvoreček svou nemoc projevuje usedavým pláčem“.¹³⁴ Matkám, které až úzkostlivě dbaly na pořádek a obávaly se, aby jejich ratolest nepřišla do styku s bacily, MUDr. Emil Flusser s jeho typicky širokým úsměvem doporučoval, aby se dítě otrkalo a naopak si po prodělané infekci vytvořilo protilátky.

Při univerzitním prostředí přišel do styku s moderní technologií a novými léčebnými metodami v oblasti očkování. Příkladem pro něj byl MUDr. Felix Schleisner, později jeho dobrý přítel a rádce. I když ho setkání s novým prostředím z počátku uvádělo do

---

¹³⁴ Křičící kojeneček, s. 25.

rozpaků, být dobrým doktorem ho nové medicínské poznatky neučinily. On už jím byl. I k těm nejmenším a nejubožejším nemluvnátkům přistupoval s ohromnou péčí a trpělivostí.

O nepřestávající starosti nejen o tělesný vývoj, ale i o ten duševní, svědčí fakt, že zde v Českých Budějovicích pořádal zvlášť pro mladé lidi semináře. Záměrně je navštěvovali mladí lidé okolo 16-19 let, kteří často prožívali zklamání v lásce a nerozuměli svým citům. A na přednášky chodili také proto, že jejich rodiče s nimi jejich citový nebo sexuální život nerozebírali. Jak uvedl jeden z pamětníků, vědět jeho rodiče, že se účastní kurzů o sexu nebo o jiných nemravnostech, roztrhl by ho jako „hada“. MUDr. Emil Flusser věděl, že mladého člověka již od dítěte formují jeho malá vítězství a prohry. Některá bezpráví spáchaná na jedinci procházející pubertou, mají vliv na jeho osobnost. Často si pamatujeme křivdy, a někdy jsou tak silné, že máme chuť na pomstu. MUDr. Emil Flusser tento jev popsal jako stav při horečce. Tělo zachvátí infekce o ono se začne přirozeně bránit. Zárodky infekce jsou v každém těle, jen čekají na vhodnou příležitost, na oslabení organismu a poté ho napadnou. V tu chvíli je tělo bezbranné a rychle podlehne. Některé vlastnosti jako kdyby byly zhmotněny a skutečně se podobaly nemocem. Na horečku je ovšem snadné vzít si lék. Jak máme ale léčit neduhy světa, jakými jsou právě pomsta, nenávist, závist atd?

Ze všech těchto prožitých věcí je pro dítě nejhorší, prožije-li válku. Už dávno byly vyvráceny všechny ty omyly, že dítě v útlém věku si citové prožitky často nepamatuje. Nikoli. MUDr. Emil Flusser se snažil prokázat, že dítě je již od narození velmi vnímavý tvor, který kolem sebe eviduje okolí a pokud se děje něco špatného, vnímá toto velmi dobře. Často nám své pocity nemůže sdělit jinak než pláčem a pouze mateřská náruč ho dokáže zklidnit. Válka ale vezme člověku nárok na klid a lásku. Karl Kraus vyjádřil pocity dítěte zasaženého samotou takto: „Než mě tlak temných sil ztrýzní a zmate, rád bych si vyprosil vás, časy zlaté!“¹³⁵ Z těchto vět je patrné, že v okamžiku strachu a bolesti se uchylujeme k našemu radostně strávenému dětství a hýčkáme si tento poklad v sobě, abychom se k němu mohli v čase ohrožení znovu uchýlit.

Že ani lékař nedokáže konat zázraky, je v moderní době těžko pochopitelné. Některé maminky chtěly po doktoru Flusserovy nemožné. „Najděte příčinu nemoci okamžitě a dejte klukovi konečně něco, co mu zabere.“¹³⁶ Často se ve své ordinaci setkával i lidmi, kteří neměli na zaplacení. Jak by ale mohl odmítnout pomoci nebohému

---

¹³⁵ Karl Kraus, *Moc a bezmoc slova*, Praha 1988, s. 40.

¹³⁶ V korespondenci s Felixem Schleissnerem.

tvorečkovi. Přesto v mnohým z nás dodnes přežívají názory, že lékaři jsou největší boháči. Celou peripetii léčení lidí v ordinaci pěkně shrnul českobudějovický lékař Karel Fleischmann: „Lékařství jest živnost lidumilná. A výnosná. Budí závist. Doktor může platit. Doktor na to má. Doktor tyje ze své dobré pověsti. A z jiných pověr. Kterýsi sultán se odměnil svému lékařskému zachránci truhlou zlata. Potom jej dal pověsit. A vůbec: lékař má zlaté ruce a jeho práce se nedá ničím na světě zaplatit. Proto se neplatí.“¹³⁷

---

¹³⁷ Karel Fleischmann, Lidé v ordinaci, České Budějovice 1937, s. 10.

Závěr

Svojí diplomovou prací jsem se snažila odkrýt život českobudějovického dětského lékaře Emila Flussera coby ordinujícího lékaře filozofa. Jelikož jsem se mohla opřít jen o velmi malé množství pramenů z důvodu smrti všech členů rodiny v koncentračních táborech, založila jsem jádro své práce na rozboru obou děl MUDr. Emila Flussera. Vycházela jsem i z dobových vzpomínek pamětníků, ať již zde v Českých Budějovicích, nebo zprostředkovaně z beletrie.

Jelikož díla MUDr. Emila Flussera se dotýkají lidské psychiky, která byla narušena prožitkem války, stala se válka a její hluboké šrámy v lidské duši ústředním tématem práce. Na dobu třicátých let je dílo *Válka jako nemoc* neuvěřitelně pokrokové a bojovalo proti veškerým předsudkům starší generace. MUDr. Emil Flusser v něm odmítl válku a válečné konflikty a nabídl alternativu, jak těmto konfliktům předcházet. Prostě válku léčit jako nemoc již v samých počátcích.

MUDr. Emil Flusser a jeho rodina se hlásili k židovskému vyznání a židovství hrálo podstatnou roli jak v životě MUDr. Emila Flussera, tak i v jeho úvahách o světě a lidech. Snad proto, že se MUDr. Emil Flusser narodil do německé židovské rodiny, nahlížel na vztah Čechů a Němců úplně z jiného pohledu. Z pohledu Žida, který sám narozený v německé rodině přijal Čechy a češtinu za své. Nicméně v písemném projevu používal němčinu.

Židovství bylo i spojovacím článkem v přátelství s dalšími významnými osobnostmi 20. století. V našem regionálním prostředí to jistě byl Karel Fleischmann a Felix Schleissner, ze zahraničních pak Karl Kraus a Albert Einstein. MUDr. Emil Flusser se tedy dokázal s jistotou a bez problémů pohybovat jak v prostředí dětské ordinace, tak na velkých mírových konferencích.

Jako dětský lékař rozuměl dobře lidem. Medicína a pediatrie zejména se musela dělat s velkým srdcem. Pediatrie se pro MUDr. Emila Flussera stala nástrojem k poznání lidského nitra. Je někdy až s podivem, jaké znalosti v oblasti historie a filozofie MUDr. Emil Flusser měl. Proto jsem vyzdvihla jeho osobu v kontextu kulturního prostředí Českých Budějovic, kde jsou nejčastěji zmiňováni dva významní rodáci židovského původu – Karel Fleischmann a Norbert Frýd.

Je velkou škodou, že mnoho neobyčejných osobností židovského původu potkal strašlivý osud genocidy. Věřím tomu, že kdyby nacistická nařízení nevstoupila do

života MUDr. Emila Flussera a jeho rodiny, mohli jsme bezesporu o tomto jméně ještě mnohé slyšet.

Prameny a literatura

Archivní prameny:

Archiv Přemysla Pittera a Olgy Fierzové Praha

Fond Přemysl Pitter

Archiv Univerzity Karlovy Praha

Rigorózní protokoly

Česká advokátní komora Praha

Složka AP č. 1 Brno

Národní archiv Praha

Archiv Rudolfa Berana

Zpráva policejního ředitelství v Českých Budějovicích

Státní okresní archiv České Budějovice

Evidence obyvatel Českých Budějovic, svazek F II.,s. 87

Státní oblastní archiv Třeboň

Vyhledání Policejního ředitelství v Českých Budějovicích, karton 24.

Státní vědecká knihovna České Budějovice

Fond Judaica

Vojenský ústřední archiv Praha

Fond Vojenská kancelář prezidenta republiky

Sbírka Vojenské kmenové listy

Židovské muzeum Praha

Fond Spolky

Díla MUDr. Emila Flussera

Křičící kojeneček, 1928.

Válka jako nemoc, 1932.

Publikované prameny:

Korespondence:

BROD, Max (ed.), *Kafka Franz, Briefe 1902-1924*, Frankfurt am Main 1958

HADLER, Frank (ed.), *Weg von Österreich! Das Weltkriegsexil von Masaryk und Beneš im Spiegel ihrer Briefe und Auszeichnung aus den Jahren 1914 bis 1918. Eine Quellsammlung*. Berlin 1995.

Deníky a paměti:

BECK, Rudolf, *Vzpomínky na moji dceru*, Červený Kostelec 1994.

BROD, Max, *Život plný bojů*, Praha 1966.

BĚLOHRADSKÁ, Hana, *Bez krásy, bez límce*, Praha 1991.

DRORI-ERNSTOVÁ, Edith, *Oloupena o právo na život*, Lovosice 1994.

ELIAS, Ruth, *Naděje mi pomohla přežít*, Litomyšl 1998.

EPSTEINOVÁ, Hana, *Děti holocaustu*, Praha 1994.

ERBENOVÁ, Eva, *Vyprávěj mámo, jak to bylo*, Praha 1994.

FANTLOVÁ, Zdenka, *Klid je síla, řek' tatínek*, Praha 1996.

GISSINGOVÁ, Věra, *Perličky z dětství*, Praha 1992.

GLAZAR, Richard, *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*, Praha 1994.

GREENFIELDOVÁ, Hana, *Z Kolína do Jeruzaléma*, Praha 1992.

GOLDSTÜCKER, Eduard, *Vzpomínky 1913-1945*, Praha 2003.

KLÜGEROVÁ, Ruth, *Poslední stanice život*, Praha 1997.

KRAUS, Ota B., *Můj bratr dým*, Praha 1993.

KUNA, Milan, *Hudba na hranici života*, Praha 1990.

STRÁNSKÝ, Oldřich, *Není spravedlnosti na zemi*, Středokluky 2002.

WEIL, Jiří, *Život s hvězdou – Na střeše je Mendelssohn*, Praha 1990.

ZÁMEČNÍK, Stanislav, *To bylo Dachau*, Praha – Litomyšl 2003.

ZWEIG, Max, *Vzpomínky*, Olomouc 2007.

Dobová periodika:

Česká advokacie 1939

Sbratření 1929

Venkov 1939

Životopisná literatura:

BAUER, Zdeněk, *Vojáku Vladimíre. Karel Čapek, Jindřich Groag a odpírači vojenské služby z důvodu svědomí*, Praha 2009.

BONDYOVÁ, Ruth, *Jakob Edelstein*, Praha 2001.

GRUNTOVÁ, Jitka, *Oskar Schindler: legenda a fakta*, Brno 1997.

HAMANNOVÁ, Brigitte, *Hitlerova Vídeň. Diktátorova učednická léta*, Praha 1999.

KLÍMA, Ivan, *Karel Čapek*, Praha 1965.

KOHN, Pavel, *Můj život nepatří mně*, Praha 1995.

KOSATÍK, Pavel, *Sám proti zlu. Život Přemysla Pittera (1895-1976)*, Praha 2009.

NEFFE, Jürgen, *Einstein – Životopis*, Praha 2006.

PROKOP, Ursula, *Das Architekten – und Designer – Ehepaar Jacques und Jacqueline Groag*, Wien 2005.

ONDŘICHOVÁ, Lucie, *Příběh Freadyho Hirsche*, Praha 2001.

SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004.

WONDRÁK, Eduard, *Albert Schweitzer*, Praha 1969.

Literatura:

BAUMAN, Zygmunt, *Modernost' a holokaust*, Bratislava 2002.

BERND, Martin; SCHULIN, Ernst (ed.), *Židovská menšina v dějinách*, Olomouc 1997.

BENEŠ, František – Tošnerová, Patricie, *Pošta v ghettu Terezín*, Praha 1996.

BLOGIG, Vojtěch, *Muzeum ghetta Terezín*, Terezín 1992.

BOLDT, Frank (ed.), *Malý a velký svět tzv. terezínské dětské opery Brundibár*, Cheb 2000.

BORÁK, Mečislav, *Transport do tmy. První deportace evropských Židů*, Ostrava 1994.

BROD, Toman; KÁRNÝ, Miroslav; KÁRNÁ, Margita (ed.), *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi–Birkenau*, Praha 1994.

- BROWNING, Christopher R., *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a „konečné řešení“ v Polsku*, Praha 2002.
- CABADA, Ladislav, *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890-1938*, Plzeň 2005.
- ČAPKOVÁ, Kateřina, *Češi, Němci, Židé. Národní identita Židů v Čechách 1918-1938*, Praha 2005.
- ČERNÝ, Karel; SVOBODNÝ, Petr (edd.), *Historie, Medicína, Kultura*, Praha 2006.
- DOLEŽAL, Jiří, *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*, Praha 1996.
- FLEISCHMANN, Karel, *Lidé v ordinaci*, České Budějovice 1937.
- GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan, *Druhá republika. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004.
- GILBERT, Martin, *Židé ve 20. století*, Praha 2003.
- GOLDHAGEN, Daniel, Jonah, *Hitlerovi ochotní katani*, Praha 1997.
- HERZL, Theodor, *Židovský stát*, Praha 2003.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila, *Terezínské ghetto*, Praha 1991.
- CHLÁDKOVÁ, Ludmila, *Židovský hřbitov v Terezíně*, Terezín 1999.
- JÄCKEL, Eberhard, *Hitlerův světový názor. Projekt jedné vlády*, Praha – Litomyšl 1999.
- KÁRNÝ, Miroslav, *Konečné řešení. Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*, Praha 1991.
- KÁRNÝ, Miroslav (ed.), *Terezínská pamětní kniha I.- II.*, Praha 1995.
- KAMENEC, Ivan, *Po stopách tragédie*, Bratislava 1991.
- KÁŠ, Svatopluk, *Medailónky českých lékařů – spisovatelů*, Praha 2006.
- KRAUS, Karl, *Moc a bezmoc slova*, Praha 1988.
- KREJČOVÁ, Helena; SVOBODOVÁ, Jana (ed.), *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939–1945*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1998.
- KREJČOVÁ, Helena; SVOBODOVÁ, Jana; HYNDRÁKOVÁ, Anna, *Židé v Protektorátu. Die Juden im Protektorat Böhmen und Mähren. Hlášení Židovské náboženské obce v roce 1942*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1997.
- KRYL, Miroslav, *Osud vězňů terezínského ghetta v letech 1941-1945*, Brno 1999.
- LAGUS, Karel; POLAK, Josef, *Město za mřížemi*, Praha 1964.
- LIPSDTOVÁ, Deborah, *Popírání holocaustu: sílící útok na pravdu a paměť*, Praha – Litomyšl 2001.

- MAREŠ, Jan; PODLEŠÁK, Jan (edd.), *Naše dny se naplnily*, České Budějovice 2002.
- PATOČKA, Jan, *Kritika Kantova praktického rozumu*, Praha 1944.
- PETRŮV, Helena, *Právní postavení židů v Protektorátu Čechy a Morava (1939-1941)*, Praha 2000.
- POJAR, Miloš; SOUKUPOVÁ, Blanka; ZAHRADNÍKOVÁ, Marie(ed.), *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha 2007.
- RATAJ, Jan, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*, Praha 1997.
- ROSEMAN, Mark, *Setkání ve vile u jezera. Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*, Praha 2003.
- ROTHKIRCHEN, Livia; SCHMIDT-HARTAMNN, Eva; DAGAN, Avigdor, *Osud Židů v Protektorátu*, Praha 1991.
- SALNER, Peter, *Prežili holokaust*, Bratislava 1997.
- SOLŽENICYJ, Alexandr, *Dvě stě let pospolu. Dějiny rusko – židovských vztahů v letech 1917-1995*, Praha 2005.
- SVOBODNÝ, Petr; HLAVÁČKOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.
- ŠÍMA, Jaroslav, *Českoslovenští přistěhovalci v letech 1938-1945. Příspěvek k sociologii migrace a teorie sociální péče*, Praha 1945.
- ŠORMOVÁ, Eva, *Divadlo v Terezíně 1941-1945*, Ústí nad Labem 1973.
- VEBER, Václav (ed.), *Židé v novodobých dějinách*, Praha 1997.
- VIKTOŘÍK, Michael, *Osudy olomouckých sladoven*, Olomouc 2007.
- VYDRA, Zbyněk, *Židovská otázka v carském Rusku 1881-1906. Vláda, Židé a antisemitismus*, Pardubice 2006.
- WISTRICH, Robert, *Hitler a holokaust*, Bratislava 2002

Internetové odkazy:

<http://www.jewishmuseum.cz/czindex.php>

<http://www.kohoutikriz.org/priloha/fluss.php>

Seznam příloh

- I. Inzerát MUDr. Emila Flussera z roku 1919 na jeho tehdejší praxi v Rudolfovské ulici č. 10. Státní vědecká knihovna v Českých Budějovicích, fond Judaica.
- II. Ordinace MUDr. Emila Flussera v domě v ulici U Tří lvů, kde zároveň bydlel společně s rodinou. (foto J. M.)
- III. Obal knihy MUDr. Emila Flussera *Válka jako nemoc* dle návrhu MUDr. Karla Fleischmanna. (foto J. M.)
- IV. Záznam z 18. dubna 1942 z transportu českobudějovických Židů do Terezína. Na seznamu jméno MUDr. Emila Flussera a jeho manželky. Státní vědecká knihovna v Českých Budějovicích, fond Judaica.

Příloha I.

Kinderarzt Dr. Emil Flußer

gem. Stellvertreter des Vorstandes der Univer-
sitäts-Kinderklinik in der Prager Findelanstalt, 303

ordiniert von 8—9 Uhr vorm. u. von 2—4 Uhr nachm.

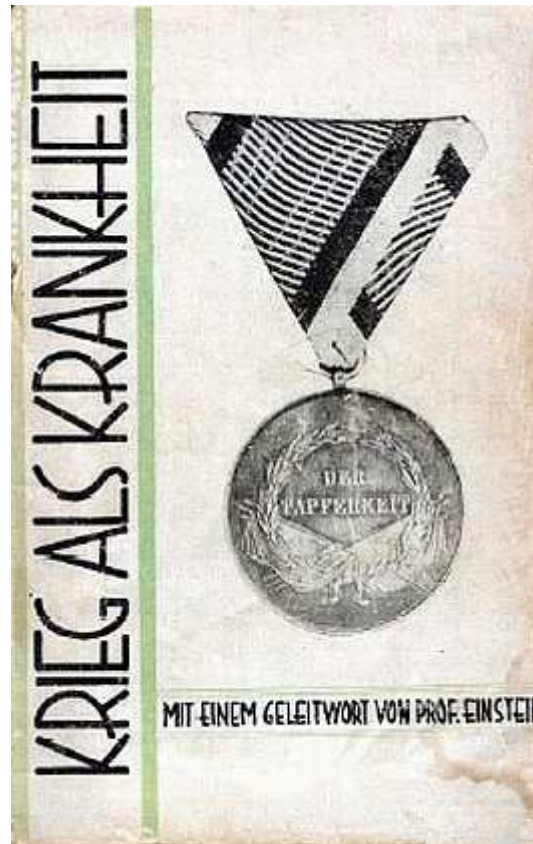
Budweis, Rudolfstädterstraße Nr. 10.

Telefon Nr. 306/VI.   Telefon Nr. 306/VI.

Příloha II.

Příloha III.

Příloha IV.

Name und Schriftz.	Geburts- daten:	Anmerkung:
Weischer Dr. Marie geb. Weis Lohnstr. 11	22.12.1906 Morkau	13.4.1937 nach Vidnava
Weischer Martha geb. Jessely geb. Weis R. Hittorf 43	1.6.1909 Rotkosteletz	Ins Ghetto eingewiesen: 27.7.1942 AAU-409
Weischer Paula geb. Kraus geb. Weis B. Kraftwerk 1186	26.8.1877 Hostiwar	9.10.1940 nach Prag- Werschowitz
Weischer Siegfried geb. Weis B. Kraftwerk 1186	21.2.1874 Kassejowitz /Strakonitz/	9.10.1940 nach Prag - Werschowitz
Weischmann Franziska geb. Klein geb. Weis Dworschakg. 31	10.4.1865 Budweis	Ins Ghetto eingewiesen: 18.4.1942 Ak-282
Weischmann MUDr. Karl geb. Weis Böhm. 19	22.2.1897 Klattau <i>geb. Weis 18.9.44</i>	Ins Ghetto eingewiesen: 18.4.1942 Ak-68
Weischmann Martha geb. Weis Dworschakg. 31	12.2.1901 Klattau	Ins Ghetto eingewiesen 18.4.1942 Ak-283
Weischmann Rosa geb. Engländer geb. Weis Böhm. 19	17.2.1890 Wlaschim /Beneschau/	Ins Ghetto eingewiesen: 18.4.1942 Ak-67
Weischner Franz geb. Weis E. Henschelstr. 1059	4.12.1900 Kamnitz a.d.L.	Ins Ghetto eingewiesen: 18.4.1942 Ak-284
Weischner Sofie geb. Wertheimer geb. Weis E. Henschelstr. 1059	15.5.1861 Hartlikow /Pilgrams/	Ins Ghetto eingewiesen: 18.4.1942 Ak-285
Weiser MUDr. Emil geb. Weis Krausgasse 780	4.5.1888 Pürlitz /Rekonitz/	Ins Ghetto eingewiesen: 18.4.1942 Ak-286
Weiser Emma geb. Glaser geb. Weis, Krausg. 780	1.6.1897 Loun	Ins Ghetto eingewiesen: 18.4.1942 Ak-287